

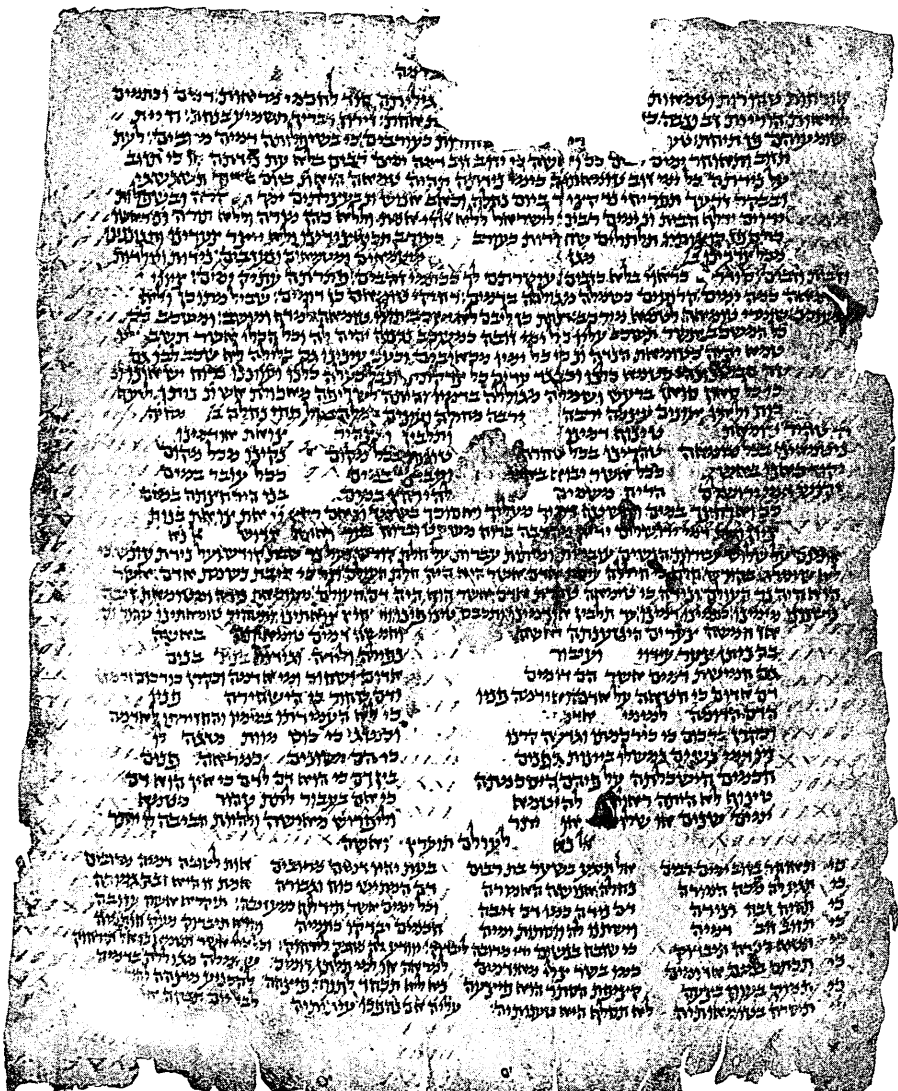
The University of Chicago
Libraries

MAHZOR YANNAI

TEXTS AND STUDIES OF THE JEWISH THEOLOGICAL SEMINARY OF AMERICA

- Vol. I-II. Geonica by Louis Ginzberg.
I, the Geonim and Their Halakic Writings;
II, Genizah Studies, N. Y., 1909, 8°, xii + 210,
425 pp. \$3.00
- Vol. III. Yerushalmi Fragments from the Genizah. Vol. I,
Texts with Various Readings from the Editio
Princeps, edited by Louis Ginzberg. N. Y.,
1909, 4°, vi + 372 + ix pp. \$5.00
- Vol. IV. Sepher Shaashuim. A Book of Mediaeval Lore
by Joseph Ben Meir Ibn Zabara. Edited by
Israel Davidson, N. Y., 1914, 8°, cxxix + [6]
+ 197 + vii pp. \$2.00
- Vol. V. Saadia's Polemic against Hiwi Al-Balkhi. By
Israel Davidson, N. Y., 1915, 8°, 104 pp. . \$1.00
- Vol. VI. Mahzor Yannai. A Liturgical Work of the
VIIth Century, edited from Genizah fragments,
with notes and introduction by Israel Davidson,
and with additional notes by Louis Ginzberg.
N. Y., 1919, 8°, xlix + 55 + iv pp. . . . \$2.00

MAHZOR YANNAI, WRITING OF THE XITH CENTURY
Underneath Aquila's Greek Translation of the Bible in a VIth century MS.
(From Taylor's "Cairo Genizah Palimpsests")

Texts and Studies of the
Jewish Theological Seminary of America
Vol. VI

MAHZOR YANNAI

A Liturgical Work of the VIIIth Century

EDITED FROM
GENIZAH FRAGMENTS

WITH NOTES AND INTRODUCTION

BY
ISRAEL DAVIDSON

PROFESSOR OF MEDIAEVAL HEBREW LITERATURE
JEWISH THEOLOGICAL SEMINARY OF AMERICA

and additional notes by

Louis Ginzberg

PROFESSOR OF TALMUD JEWISH THEOLOGICAL
SEMINARY OF AMERICA

NEW YORK
THE JEWISH THEOLOGICAL SEMINARY
OF AMERICA

1919

Texts and Studies of the
Jewish Theological Seminary of America
Vol. VI

MAHZOR YANNAI

A Liturgical Work of the VIIth Century

EDITED FROM
GENIZAH FRAGMENTS

WITH NOTES AND INTRODUCTION

BY
ISRAEL DAVIDSON

PROFESSOR OF MEDIAEVAL HEBREW LITERATURE
JEWISH THEOLOGICAL SEMINARY OF AMERICA

and additional notes by

Louis Ginzberg

PROFESSOR OF TALMUD JEWISH THEOLOGICAL
SEMINARY OF AMERICA

NEW YORK
THE JEWISH THEOLOGICAL SEMINARY
OF AMERICA

1919

70
GENERAL COACHING

BM 670
P₅A₁Y₂
1919

608131

TO THE MEMORY OF
WOLF HEIDENHEIM
(1757-1832)
*Foremost critical expounder of the
Jewish liturgy.*

PREFACE

THE texts, edited for the first time in this volume, represent the remains of a large work of religious poetry, composed for every Sabbath of the year and grouped about the weekly portions of the Pentateuch, according to the divisions of the Triennial Cycle. The importance of these compositions for the history of mediaeval Jewish liturgy lies not only in their being the residue of a work lost for many centuries and up to recent times entirely unknown, but also in the fact, that through them we are able to get a clearer idea of the rise and the development of the liturgical poetry known as *Piyyut*. Yannai, the author of these religious poems, flourished in the seventh century and is, therefore, next to Yose ben Yose, the oldest *Payyetan*. He is also reputed to have been the teacher of Kalir, the best known of all mediaeval liturgists.

Like so many other literary treasures brought to light in recent times, these poems were found in the Cairo Genizah, discovered by Dr. Schechter. Facsimiles of these manuscripts, which happened to be palimpsests, were published as long ago as 1897 and 1900 by two well-known English scholars, F. Crawford Burkitt and Charles Taylor. Owing, however, to the fact that the scholarly world was interested mainly in the lower writing of the

manuscripts which comprised parts of Aquila's Greek translations of the Bible, the nature of the upper writing in Hebrew and the identity of the author were not recognized until now.

In identifying and presenting these Hebrew texts to the public, I not only experience the pleasure of contributing an important page to the history of Jewish literature, but I also have the feeling that it will serve as a striking illustration of the great importance of the Genizah as a source for Jewish history and literature.

A generation has nearly gone by since the Cairo Genizah was rescued from oblivion. And though many great contributions to Jewish lore were made by the discoverer of the Genizah and his followers, still no scientific body or individual Maecenas has as yet appeared, willing to make the treasures of the Genizah accessible to the scholarly world at large. Well cared for as these manuscripts are in the great libraries of England, their usefulness is nevertheless very limited as long as they remain shelved. Innumerable documents of the greatest importance in all departments of Jewish literature are waiting to be deciphered, elucidated and published. If this vast mass of documents were made accessible so that scholars the world over could consult them in their studies, Jewish historiography would be revolutionized; many obscure periods would be illumined and many difficulties solved. Let this volume serve as an illustration. If the two English scholars had not published the facsimiles, the *Maḥzor* of

Yannai would very likely have remained unknown for many more years to come.

Of course it would be too sanguine on the part of any individual investigator to entertain the hope, that by his own efforts he could bring about a wide-spread interest in this field of inquiry. But if by any chance, this modest contribution should, in the least way, help towards arousing a greater interest in the Genizah MSS. on the part of our leaders in Jewry, the editor would feel more than amply rewarded for his labors.

Aside from the texts of the palimpsests I have incorporated in this volume a poem of Yannai from the valuable collection of Genizah MSS. in the library of Mr. E. N. Adler, who very generously placed the original manuscript at my disposal.

Through the kind offices of Dr. L. D. Barnett I obtained a photograph of the British Museum MS., Or. 6197, to which Dr. A. Marmorstein called my attention. The photograph reached me when the Hebrew part of this volume was already in type, but as it turned out to be only an incomplete text of the poem printed below on pages 41 and 42, I was able to embody the variants in a supplementary note on page 42.

In addition to the Genizah fragments it was also deemed advisable to gather here the few liturgical compositions of Yannai which have already been published previously. For the text of the *Ḳerobah* of the Great Sabbath use has been made not only of the Sabionetta and Venice editions, but also

of three MSS. in the Jewish Theological Seminary. One is the Mahzor MS. described by H. Gross in the *Zeitschrift für Hebräische Bibliographie*, XI, 169 *et seq.* which will be designated as MS. A; the second is a MS. of Yozerot, designated as MS. B; and the third, designated as MS. C, is a Mahzor bearing the date of 1279 in the colophon.

I take this opportunity of thanking my friend and colleague, Professor Alexander Marx, for calling my attention to these MSS., as well as for giving me a number of valuable suggestions and references. To my friend and colleague, Professor Louis Ginzberg, I am under even greater obligation for having enriched this volume with his vast erudition, in the form of additional notes to the text. I am also indebted to Mr. I. George Dobseville for his kind services in seeing the book through the press. In conclusion I wish to thank Dr. Cyrus Adler and the other members of the Board of Directors of the Jewish Theological Seminary of America for having made this publication possible.

I. D.

NEW YORK, *March* 13, 1919.

CONTENTS

	PAGE
PREFACE	V
INTRODUCTION	
1. Yannai in Modern Research	ix
2. The Rise of the Didactic Piyyut	xiv
3. The Cryptic Language of the Piyyut	xix
4. Yannai's Liturgical Compositions as a Source for Halaka	xx
5. Yannai's Maḥzor and the Triennial Cycle	xxi
6. The Causes of the Neglect of Yannai's Com- positions	xxiv
7. Yannai and Kalir	xxv
8. The Structure of Yannai's Ḳerobot	xxvi
9. Yannai's Ḳerobah for the Great Sabbath	xxxiv
10. The Fragments of Maḥzor Yannai	xxxviii
11. The Contents, Diction and Orthography of the Fragments	xl
12. Texts Relating to <i>Yannai</i> , Arranged Chronolo- gically	xliii
HEBREW TEXTS AND NOTES	i-iv and 1-55

INTRODUCTION

I. *Yannai in Modern Research*

FEW men in Jewish literature have met with a fate such as befell the ancient Payyetan Yannai. Though undoubtedly of considerable prominence in his own day, and though well known and held in great esteem even as late as the tenth century,¹ his works seem to have passed out of use in very early times, so that he became merely a name. In the course of centuries even his name disappeared from the annals of Jewish history, and we look in vain for any record concerning him in the writings of the mediaeval chroniclers such as Sherira Gaon, Abraham b. David, Zacuto and others. It is only within the last century that his name was rescued from oblivion.

It was Rapoport who first drew attention to the record of an ancient Payyetan by the name of Yannai found in the *Shibbole Haleket* of Zedekiah b. Abraham Anaw.² In that ritual code, which was still in manuscript at that time, he found a responsum of R. Gershom, where Yannai is mentioned before Kalir and is described as "one of the ancient sages who composed Kerobot for every order of the year."³ "But who is this

¹ Comp. below, sect. 12, H.

² In his Biography of Kalir, note 19 (בב"ט 1829, 111).

³ Comp. below, sect. 12, H.

Yannai," exclaimed Rapoport, "and where else is he mentioned?"⁴

A dozen years later,⁵ while engaged in his controversy with Luzzatto about the time and place of Kalir, Rapoport brought forth the additional information given him by Zunz, that in a certain liturgical manuscript, a note, emanating perhaps from Ephraim of Bonn, was added to the *Ḳerobah* אָוִי פֶטְרִי רַחֲמֵתִים, recited on the "Great Sabbath," saying, that it was the composition of Yannai, the teacher of Kalir.⁶ As to the poem itself, Zunz pointed out that it was written in rime and had the alphabet and the name יָיִ in acrostic.⁷ Some time later, Luzzatto made the assertion that the *piyyut* אָוִי רֹב נָסִים הַפְּלֹאֶת, which is printed in some rituals by itself and in others together with אָוִי פֶטְרִי רַחֲמֵתִים, is likewise the composition of Yannai.⁸ This assertion, based on internal evidence,⁹ was later corroborated by Zunz with evidence from an old manuscript, where this poem is clearly ascribed to Yannai.¹⁰

⁴ Biog. of Kalir, *loc. cit.*

⁵ ברם חמד, VI (1841), 25.

⁶ Comp. below, sect. 12, I.

⁷ ב"ה, *ibid.*; *Literaturgeschichte*, 28.

⁸ מחזור איטאליאני, Leghorn, 1856, 10.

⁹ The evidence is that the *Ḳerobah* אָוִי פֶטְרִי רַחֲמֵתִים, beginning וּבָנָה כִּי אֵין לַפְּנֵי לֵילָה fits in well with the refrain וְיֵהִי בַחֲצֵי הַלֵּילָה of the *Piyyut* אָוִי רֹב נָסִים הַפְּלֹאֶת. Rapoport upheld Luzzatto in this opinion (המנחם 1863, 23). In my article on Yannai (J. Q. R., New Series, I, 107, note 8), I doubted Yannai's authorship of this poem. But I shall show later that there can be no doubt on this subject. The one is an integral part of the other.

¹⁰ *Litg.* 28, note 4.

All this added information, however, was not sufficient to establish definitely the time and place of Yannai. And although Rapoport justly detected the influence of Palestine in the peculiar way in which the name of Yannai was spelt in the acrostic,¹¹ he nevertheless clung to his theory that Kalir, and hence his teacher Yannai, flourished in Italy sometime during the second half of the tenth century.¹²

In 1853, however, it was pointed out by Dukes, that Yannai was mentioned by Jehudi b. Sheshet, a pupil of Dunash b. Labrat;¹³ and in 1879 Harkavy brought to light the fact that Kīrkīsānī, the Karaite contemporary of Saadia Gaon, mentioned Yannai in his book of laws.¹⁴ Later on he found two other passages in the same work of Kīrkīsānī where Yannai is mentioned,¹⁵ and in ספר האגרות Saadia himself makes mention of our poet.¹⁶ Again, in a fragment of an anonymous work on the art of poetry, coming from the time of Saadia, published by the late Doctor Schechter, "the poetic compositions of the celebrated Yannai" are cited as an example of rimed prose.¹⁷ In another composition of similar antiquity an

¹¹ That is ינאי, not ינני. Cf. כ"ח VI, 26.

¹² כ"ח, VI, 19, §8: "באימליא הדרומית" ר"א תשכ"ה.

¹³ נחל קדומים, Hannover, 1853, 2. Comp. also below, sect. 12, E.

¹⁴ המגיד, vol. 23, p. 359. Comp. also below, sect. 12, A.

¹⁵ זכרון רב סעריה, pp. 107-108. Comp. below, sect. 12, B, C.

¹⁶ *Ibid.*, p. 51; also below, sect. 12, D.

¹⁷ Comp. below, sect. 12, G.

anonymous poet eulogizes the head of the academy by saying that "the law of God was music to him and Yannai and Kalir were his garden and palace."¹⁸

All these data point to a much earlier period than the tenth century and from the fact that Kīrkīsānī asserts that Anan, the founder of Karaism, made use of Yannai's liturgy (חזנות ינאי) as a source for his Halaka,¹⁹ it has become the accepted opinion that Yannai must have flourished not later than the second half of the seventh century.²⁰

Incidentally, this remark of Kīrkīsānī carried with it also the implication that Yannai had composed an independent liturgical work, as the expression חזנות ינאי could not be taken in any other sense. This assumption gained strength from an ancient Book List, found in the Genizah and published by Poznansky in 1903, for in that list a book by the name of חזנות ינאי is actually recorded.²¹ On the other hand, the two new poems ascribed to Yannai which were discovered

¹⁸ *Ibid.*, F. According to Mann (J. Q. R., New Series, IX, pp. 154-155) Yannai is mentioned at the very beginning of this fragment, taking the expression רצפי ינאי (*Saadyana*, p. 66, l. 1) as a poetical metaphor for חזנות ינאי.

¹⁹ *Ibid.*, B, C.

²⁰ Comp. Harkavy זכרון רב סעריה 106; Brody (Jewish Encyc., XII, 586) puts him as early as the first half of the seventh century. Elbogen (*Der jüd. Gottesdienst*, 309) places him circa 700.

²¹ J. Q. R., XV, 77, No. 12.

by Wertheimer and published by him in 1901,²² even if genuine, point only to the possible existence of other compositions by Yannai, but are no proof in themselves of the existence of a distinct and comprehensive liturgical work by that ancient poet. But in 1910 it was my good fortune to discover a fragment which actually contained quotations from Maḥzor Yannai.²³ This fragment, in addition to giving us the beginnings of four unknown poems by Yannai,²⁴ established the fact beyond any doubt that at one time there existed a Maḥzor of Yannai.

Withal, our information in regard to this Maḥzor remained scant. There was no indication either of its extent or its nature. The statement of Rabbi Gershom that Yannai composed *Ḳerobot* for every order of the year was in itself not sufficiently clear,²⁵ and *Ḳirkisâni's* statement that

²² ננוי ירושלם, II (Jerusalem 1901) 18b and 19a. They were published from a MS. which he had sold to Oxford (Neubauer, Cat. II, 2708 r).

²³ Comp. J. Q. R., N. S., Vol. 1, 105 *et seq.*

²⁴ These are: 1) ואם לך שלמון בכל חי; 2) אז בהקרא באוני עניו מות; 3) אסומה פתוחה ממקור חכמות; 4) אל אלהים חיוק אותו. In the article mentioned in the preceding note (*loc. cit.*, p. 108) the fourth poem was overlooked. Correct also statement of Elbogen (*l.c.*, 310).

²⁵ Note, for instance, the conclusions which Graetz and Elbogen have reached in reference to Yannai's literary activity. The former states (*Geschichte*, V, 165) that Yannai wrote *Ḳerobot* for the Special Sabbaths, and the latter maintains (*l.c.*, 309) that he wrote *Ḳerobot* for Festivals, and both base their opinions upon this passage.

Yannai's liturgical work was used by Anan as a source for his Halaka only made the problem more complicated.

With the publication of the texts in this volume, however, all difficulties are cleared up. It will be seen, first of all, that Yannai was a prolific writer, for the fragments of his Mahzor give evidence that this was a work of very large scope. It will also be seen that his compositions are *sui generis*, unlike those of Kalir, or his followers. Moreover, it will be shown that he preceded Kalir in developing the structure of the Kērobah, and in this respect he may truly be regarded as the teacher of Kalir. Finally, it will be shown from these texts that the theory of Yannai's Palestinian origin is the one most acceptable.

Nothing is known of Yannai's life or his ancestry; even his father's name is unknown. Like all the ancient Payyetananim he must have been a Hazan, and to judge from the abundance of allusions to Talmud and Midrash found in his compositions he must have been well versed in Rabbinic lore.

2. *The Rise of the Didactic Piyyut*

While it is not within the province of this study to deal with the rise of the Piyyut in general, I may be permitted, by way of introduction, to state briefly the conclusions to which Jewish scholarship has come on this point after a century of research. It is no longer doubted that Palestine was the cradle of the Piyyut. It is also no

longer a matter of dispute that the development from the simple form of the older liturgy to the highly artificial diction and construction of the Kaliric type was a slow and gradual process, extending over several centuries, and that it did not spring suddenly into being as a result of the spread of Islam and Arabic culture.²⁶ It is not denied that the diffusion of Arabic learning and poetry gave an impetus to the development of the Piyyut, but it is quite certain that the Piyyut was in process of development long before Islam swayed the East. This much is accepted as certain.²⁷

What is still in need of further elucidation is the question concerning the influences which shaped the development of the Piyyut. What were the forces that changed the simple liturgy

²⁶ In his essay "Die Anfänge der neuhebräischen Poesie" (M. G. W. J., Vol. 8, pp. 401-413; Vol. 9, pp. 19-29, 57-69) as well as in his *History* (Geschichte, Vol. 5⁴, pp. 161-167), Graetz maintains that the development of the Piyyut depended largely on the spread of Arabic culture among the Jews. He laid too much emphasis on the statement of Saadia ibn Danan that before Kalir rime was unknown in Hebrew poetry: *וכבר בקשתי וחפשתי הרבה ומצאתי כי לפני חרוזי הרב הגדול, חסדא גנוח, ר"א הקליר ז"ל לא ידענו ולא נשמעו לנו חרוזים באומותינו* (Edelman, Königsberg, 1856, p. xviii) and made all his data subordinate to the view that the Jews borrowed the rime from the Arabs, as if it were a mathematical axiom. As a matter of fact, Zunz had already pointed out a greater antiquity for the rime (G. V. p. 392, note b), though the contact with the Arabs may have brought it into greater vogue.

²⁷ Comp. Elbogen, *Der jüdische Gottesdienst*, pp. 281-282, 285-286; Eppenstein in M. G. W. J., vol. 52, pp. 465-466.

to the highly complex hymn and the lucid Biblical phraseology to the artificial diction? The complexity of construction may perhaps be explained by ascribing it to the influence of Syriac poetry,²⁸ but it has never been convincingly shown why men like Kalir, who had such wonderful mastery of the Hebrew language, should have chosen to clothe their thoughts in cryptic language.

A solution to this problem may, however, be derived from the accounts which have come down to us from the Middle Ages concerning the rise of the Piyyut. In the *Sepher ha-Pardes* ascribed to Rashi there is a statement by Joseph Ibn Plat in the name of his ancestor Benjamin b. Samuel of Constantinople, or Kastoria, that the Piyyut arose at a time when learning was on the decline, and that it formed a sort of substitute for the Midrash.²⁹ While it is difficult to see how it is possible to connect the decline of learning with the progress of the Piyyut,—for the nature of the Piyyut presupposes a vast amount of erudition both on the part of the Payyetan and on that of his audience,—there is no reason to doubt that at

²⁸ Comp. Zunz, *Litg.*, pp. 23–24.

²⁹ The passage reads: עיר קדיש וקנינו הרב ר' בנימין ב"ר שמואל מקוסטני זק"ל אמר בשקצרו י"ח לשבע היתה חכמה מרובה בישראל ולא הוזכרו אלא לדרוש ולא לפייט ולפי שכבר דל החכמה [דלה חכמה] ונתמעטה עמדו במקום מדרש (פרדס הנדול) [קרוכות] ופיוט הענין. The corrections in brackets are those of Epstein in M. G. W. J., Vol. 44, p. 295, who is also responsible for the statement that Joseph ibn Plat is the author of this passage. Graetz, citing this passage in his essay (M. G. W. J., Vol. 9, p. 24), ascribes it to R. Isaac Halevi.

one time in the history of the Synagogue service the Piyyut took the place of the Midrash.

Again, in disputing the rights of the Piyyutim to interrupt the regular prayers, R. Judah b. Barzillai Albargeloni in his *Sepher ha-Ittim*, puts forth as a reason for his view the fact that the Piyyutim were originally instituted only in times of persecution. "There was a time," he says, "when the Jews were forbidden by their oppressors to engage in the study of the Law. The learned men among them, therefore, introduced the custom of mentioning in the course of the prayers the laws of the festivals and the laws of the Sabbath and religious observance and exhorting the common people in regard to them, by means of hymns, thanksgivings, rimes and Piyyutim."³⁰

This passage was extracted and published by Halberstam as long ago as 1870,³¹ when the *Sepher ha-Ittim* was still in manuscript; and while Halberstam justly connected the persecution mentioned by Albargeloni with the edict of Justinian against the study of "Deuterosis,"³² he failed to

³⁰ והוא לנא ולרבוואתא דאמרי שלא נתקנו [הפיוטים] אלא בשעת השמר בלחוד מפני שלא היו יכולין להזכיר דברי תורה כי היו נוהגין האויבים על ישראל שלא לעמוק בתורה ועל כן היו החכמים שביניהן מתקנין להם בכלל התפלה להזכיר ולהזהיר לעמי הארץ הלכות התנחנח בחדן והלכות ימים טובים והלכות שבתות ודקדוק המצות בדרך שבתות (Kraus, 1902, p. 252).

³¹ Comp. Kobak, ישרון, Vol. 6, p. 130. It was also printed by Koronel among other extracts from the *Sepher ha-Ittim* in his זכר נתן (Vienna, 1872, fol. 132a).

³² Comp. Graetz, *Geschichte*, Vol. 5⁴, pp. 410-413; Heb. Translation, Vol. 3, p. 32 and p. 400, note 124.

emphasize the real import of this passage for the history of the liturgy.³³ As far as I am able to ascertain, Eppenstein was the first to hit upon the real significance of this passage, when he cited it as a proof that at a certain period in the history of the Synagogue services the Hazan took over the function of the Darshan; in other words, that in addition to the purely devotional Piyyut, there came into existence also the didactic or Halakic Piyyut.³⁴ But he also did not take full advantage of his own interpretation of the passage and did not draw any further conclusions from it. To me, however, it appears that in the light of these two

³³ Halberstam concludes his article with the following words: „העתקתי כל אלה הדברים מפני חידושם ויש להאריך בהם ואכ"מ [ואין כאן מקומם] (ישרון, *ibid.*, p. 130).

³⁴ Comp. M. G. W. J., Vol. 52, p. 467. It is strange, however, that in the entire paragraph on *Die Entwicklung der synagogalen Poesie*, he does not cite the passage from the *Pardes* which expressly supports his theory in the words: עמדו במקום מדרש קרובות ופיוט העניין. Another striking support of this theory is to be found in the Arukh. S.v. קרוב, the Arukh explains the Midrashic passage מהו מכל אבקת רוכל, אלא דהוה קריי (Pesikta, ed. Buber, 179a according to MS. Oxford) with the words פ"י בעל מקרא, בעל משנה, דרשן ופיימן. To this Benjamin Musafia adds the remark א"ב פ"י בל"י איש בקי בדינים ובעל הלכות. According to Kohut (*ad loc.*) the Greek word from which Musafia derives קרוב is ἀκριβής. Now, whether we accept Musafia's etymology or not, the fact remains that קרוב was taken to signify "one versed in the law," and as a matter of fact in our edition of *Lev. R.* 30, and in Buber's text of the *Pesikta* (*l.c.*) the word קרוב is substituted by דרשן.

Additional proof from the רשומה printed here for the first time, will be brought below in sect. 9

passages many things which formerly seemed not a little puzzling may now be made clear and intelligible.

3. *The Cryptic Language of the Piyyut*

First of all, we find in these two passages a plausible reason why the early Payyetananim broke away from the simplicity of language which marks the "Stammgebete." If we grant that the early Payyetananim had to introduce Halakic discourses and Midrashic homilies into the body of the prayers and at the same time had to guard against detection from the outside, we realize at once why they chose to speak in hints and allusions. One is strongly reminded of the secret epistle sent to Raba of Mahuza informing him of the fixing of the Calendar in the reign of Constantine II and the co-emperor Gallus (353 C. E.). "A pair came from Rakkath" — so reads the letter according to the Talmudic tradition — "and an eagle caught them, and they had with them the things that are made in Luz. But by the mercy of God and their own merits they escaped. When the offspring of Nahshon wished to appoint a prefect, the Edomite would not permit them. But the members of the assemblies gathered together and appointed a prefect in the month in which Aaron the Priest died." ³⁵ This reads like a cipher, yet it was still understood by R. Hananeel in the 11th century,

³⁵ b. Sanhedrin 12^a. The phrase וּמֵאֵי גִיהוּ תִּבְלַת is undoubtedly a marginal gloss explaining דְּבָרִים הַנֶּעֱשִׂים בָּלוּ which crept into the text.

who deciphered it as follows: ³⁶ "Two messengers were sent from Tiberias; on the way they were held up by some Roman official, but due to their observance of the laws of 'fringes,' they escaped. The Patriarch desired to make the year a leap-year at the regular time, but as the government did not permit, they decided in the month of Ab to make the following year a leap-year." ³⁷ Even Prayers couched in cryptic language are not rare in Talmudic literature,³⁸ but the above passage is sufficient to show that the method of speaking in allusions was already in use in early times. The Payyetanim therefore have merely adapted an old method to new conditions.

4. *Yannai's Liturgical Compositions as a Source for Halaka*

Then again, from the testimony of the Karaite Kīrkisānī, we know that Anan, the founder of Karaism, drew in two instances upon the Piyyutim of Yannai for his legal sources.³⁹ How can we

³⁶ Comp. חננאל *ad. loc.*, also ערוך s.v. א³, and רש"י *ad. loc.*

³⁷ I follow R. Hananeel *ad. loc.* הנה החכמים עיברו השנה בחדש אב. קודם ראש השנה ב' חדשים אלמא מפני הרהק. comp. also Rashi *ad. loc.* מעיינין בעיבור. Graetz (*Gesch.*, Vol. 4, p. 343) assumes that they intercalated the month of Ab. Comp. also *ibid.*, p. 491. For similar forms of speech in Talmud, comp. b. Erubin 53^b אמההא דבי רב כד הוה משתעיא בלשון חכמה אמרה הכי עלת נקפת בכד וכו' Moed Katon 9^b.

³⁸ Comp. Jawitz, הפיוטים הראשונים, in Hoffman's *Festschrift*, pp. 69-71.

³⁹ Comp. below, sect. 12, B, C.

explain this unless we say that, in addition to inspiring his audience with religious devotion, the function of the Payyetan was also to expound the laws in his poems.

Ingenious as this theory is and clear though the statements of Albargeloni and Joseph ibn Plat read, we nevertheless have had no positive evidence until now that there were Piyyutim which were Halakic to a large extent. Kalir's compositions do occasionally treat of laws, but they are overwhelmingly Agadic in character. An argument from the Azharot would not be to the point since they form a class by themselves, and the legal nature of the later Piyyutim, such, for instance, as Joseph Tob Elem's,⁴⁰ are likewise no proof, since they also are only sporadic. The fragments of Yannai's Mahzor, however, give us for the first time positive support of this theory and do away with all doubt on the subject, for the Halakic nature of the Piyyutim in these fragments is self-evident.

5. *Yannai's Mahzor and the Triennial Cycle*

From the way in which these fragmentary poems are grouped around the Biblical sections, we can see that the work in its complete state must have formed a sort of Halakic Midrash to the Pentateuch in poetic form. This is in thorough agreement with the statement of R. Gershom that

⁴⁰ Comp. e.g., the Piyyut אבא בחיל להתציבה for the Great Sabbath.

Yannai wrote *Ḳerobot* for each weekly portion of the Bible.⁴¹ Mark the expression לכל סדר וסדר. He does not say לכל שבת ושבת, in which case the theme of the *Ḳerobot* might have been purely devotional. R. Gershom undoubtedly means to imply that the theme of each *Ḳerobah* was taken from the Biblical portion of the week. This is borne out by our fragments which comprise the remnant of seven *Ḳerobot*, grouped about seven different weekly portions of the Bible, beginning with the following verses: Leviticus 13:29, 14:1, 14:33, 15:1, 15:25, 21:1, 22:17. Viewed from the point of the annual cycle, five of these verses form the middle of the sections תוריע מצורע and אמור, and therefore could not have been taken as headings for *Ḳerobot*. But here, again, the theory of Yannai's Palestinian origin comes to our assistance. For, on examining the divisions of the Sedarim in the Book of Leviticus, based upon the Triennial Cycle, current in Palestine, we find that the seven verses used by Yannai as texts for his *Ḳerobot* exactly mark the beginning of seven Sedarim, namely Sedarim 8 to 12, 17 and 18

⁴¹ הרי ר' ינאי שהיה מן החכמים הראשונים ופייט קרובות לכל סדר וסדר. Comp. שכלי הקט. ed. Buber, p. 25. It is strange that Elbogen, in citing this passage, mistranslates it "dass Yannai für alle Festtage kerobot verfasst hat" (*Der jüd. Gottesdienst*, p. 309), whereas in a preceding chapter (*ibid.*, p. 286), he states quite without any emphasis that "im Anschluss an die Perikopen des dreijährigen Zyklus wurden auch Piutim für alle Sabbate verfasst." Comp. also his *Studien zur Gesch. d. jüd. Gottesdienstes*, p. 47.

of Leviticus.⁴² The phrase לבל סדר וסדר of R. Gershom now receives a fresh significance. It is for the Sedarim of the Triennial Cycle that Yannai composed his Kērobot. The weekly portions of the Bible in the annual cycle are usually designated not as Sedarim but as פרשיות. We cannot, of course, adduce this as positive evidence that Yannai was a Palestinian, for it may be argued that the Triennial Cycle was also current in a few localities outside of Palestine. But it does prove that in his liturgical compositions Yannai took cognizance of the Palestinian rather than the Babylonian usage. On the other hand, since we know from Benjamin of Tudela that in Cairo, in 1170, the reading of the law in the synagogue of the "men of the land of Israel" was completed in three years,⁴³ and since our fragments were found in the Cairo Genizah, we have the full right to assert that the Maḥzor of Yannai was at one time in use at the Palestinian Synagogues of Cairo.

⁴² In the Massora these Sedarim are designated as follows:

(8) וידבר דונתתי ננע (10) וידבר דואת תהיה (9) איש או אשה קדמאה
 (11) ויאמר דאמר אל הכהנים (17) ואשה כי יזוב (12) וידבר דאיש איש כי יהיה (11)
 (18) וידבר דאשר יקריב. Comp. מקראות גדולות Venice, 1524. אלן סדרי
 תורה עפ"י המסורה; Saphir, אבן ספיר II, 230-231; Friedmann,
 בית תלמוד III, 230; Theodor, M. G. W. J., Vol. 35 (1886),
 pp. 406-409; Büchler, J. Q. R., V, 420, etc. In the texts
 given in the Hebrew part I place these designations at the
 head of their respective Kērobot.

⁴³ See מסעות בנימין, ed. Asher, p. 98.

6. *The Causes of the Neglect of Yannai's Compositions*

It is most likely that Yannai's Piyyutim were neglected and gradually fell into desuetude and were finally forgotten because of the fact that they were so closely connected with the Triennial Cycle and were so thoroughly *Halakic* in nature. The opposition of men like Albargeloni to the use of Piyyutim in the body of the prayers, as well as the ineptitude of such subjects for devotional purposes, together with the fact that the Triennial Cycle itself was discarded, were the real factors that brought about the disappearance of Piyyutim like those of Yannai. Kalir, on the other hand, who took the substance of the *Agada* for his material, met with great popularity. Zunz says that Kalir's Piyyutim may be regarded in a certain sense as poetic *Pesiktas*.⁴⁴ To characterize Yannai's compositions in a similar way, we may say that his Piyyutim are *Halakic Midrashim* dressed in poetic garb.

⁴⁴ G. V.², 396. Comp. also Rapoport, עיר מלון p. 176. From this point of view the Kaliric phrase שיר חדש והנה מדרשים (ראשון אמצת), rendered by Arnheim "Neue Lieder und Töne der Dichtungen jubeln meine Lippen" (יצרות) Glogau u. Leipzig, 1840, p. 178), receive a fresh meaning. It is "Dichtungen" which are supposed to take on the nature of *Midrashim*. Comp. also Zunz, *Lit.*, p. 33, note 7.

7. *Yannai and Kalir*

The contrast between the popularity of Kalir and the neglect of Yannai is perhaps the origin of the legend, emanating from R. Ephraim of Bonn, that Yannai, having become jealous of the reputation of his pupil Kalir, threw a scorpion in his shoe which caused his death.⁴⁵ To take this statement literally would certainly be absurd. We must regard it merely as an idiom, undoubtedly Oriental in origin, for expressing unfriendliness. And while I am unable to find a parallel for it, I have no doubt as to the correctness of the interpretation. It merely points to some unpleasant relations between Yannai and Kalir.⁴⁶

One point more touching both Yannai and Kalir must be cleared up before we proceed further in the study of our poet. Until now we held with Zunz that Kalir was "the Law giver" in the field of *Ḳerobot*.⁴⁷ We believed that it was he who first developed the structure of the *Ḳerobah*. But from our texts we will see that the *Ḳerobah* had its structure already perfected in the liturgy of Yannai. Whether he was the first to develop it or not is not safe to assert. At all events we must take away the credit from Kalir, though it remains true that the later Payyetananim modeled their compositions after those of Kalir, as the names *רוּחַ קליר*, *יוצר קליר* etc. indicate.⁴⁸ Yannai's

⁴⁵ Comp. *ברם חמד* VI, 25, cited below sect. 12, I.

⁴⁶ Comp. also *התרן*, N. Y., 1917, No. 22, p. 10.

⁴⁷ *Litg.*, p. 29.

⁴⁸ *Ibid.*, p. 34, note 1.

compositions, though voluminous, must have disappeared at a very early date, or at least remained local, and had no influence on his successors.

8. *The Structure of Yannai's Kērobot*

Let us then get a clear idea of the structure of the Kērobah as formed by Yannai. This will enable us to determine at a glance how much is missing in some of the Kērobot given below in the Hebrew part, and will also help us to decide whether the Piyyut *אוני פטרי רחמתי*, the single Kērobah of Yannai found in print, has come down to us complete or not.

A careful study of the text of our fragments will show that the Kērobah of Yannai consists of the following parts:⁴⁹

I. Magen (מגן). A poem inserted near the end of the first benediction of the Amidah, always containing half the Alphabet (from א to ל) in acrostic, and followed by the Biblical verse with which the Seder of the Kērobah begins. This, again, is followed by verses from other parts of the Bible to which reference may have been made in the poem.

⁴⁹ All printed Kēroboth, whether of Yannai or other Payyetanim, are preceded by the introductory formula *מסוד חכמים ונבונים*; in our fragment, however, this introduction is invariably missing. This in itself argues a later date for this introduction. As an additional argument for its later origin we may bring the fact that it consists of four riming phrases modelled perhaps after Kalir's "conclusions." Yannai always employs only three riming phrases in his "conclusions."

I a. *Conclusion to Magen* (חתימה), later called (כרוז): A short verse, consisting of three riming phrases,⁵⁰ beginning with the same word with which the preceding Biblical quotation concludes,⁵¹ and leading up to the idea characteristic of the Benediction. This scheme of construction is not new with Yannai, for it is already found in the daily Kēdushah. The piece beginning לדור ודור נניד גרלך is nothing else but the חתימה of the Kēdushah. It begins with the words with which the last Biblical quotation of the Kēdushah concludes, viz.: ימלוך ה' לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה,⁵² and leads up to the idea of the third benediction. In the Kēdusha for the Musaf service of Sabbath this scheme is

⁵⁰ The "conclusions" in Kalir's and later Kērobot invariably consist of four riming phrases.

⁵¹ The printers have often omitted the Biblical verses, because they did not realize the relationship between the verses and the "conclusions," and have thereby caused the opening of the "conclusions" to seem arbitrary. Furthermore, they generally inserted there the word הון to indicate that from there the cantor should begin to chant. This, of course, is a complete reversion of the original custom. For, surely, before the age of printed prayer books it was the Hazan who read the Piyyutim entire, not the congregation. In this connection, it may be well worth citing the following passage from the Responsum of R. Jair Hayyim Bachrach ("נ"ל בדרך אפשר וקרוב כי מתחלה שלא היה דפוס, ושכחתי: חות יאיר) ע"ה טובא, שלא חברו המחברים אלה החבורים רק שיאמרם הש"ץ, והיו רבים מיוחדים סגולה מאוינים לו, או אומרים עמו לחיוב הדברים, וכך נראה שהיה המנהג גם בקרובץ ד"ח ממה שאומרים מסוד חכמים ונבונים וכו', שהוא כענין נשילת הש"ץ רשות... והמון עם לא היו אומרים דבר מהם... רק מעט שנתמעטו ע"ה המופלגים... ויצא הדפוס לאור, עם שרבתה הנאות, נתפשטו אמירות כל הדברים לכל המון אף לנשים וקטנים."

⁵² The word הללויה, being a response, was not taken into consideration.

further developed thus: קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו is followed by כבודו מלא עולם; and ברוך כבוד ה' שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד and ממקומו הוא יפן by ממקומו ה' אחד הוא אלהינו.

II. *Mebayyeh* (מבייה). A poem inserted near the end of the second benediction of the Amidah, completing the acrostic of the Alphabet (from מ to ה), followed by the next verse of the Seder and other verses from various parts of the Bible.

II a. *Conclusion to Mebayyeh*. Similar in structure to No. I, a.

III. A poem of a Messianic character containing the author's name in acrostic, followed by various Biblical verses.

IV. ואתה קדוש אל נא

This superscription is placed in our fragments at the head of the Piyyutim which precede the Kēdusha, and together with which they take the place of the third benediction in the repetition of the Amidah by the Ḥazan (חזרת השייץ). In all printed rituals these Piyyutim are headed by two verses: Ps. 146:10 ימלך ה' לעולם אלהיך ציון לדר ודר הללויה and Ps. 22:4 ואתה קדוש יושב תהלות ישראל; the former is sometimes introduced by the word ונאמר and to the latter are appended the words אל נא, without any apparent connection. There is no connection between the two verses themselves, nor between them and the Piyyutim that precede or follow. The difficulty with regard to Ps. 146:10 was not even noticed by commentators and literary critics, but the incongruity of the use of אל נא received the attention of a few scholars. Zunz regards the

two words אֵל נָא as belonging to the quotation from Ps. 22:4, but does not explain the connection.⁵³ Arnheim (ad loc.) translates it by the exclamation, "O Gott!" without any further remark. Kobak takes it to be a sign that in certain communities Ps. 22:4 was immediately followed by the Piyyut אֵל נָא לַעוֹלָם תּוֹעֲרֵץ omitting the intervening poems.⁵⁴ Berliner explains the presence of these two words in this place as follows: In the Kērobot of Kalir, he says, the quotation from Psalm 22:4 is always followed by a short Piyyut beginning אֵל נָא and ending הִי וְקִים נּוֹרָא וּמְרוֹם וְקִדְוֶשׁ. In this respect, however, Kalir was not always followed by the other Payyetanīm, and as a consequence many Kērobot do not have such a Piyyut. To supply this omission some communities made use of the ancient prayer אֵל נָא לַעוֹלָם תּוֹעֲרֵץ and inserted here the words אֵל נָא as a reference to that prayer. The printers, however, inserted these words of reference even in Kērobot which contained the short prayer in question, and the result was all the more confusing. This is the substance of Berliner's remarks on this question.⁵⁵

A thorough examination, however, of the Kērobot of Kalir and others will show that this statement is entirely erroneous. First of all, we will find that in most of Kalir's Kērobot this particular section does not begin with אֵל נָא. In the Sabionetta Maḥzor of 1560 the Kērobah אֵת הַיָּל for the New Year is altogether without the words

⁵³ S. P., p. 66.

⁵⁴ ישרון VII, p. 64.

⁵⁵ *Randbemerkungen*, II, p. 66.

אל נא in this particular section; and even in Kērobot where the words אל נא do occur at the beginning of this particular section, it is evident that they could not have been there originally. The Kērobah of Kalir for Sheḡalim begins in the Sabionetta edition אל נא מי יוכל לשער כל הפקודים, but the context plainly shows that there is no connection between אל נא and what follows. Secondly, we will find that in no Kērobah is this section ever missing. It is true that it does not always begin with אל נא, but it is always present and always ends with the word קדוש. There was, therefore, no need of ever using the old prayer לעולם תוערץ אל נא as a substitute. The use of the words אל נא in this place must therefore have come about in some other way.

To clear up all these difficulties I suggest the following. The words אתה קדוש and אל נא were originally used only as rubrics. Just as the first section of the Kērobah is called מנן and the second מחיה, so is this fourth section, consisting of two parts, designated by the two rubrics אתה קדוש and אל נא. The reason for this is that since this section is the beginning of the Piyyutim which take the place of the third benediction, and since that benediction begins אתה קדוש, or קדוש אתה according to the Palestinian Ritual,⁵⁶ the poem was likewise designated as אתה קדוש.⁵⁷ The second part of this section, again, is always to be followed by

⁵⁶ Comp. Elbogen, *Der jüd. Gottesdienst*, p. 45.

⁵⁷ This was preferable to קדוש אתה because it echoes the Biblical verse Ps. 22:4.

the ancient prayer אל נא לעולם תוערץ and therefore was designated as אל נא. The whole section then received the designation אל נא — אתה קדוש. The copyist, however, failing to see the significance of these catchwords, took אתה קדוש as an abbreviated form of Ps. 22:4 and generously supplied the rest of the verse, letting the words אל נא stand.

To return now to the question how Ps. 146:10 has come to be introduced here. The fact that our fragments show no trace of the use of this verse in this connection might lead us to the opinion that it is entirely due to the copyists. But this is not so. The most plausible explanation is this. This fourth section of the *Ḳerobah* under discussion is in all MS. texts preceded by a group of Biblical verses, which are of a Messianic character. It is therefore natural that they should conclude with Ps. 146:10 which speaks of Zion's God ruling forevermore. Hence it is not to be taken as the heading of the following *Piyyutim* but as the conclusion of the preceding group of Biblical quotations. The printers, however, have often omitted all the other verses and left this verse stand by itself, causing thereby the prevalent miscomprehension that it is the heading of the following *Piyyutim*. The absence of this verse in the *Ḳerobot* of our fragments may be explained on the ground that these *Ḳerobot* were intended for the ordinary Sabbaths, while all other known *Ḳerobot* are for special Sabbaths or holidays. That such a distinction was made may be seen from the fact that in Yannai's *Ḳerobah* אני פטרי

רהמתי for the Great Sabbath this verse does occur.

The first poem of this section, i.e., the one designated as ואתה קדוש, consists of a rimed passage without any acrostic ending with the word קדוש. The formula חי וקים נורא ומרום וקדוש was, in my opinion, first used by Kalir, from whom it was borrowed by all later Payyetananim. In Yannai it does not occur.⁵⁸ The second poem of this section, i.e., the one referred to as אל נא, contains an acrostic only from the letter א to י and is followed by the ancient prayer אל נא לעולם תוערץ.⁵⁹ In our fragments this prayer is not reproduced in full.

V. A poem with a complete acrostic of the alphabet headed by part of the Biblical text of the Seder.

⁵⁸ In the Piyyut אוני פטרי רהמתי this passage concludes with the words עם נורא ומרום, קדוש which is the nearest approach to the Kaliric formula. This, by the way, proves that the reading וקדוש is erroneous. The word קדוש is to be taken as a word by itself, a sort of response.

⁵⁹ In this connection attention may be drawn to the opinion of Rapoport (cited by Borges in המניד VII, 23) that the prayer אל נא לעולם תוערץ is the composition of Yannai, forming in fact the complement to the Piyyut אז תשע מכות in the Kerobah אוני פטרי רהמתי inasmuch as it completes the acrostic, and that it was afterwards transferred to the Kerobot of other Payyetananim. If this were the case it would be difficult to explain the frequent use which Yannai himself makes of this prayer in the Kerobot of our fragment. I have no doubt that אל נא לעולם תוערץ is much older than Yannai, and that already in his time it was so well known that it was only necessary to refer to it by the first two or three words, as is done in our fragment.

VI. Another poem with a complete acrostic of the alphabet, headed by one more verse from the Seder and introduced by the word **ובכן**.

VII. A third alphabetic acrostic, likewise headed with a verse from the Seder and introduced by the word **ובכן**.

VIII. A poem, every word of which forms part of an acrostic of the inverted alphabet (**תשרק**) without any introduction.⁶⁰ It always begins with the words with which the preceding poem concludes, and is followed by three sub-sections:

(a) A rimed passage without acrostic, leading up to the quotation from Isa. 6:3, indicated by the catchword **וקרא**.⁶¹

(b) A passage without rime, or acrostic, developing the idea of the threefold use of the word **קדוש** and leading up to the quotation from Ezek. 3:12 indicated by the catchword **לעמיתם**.⁶²

(c) Continuation leading up to the quotation

⁶⁰ In the *Ḳerobah* for Lev. 21, 1 (see Hebrew Text below), this section is also introduced by the word **ובכן**. Altogether it is a point well worth considering, whether the use of **ובכן** in this connection was not borrowed from the New Year liturgy, and whether we should not expect a threefold use of this formula corresponding to **ובכן חן פחד**, **ובכן חן כבוד**, and **ובכן צדיקים**. On the various responsa dealing with the question of how many times **ובכן** is used in the New Year liturgy, see *מחזור ויטרי*, p. 366, note 20. For the meaning of the word, comp. Zunz, S. P., p. 425.

⁶¹ This corresponds to the opening passage of the *Ḳedushah* (**נעריצך**).

⁶² Corresponds to the *Ḳedushah* passage beginning **בבדו מלא עולם**.

from Deut. 6:4, indicated by the catchword פַּעֲמִים.⁶³

IX. Consists of an alphabetic acrostic followed by a number of rimes of a Messianic character, leading up to Num. 15:41, indicated by the catchword לַהֲיוֹת.⁶⁴

Since the Kērobot were part of the Morning Service, the presence of Deut. 6:4 in the Amidah is another proof of Yannai's Palestinian origin. For we know from a responsum of Yehudai Gaon that in Palestine the שמע was recited in the Kēdusha of שְׁחִירָת and not in that of מוֹסֵף.⁶⁵

9. *Yannai's Kērobah for the Great Sabbath*

If, now, we subject the Kērobah אֲנִי פִּטְרִי רַחֲמֵיךָ to the test of this scheme of construction, we shall find that four out of the nine sections are wanting. The first four sections are found complete, excepting that the Biblical verses before the two conclusions (i.e., I a and II a) are wanting either entirely or in part in printed editions.⁶⁶ These

⁶³ Corresponds to the passage beginning מִמְקוֹמוֹ.

⁶⁴ Corresponds to אַחֵר הוּא אֱלֹהֵינוּ. It is safe to assume that there was a fifth part to this section, leading up to the quotation of Ps. 146:10 and that its omission here is due either to the defective state of our MSS. or to the fact that like אֲדִיר אֲדִירֵינוּ it was used only in the Kērobot for Festivals and the New Year.

⁶⁵ Comp. Ginzberg, *Geonica* II, 48, etc. Ginzberg also called attention to the fact that Kalir must have had the שמע in the Kēdushah of שְׁחִירָת (*ibid.*, p. 420).

⁶⁶ In the Sabionetta Mahzor some verses are cited but not all; in the ordinary editions the verses are entirely omitted.

however, are found in three MSS. of the Jewish Theological Seminary,⁶⁷ showing that the omissions are due to the whims of the printer. The next poem, *או רוב נסים הפלאת*, since it is introduced by the word *ובכן* must, according to our scheme, be taken for the sixth section, and the last poem, beginning *ובכן כי אין לפניך לילה* and preceded by the introductory phrase *ובכן כי אתה קדוש* *ישראל ומושיע*, is certainly section VIIIa, since it is without acrostic and leads up to the quotation from Is. 6:3.

But here we are confronted with a number of difficulties. First of all, according to our scheme, section VIIIa is never introduced by *ובכן*; secondly, the introductory word *ובכן* is always followed in Yannai's liturgy by a Biblical verse from the Seder, i.e. the Biblical portion of the week, which is not the case here; and thirdly, how are we to explain the use of the two successive phrases, *ובכן כי אין לפניך לילה* and *ובכן לך תעלה קדושה* the one immediately following the other?⁶⁸ All these difficulties, however, may be explained as follows. A perusal of our printed Mahzor will show that the *מזמור*, that is the poem which immediately precedes the *Kedushah* and corresponds to section VIII in Yannai's *Kerobot*, is always preceded by the introduction *ובכן לך תעלה קדושה* with the further differentiation, that in the *Kerobot* for the New

⁶⁷ Comp. preface above.

⁶⁸ The apparently ungrammatical construction of *ובכן כי אין לפניך* is obviated in certain texts (e.g., MS. C) by reading *ובכן אין לפניך*.

fused the introductory word **ובכן** that was left of section VII with the section immediately following it. And since the eighth section was also lost this poem was taken for the **מלוק** of the **Ḳerobah**, and the copyist prefixed the introduction **ובכן לך** **תעלה קדושה** **בי אתה קדוש ישראל ומושיעו** to make it conform with all other **Ḳerobot**. In reproducing this **Ḳerobah** in this volume the word **ובכן** is restored to its proper place and the missing sections, viz., V, VII, VIII, VIII b, c and IX are so indicated.

The poem **אדיר דר מתוהים** which in some rituals is placed immediately before section VIIIa ⁷¹ is certainly an interpolation of the copyists intended to take the place of the missing poem (VIII). Zunz lists it among anonymous compositions ⁷² and Rapoport ascribes it to a certain Menahem without giving his reasons for it. ⁷³ At all events it is not the composition of Yannai, and the rituals which assign it for the Musaf service of the Great Sabbath ⁷⁴ are more correct in their tradition.

In MS. B the poem **אדיר דר מתוהים** is not only placed immediately before section VIIIa as it is done in some rituals, but is preceded by a **רשות** with a partial acrostic of the Alphabet (from **א** to **נ**). This only shows to what extent the mediæval scribes took liberties with the liturgical material at hand, and how arbitrary they were in their arrangement of compositions. For there is certainly no place for a **רשות** in this part of the

⁷¹ Comp. **שער השמים** Amst. 1717.

⁷² *Litg.* 89.

⁷³ Comp. **המניד** VII, p. 23.

⁷⁴ Comp. **הדרת קדש** Venice, 1600.

Ḳerobah, and it is almost evident on the face of it that the רשות and the piyyut אריר דר מתוחים do not belong to the same author. The רשות, however, is an interesting composition in itself. It seems to date from Geonic times, for the poet uses the expression ברשות גאוןי יעקב ראשי מתיבות and it gives additional support to the theory advanced above that the Hazan took the place of the Darshan in the statement found at the end of the poem, viz., ובמקום דרשה אני אומר.

For this reason and also because it is entirely unknown, it is reproduced in this volume together with the texts of Yannai.

One more point of interest gained from this MS. is that the whole series of Piyyutim which we designate as Ḳerobah is termed there קדושתא.

10. *The Fragments of Mahzor Yannai.*

The fragments of Mahzor Yannai have had an interesting history in themselves. When Professor Schechter "had unearthed the literary débris of ages, accumulated in the Cairo Genizah, and brought his great 'hoard of Hebrew Manuscripts' to Cambridge, the collection was unexpectedly found to comprise some leaves from a disused Synagogue copy of Aquila's Greek version of the Old Testament with portions of that curious and famous translation in early uncial writing still legible beneath the Hebrew of a later century." (Taylor, in the preface to his book mentioned below.) Facsimiles of these palimpsests were

published and their Greek contents edited in two volumes, "Fragments of the Book of Kings, according to the translation of Aquila," by F. C. Burkitt in 1897, containing 6 plates, and "Hebrew-Greek Cairo Genizah Palimpsests" by C. Taylor in 1900, containing 11 plates. A photograph of Plate IV of Burkitt's volume is reproduced in the Jewish Encyclopedia, s.v. Aquila, and in M. L. Margolis, "The Story of the Bible Translations," Philadelphia, 1917, p. 42. As far as the Hebrew texts in these palimpsests are concerned, nine of the 11 plates in Taylor's book were identified as pieces from Yerushalmi and Midrash. But the Hebrew of the first two plates and that of the six plates in Burkitt's book remained until now unidentified. These I have now identified as leaves from Mahzor Yannai.

Yannai's authorship of the compositions contained in these MSS. cannot be doubted. His name occurs four times in four acrostics, each time in the same section of the Kerobah (in our scheme No. III). Fortunately, the Hebrew of plate I of Taylor's book is a continuation of plate II in Burkitt's book, whereas the Greek of these two plates represents two entirely different parts of the Bible (Ps. xxi and 3 Kings xxi respectively). Dr. Taylor suggested that what we have before us were the leaves of "a synagogue copy of Aquila's Greek version." With equal assurance we may assert that in their second state, that of palimpsests, these leaves were part of a synagogue copy of the long-lost Mahzor of Yannai.

II. *The Contents, Diction and Orthography of the Fragments*

A study of the contents of our fragments shows that Yannai combined in his Piyyutim the elements of both the Halaka and the Agada, and that he followed a well-defined plan in the arrangement of his material. The first two sections of the Kērobah, as well as the fourth and the ninth, are all Agadic in character. The third section, the one in which his name always occurs in the acrostic, is always of a Messianic nature, while the fifth, sixth, seventh, and eighth deal with the Halaka related to the Seder of the Kērobah. Of the ninth section, our fragment offers only one example,⁷⁵ and from its fragmentary nature we may conclude that it is Agadic with a Messianic conclusion.

For his sources Yannai drew not only upon the Babylonian and Palestinian Talmudim, but also upon the Midrashim *Leviticus Rabba* and both *Tanḥumas*. What is very striking is that in the selection of Biblical verses which always follow the first two sections of the Kērobah, Yannai uses the identical verses which *Lev. R.* uses for its *Proems*.⁷⁶ This can hardly be regarded as accidental. It seems more plausible that Yannai had before him the Midrash of *Leviticus Rabba* very much in the form which it has before us

⁷⁵ Comp. Hebrew part p. 4.

⁷⁶ Comp. the Biblical verses in Fragments 'ב, 'ג and 'ה with those used for proems in *Lev. R.* s. 16, 18 and 19.

now, in which case we are safe in assuming that he flourished not earlier than the middle of the seventh century.

The subject matter of the Piyyutim in our fragments may seem to us inappropriate for poetic treatment and unseemly for public presentation. The laws of leprosy and bodily uncleanness are certainly not calculated for religious services according to our modern notions; not so, however, to the men of those times. The Midrash, in its quaint manner of couching every idea in some form of Biblical exegesis, states its attitude towards this question in the following way: "One verse says: 'His locks are curled and black as a raven' (Song of Songs v:11) and another verse reads: 'His aspect is like Lebanon, excellent as the cedars' (*ibid.*, v:15). R. Samuel, the son of Isaac, applies these verses to the weekly portions of the Bible. Although some of them may appear too black and ugly to be read in public, such as the laws of impurity and plagues, menses and child-birth, yet the Holy One, blessed be He, said they were pleasant to me."⁷⁷

As to the diction of Yannai, our fragments confirm the opinion expressed by Luzzatto⁷⁸ on the basis of the printed *Kerobah* אונִי פטרי רחמתי that he indulges rarely in difficult and unusual forms and that he makes frequent use of metaphorical

⁷⁷ Comp. Lev. R. s. 19: בתוב אחד אומר שחורות כעורב [שה"ש ה' א"] וכתוב אחד אומר מראהו כלבנון בחור כארזים [שם, ט"ו] ... ר' שמואל בר יצחק פתר קריא בפרשיותיה של תורה אעפ"י שגראות כאלו הן כעורות ושחורות לאומרן בריבים כגון הלכות זיכה ונגעים גדה ויולדת אמר הקב"ה הרי הן עריבות עלי.

⁷⁸ Comp. his למחזור p. 11.

expressions.⁷⁹ His style is by far simpler than that of Kalir.

In its orthography, our manuscripts present a number of peculiarities. Aside from the fact that almost all words are written *plene*, the letter י is sometimes used in place of a קמץ and the י for a מנל; ⁸⁰ and the words יה and אלהים are always written אֱלֹהִים, the latter mostly in quotations from the Bible.⁸¹ In reproducing the text I have adhered closely to the orthography of the MSS. Another interesting point is that in one place we find the consonant ה rime with ע.⁸² The similarity in the pronunciation of these two letters, common in Samaritan speech,⁸³ is ascribed in the Talmud also to the men of Galilee.⁸⁴ But accord-

⁷⁹ Here are some of the unusual forms found in our Fragments. Fragment א. מחורם (l. 2^a), נעשנת (l. 4^a), גם (l. 8^e), ליצה (l. 11^e) עיוול (l. 13^a). Fragment ב. נומד (l. 2^b), זמם (l. 3^b). Fragment ד. האל (l. 64). Fragment ו. מכופים (l. 22^b). Fragment ז. לצונם (l. 12). Metaphorical expressions: שלישית for the Greeks (Fragment א l. 34); בוחן = God (Fragment ב l. 12). קנוי בשושן מחוחים = Jewish people (Fragment ו l. 11^b).

⁸⁰ Comp. נושפת for נשפת in Fragment ב l. 20; בנונעו for בננעו (*ibid.*, l. 32); קורבנות and קורשך for קרבנות and קרשך in Fragment ז l. 2, 20; עירד for עֶרֶד and פיצע for פנע in Fragment ב l. 4, 11.

⁸¹ Comp. Fragments א l. 19; ב l. 8, 14, 19; ד l. 18; ה l. 8, 19; ו l. 8, 20.

⁸² In Fragment ה l. 46 the words בצעה and פצעה rime with פיצחה and נצחה. Another instance of this is found in the Kerobah אונִי פטרי דחמתים section II^a where א, ה, and ע rime together.

⁸³ Comp. Cowley, *The Samaritan Liturgy*, Vol. 2, p. xxxv.

⁸⁴ Comp. b. Erubin 53^b.

ing to some grammarians an instance of it is also found in the Bible.⁸⁵

12. *Texts Relating to Yannai Arranged Chronologically*

Abû Yûsuf Yâkûb Al-Kirkisânî (fl. first half of the tenth century).

A. From *Kitâb Al-Anwâr*, cited by Harkavy, without indicating the chapter, in *Ha-Magid* 1879 (vol. 23, p. 359) and in abbreviated form, with slight modifications in the text and translation, in his *זכרון רב מעדיה* p. 107.

וקד זעם בעץ מן יחתנ / לרבאנין וירד עלי מן זעם אן אנצלאה מן
אלתהלים [אן אלכתאב] ⁸⁶ קאל: «די להון מתקרבין ניהוחין לאלה שמיא
ומצלין לחיי מלכא ובנוהי קאל פאי צלאה מן תהלים עלי חיאה דריוש
ובניה . . . קאל זונה אכר והו קולה: «במקהלות ברכו אלהים יי ממקור
ישראל, אראד בה חכמא בני אסר' אלדין אלפו ואכרנו תסאכיה בתורה
ומדאיה ללה מתל ינאי ואלעזר ופינחס ונירהם.

“One who upholds the opinions of the Rabbis ⁸⁷ has already argued and refuted those who say that the prayers are taken from the Psalms. Inasmuch as the Scriptures say ‘that they may offer sacrifices of sweet savour unto the God of heaven, and pray for the life of the king, and his sons’ [Ezra 6:10], how could the prayer for the life of Darius and his sons, he argues, be taken from the Psalms. . . . Furthermore, there is another proof from the verse: ‘Bless ye God in full assemblies, even the Lord, ye that are from the fountain of Israel’ [Ps. 68:27]. By this he meant the sages

⁸⁵ I Kings 18, 21.

⁸⁶ These two words are omitted in *זכרון רב מעדיה*.

⁸⁷ Harkavy (*ad loc.*) maintains that this refers to Saadia.

of Israel who composed and brought forth many hymns and songs of praise to God, such as Yannai, Elazar and Phineas and others."

B. *Ibid.*, chapter 1, section 2, paragraph 11. See ed. of Harkavy in Transactions of the Imperial Russian Archaeological Society [Zapiski], St. Petersburg, 1894, p. 284, ll. 16-22, cited previously by him in זכרון רב מעריה pp. 107-108, and in his לקורות הכתות בישראל, given as supplement to the Hebrew translation of Graetz's History (דברי ימי ישראל, vol. 3, pp. 503-504, 506⁸⁸).

וכאן עאלמא באקאול אלרבאנין ולם יכן פיהם מן יטען פי עלמה.
 וחכי ען האי ראם אלמתיבה' אנה כאן הו ואבוה יקלבאן כתאב ענן מן
 אלארמאני אלי אלעבראני. ואנה למ ימר בהמא שי מן קולה אלא וערפא
 לה אצלם פי קול אלרבאנין אלא מא קאלה [ניא: פי מקאלה] פי אלכבור
 ואלפרק בין אלדי אנורע ענד אסראיל ובין אלדי אנורע ענד אלמם. פלם
 ליעמאן מן אין אכר דלך חתי וגראה פי חזאנה ינאי.

"He was well versed in Rabbinic lore and no one among the Rabbis disputed his learning, and it is related of Hai, the head of the Academy, that he and his father translated the work of Anan from Aramaic into Hebrew, and they found nothing that could not be traced back to Rabbinic sources, excepting that which is in the part relating to the first-born⁸⁹ and the distinction he made

⁸⁸ In this place the passage of *Ḳirḳisānī* is erroneously given in the discussion of chapter 13.

⁸⁹ Bacher assumes this passage to refer to the "first-born of cattle" (J.Q.R. VII, p. 700). Harkavy (זכרון רב מעריה) p. 108 note 3) suggests that Anan possibly held that the law of primogeniture applied to both, the one who was the father's first-born as well as the one who was the mother's first-born, and that he based himself upon the passage אורי found in Yannai's *Ḳerobah* אוני כל בכור לאיש וכל בכור לאשה

between those who sprang from Jews and those who sprang from other people. These they did not know where Anan took until they found it in the Ḥazanut, i.e. Liturgy, of Yannai." Harkavy justly remarks that the Hai mentioned here is not Hai the son of Sherira, but Hai b. David who lived in Bagdad for many years before he was elevated to the Gaonate, and that if it is true that R. Hai occupied himself with the Book of Laws of Anan it was perhaps with the purpose of refuting it (*ibid.*, pp. 108, 506). Ginzberg (Geonica I, 158) likewise throws suspicion on the passage, pointing out the absurdity of the statement that in the entire work of Anan only two points of law could not be traced to Rabbinic sources, whereas in truth "there are barely two lines in his book that are in agreement with the Rabbinical authorities." His second objection that there was no reason for translating from Aramaic since the Babylonian Jews understood Aramaic equally as well as Hebrew, would be obviated if we follow the reading of Joseph Albasr in his כתאב אלאסתבצאר where this passage of Kīrkisānī is quoted, saying that Hai and his father translated Anan's work into Arabic, מן אלנבטיה אלי אלערביה. But even if we doubt the statement concerning the translation, there is no reason to doubt that Yannai's liturgic compositions served Anan as an Halakic source.

פטרי רחמתיים. This is not unlikely, but we must not overlook the fact that Yannai himself borrowed this phrase from the Pesikta (see ed. Friedman, fol. 87^b).

C. *Ibid.*, Chapter 12 (?), section 39, cited by Harkavy in his זכרון רב סעדיה p. 108.

פאמא עאנאן פאנה קאל פי דלך מא חכינאה ענה פי אול אלכתאב
והו מא אברה מן חזאנה ינאי והו אן אהרהמא אלדי כאנת אמה קד
חמלתה ענר אלאמם וולדתה ענדך.

Harkavy translates this passage as follows:

אולם ענן אמר בזה מה שספרנו ממנו בראש החבור והוא מה שלקח
מן חונות ינאי, והוא כי אחד משניהם הוא מה שאמו נתעברה אצל הנכרים
וילדתו אצלך (ר ל אצל בר ישראל).

To this he adds the note ובלא ראש המאמר זהו בלתי מובן. ובלא ראש המאמר זהו בלתי מובן. החסר לא אוכל לעמוד על כונתו בבירור אך לפי הנראה הוא הדבר השני שהביא למעלה בענין החלוק בין הנזרע אצל ישראל ואצל הנכרים.

Without attempting to elucidate this obscure passage, it is sufficient for our purpose to note that according to Kīrkisānī, Anan made use of Yannai's liturgical work.

Saadia Gaon, ben Joseph (892-942).

D. From the Arabic introduction to ספר האגרון (Harkavy, זכרון רב סעדיה, p. 51).

תם מא ראית אן אסתשהד עליה מן קול אלשערא אלאולין יומי בן
יוסי וינאי ואלעזר ויהושע ופינחס פענה דלך. ואמא מן קול אלשערא
אלאקרבינ אלינא פלא תנרני אדכר שיא אלא לאחמד מן כאן קולה מרציא

"Then, what I saw that I could support with evidence from the words of the ancient poets, Jose b. Jose, Yannai, Elazar, Joshua and Phineas, I did so. But from the words of the poets who are near us in time you will not find me mentioning them except to praise those whose words are acceptable."

From this it is evident that the ספר האגרון contained quotations from the writings of Yannai.

Jebudi ben Sheshet, a pupil of Dunash ibn Labrat (fl. in the tenth century).

E. From תשובות יהודי אבן ששט s.v. חונק (ed. Stern, p. 37). ⁹⁰ בשיר על מנהג עורכי השיר רב ינאי ורב אלעזר. קליר לא היה בן חוטא ואף כי לא אמר כי אם „ונניך יהיו ספרי קדושים ופרדמך יהיו ספרי ערבים.” ⁹¹

Anonymous (from the School of Saadia).

F. From Schechter, Saadyana, p. 73, l. 24
 זְנִי זְמָרוֹ בְּתוֹרַת אֵל וְלֹא זָר ⁹² נִינְת בֵּיתֵנוּ יִנְאִי וְאַלְעִזָּר ⁹³

It is worth noting that there is a striking similarity between the two metaphoric expressions ננית ביתנו ינאי ואלעזר in this and ונניך יהיו ספרי קדושים in the preceding quotation.

G. *Ibid.*, p. 136. Fragment li, verso, line 1–4.
 ואל קסם אל ג' והו אלסנע פהו מנמם וקפא מתאלף אלאוכר ולכן
 אלערוץ יטול בעצה ויקצר בעצה ענה ודאך מתל קול ינאי אלמערורף.

“And the third species is rimed prose. It is arranged rhythmically, so that the final words are connected with each other. But the meter is sometimes long and sometimes short, as for instance, the poetic compositions of the celebrated Yannai.”

R. *Gershom ben Jehuda* (960–1028).

H. From a responsum cited in שבלי הלקט (ed. Buber, fol. 13a).

ובשם רבינו גרשום זצ"ל מצאתי: „מה שהורה לכם החבר שלא להתפלל קרובות בתוך התפלה בחנים ומועדים ובראש השנה ויום הכפורים

⁹⁰ This is according to the correction of S. Pinsker, in לקוטי קדמוניות, p. 158. The reading of ed. Stern, followed by Dukes in נחל קדומים p. 2, note 1, and Harkavy in זכרון רב p. 106, note 4, is ולא יאמר כזאת.

⁹¹ Pinsker, *loc. cit.*, reads ערבים.

⁹² Comp. Dan. 3, 5.

⁹³ Comp. Esther 1, 5.

ואפי' זכרנו לחיים, לפי שאינו מענין מנן, שאילה זו נשאלה לפני רב כהן צדק זצ"ל וישיבתו, והשיבו: „לשאל⁹⁴ אדם בנ' ראשונות ונ' אחרונות ולומר⁹⁴ זכרנו לחיים במנן. כמנהג שלנו אתם עושים כי הוא מנהג ישיבה שאנו שואלין במנן — זכרנו, ובאתה נבור — מי כמוך, ובמודים — וכתוב לחיים, ובשים שלום — בספר חיים, מראש השנה עד יום הכפורים...” ועוד השיב רב נמרוני נאון זצ"ל. שאומרין פיוטין באבות ובנבורות ובכל תפלה ותפלה דלכל רגל ורגל מעניינו, ומרכין בו [בם] דברי אנדה, ובחנוכה ובפורים אומרין בכל ברכה וברכה מעין אותה ברכה, ובראש השנה ויום הכפורים דברי רצון ומליחות, ובתשעה באב דברי חרבן הבית. הרשות בידו. ועיקר שאומרין בכל ברכה וברכה מעין פתיחתה וחתמתה של ברכה, ובאמצע אומרים דברי אנדה ודברי שבח של הקב"ה שפיר דמי.⁹⁵ וגם יש לנו ללמוד מן הפיסנים הראשונים שהיו חכמים גדולים. הרי ר' ינאי שהיה מן החכמים הראשונים ופייט קרובות לכל סדר וסדר שלכל השנה. וגם ר' אלעזר בר' קליר מן החכמים הראשונים ופייט קרובות לכל הרגלים, והזכיר באבות ונבורות דברי אנדה ועניינים הרבה. וגם רבינו קלונימוס זצ"ל שחכם גדול היה ופייט קרובות לכל הרגלים והזכיר במ אנדה ועניינים הרבה. ור' משולם בנו ידענו שחכם גדול היה ופייט קרובה לצום כפור ובתוך הכרכה אמר עניינים הרבה ובסוף סמוך לחתימה הזכיר מעין הכרכה. ויש ללמוד מהן ולא לבטל קרובות שהן שבח הקב"ה. עד כאן תשובת רבינו גרשום מאור הגולה ז"ל.

⁹⁴ The force of the ל in לשאל and לומר is hortative, i.e., ישאל and יאמר.

⁹⁵ Here ends the quotation from the Responsum of R. Natronai and what follows are the words of R. Gershom himself. The expressions הרשות בידו and שפיר דמי in their present context do not fit well. I would suggest one slight correction. The passage should read ועיקר... הרשות בידו... שהאומרין פיוטין... בכל ברכה... שפיר דמי.

⁹⁶ The responsum was also published by Landshuth (עמודי העבודה, p. 102) from a MS. מעשה הנאונים by Zedekiah Anaw, which he says was bought by the Bodleian Library in 1854. Neubauer lists it as שבלי הלקט under No. 659. See Add. to his Cat. p. 1153. Prof. Marx found in the covers of an old book two MS. leaves, one of which contains the above responsum, but it is no part of the שבלי הלקט as the remaining passages show. It has also the important variant לכל instead of וגם ר' קלונימוס שמענו שחכם גדול היה ופייט קרובות של פסח. הרגלים. It is possible that this leaf is part of the מעשה הנאונים mentioned by Landshuth.

R. *Ephraim ben Jacob* of Bonn (b. 1133-d. after 1196).

I. From a liturgical MS. communicated by Zunz to Rapoport and published by the latter in ברם חמד VI, p. 25.

אוני פטרי רחמתיים. ואמר העולם שהוא יסוד ר' ינאי רבו של רבי אלעזר בר קליר, אבל בכל ארץ לומברדיאה אין אומרים אותו, כי אומרים עליו שנתקנא בר' אלעזר תלמידו והטיל לו עקרב במנעלו והרגו. יסלח ה' לכל האומרים עליו אם לא בן היה.

Anonymous.

J. In MS. Munich 69 is found the following statement, cited by Zunz, *Literaturgeschichte*, p. 28, note 4. „אז רוב נסים יסד ר' ינאי רבו של ר' אלעזר קליר.

K. From I. Davidson, *Poetic Fragments from the Genizah I* (J.Q.R., N. S., Vol. 1., pp. 109-111).

אם לך שלמון בכל חי וכו' במחזור ינאי ז"ל... אז בהקרא באוני עניו מות וכו' במחזור ינאי ז"ל... אסומה פתוחה ממקור חכמות וכו' במחזור ינאי ז"ל... אל אלהים חיזק אותו וכו' במחזור ינאי ז"ל.

מחזור ינאי

כפי מה שנמצא ממנו בגניזה אשר במצרים

בהוספת פיוטי ינאי האחרים

עם

הערות והנחות ומבוא אנגלי

מאת

ישראל דאווידזאן

ועם הערות נוספות

מאת

לוי גינצבורג

נויארק

בהוצאת בית מדרש הרבנים אשר באמערקא

תרע"ט

ה ת ב ן

עמוד

ראש דבר.

1	שריד א: קרובה לסדר איש או אשה קדמאה
6	שריד ב: קרובה לסדר וידבר דזאת תהיה
11	שריד ג: קרובה לסדר וידבר דונתתי ננע
13	שריד ד: קרובה לסדר וידבר דאיש איש כי יהיה
19	שריד ה: קרובה לסדר זאשה כי יזוב
23	שריד ו: קרובה לסדר ויאמר דאמר אל הכהנים
26	שריד ז: קרובה לסדר וידבר דאשר יקריב
30	שריד ח: שבעתא לראש השנה
32	קרובה לשבת הגדול
41	שבעתא לפסח
44	רשות לסדר
46	הערות נוספות
i-xlix	החלק האנגלי

החלק העברי של הספר הזה נסדר על ידי מסדר האותיות משה אלפירוביץ

ראש דברי

אוצר הננייה אשר במצרים, שנתגלה על ידי רש"ן שכמר ז"ל זה יותר מעשרים שנה והובא על ידיו אל עקר-הספרים אשר לבית-מדרש-המדעים בקנטאברניא, הוא מקור לא אכזב לדברי ימינו, שממנו ישאבו חכמי ישראל שנים רבות. כל העוסקים במקצוע זה יודעים כי אחר כל החקירות הרבות, שכבר דלה דלו ממנו, כותבי דברי הימים, עוד יעברו עדן ועדנים טרם ייבש המעין הנובע הזה. עד כמה גדול ערך האוצר הזה, ומה רב הזמן הצריך לנו במרם נגלה כל מצפוניו נוכל לשער על פי כמותו בלבד. בהיותי בקנטאברניא לפני שנים אחדות מצאתי שם יותר ממאה וארבעים תיבות, כל תיבה ותיבה מכילה יותר ממאה שרירים, ויותר ממאה וששים כרכים, כל כרך בן שלשים קמעים ויותר. וחזק מאלה נמצאו שם אלף ושבע מאות וארבעים ואחד דפים בודדים, מסוגרים במסגרות עץ תחת לוחות של זכוכית כדי לשמרם מרקבון. ועתה אם נזכור כי כמה מן הספרים החשובים שיצאו לאור עפ"י כתבי יד הננייה נוסדו רק על דפים אחדים, הרשות לנו להחליט, כי כמה וכמה סגולות יקרות עדיין עומדות להנלות. ואין כל ספק שאם היו חכמי ישראל מצויים אצל אוצר כזה לא היה יום בלי חרוש בבית מדרשם. לכל מקצוע ומקצוע בחכמת ישראל: כתבי הקדש והתלמוד, המדרשים ותשובות הגאונים, המסורה וחכמת הלשון, דברי הימים והספרות היפה, לכלם תצא תועלת גדולה מן כתבי-יד הקדומים האלה. אחר המקצועות החשובים, שהננייה עתידה להפיץ עליו אור חדש, הוא תולדות הפיוטים בימי הבינים. לא לבר שעל ידיה נתגלו לנו פיוטים רבים כלתי נודעים עד כה, אלא שנם הפיוטים הנלוים וידועים לנו מכבר נראים לנו לאורה בפנים יותר בולמות ויותר מזהירות. סמך לדברי אלה ימצא הקורא כמה שנתחדש בזה על אודות ינאי, אחד מן הפיוטים היותר קדמונים.

מחקירותיהם של צונץ, שי"ר, שד"ל, הרמב"ם ואחרים כבר באו חכמי ישראל לכלל דעה אחת, כי ינאי, רבו של רבי אלעזר הקליר, חי בארץ ישראל במחצית השניה של המאה השביעית למה"נ. צונץ היה הראשון שהודיע לנו, כי ינאי הוא בעל הפיוט „אז רוב נסים הפלאת כלילה“¹. הפיוט הזה נודע בכל תפוצות ישראל מפני שנשתמר בהגדה של פסח; ואמנם הוא רק המשך מן הפיוט „אוני פטרי רחמתיים“ שאינו נודע כל כך, מפני שנמצא רק במחזור

¹ רבם של הדברים בהקדמה זו לקוחים ממאמרי „פליטת שירים עתיקים“ שנדפסו בהתנן שנה ד' גליון כ"ב.

² פה אני נותן רק תמצית של החקירות בענין זה, ובמבוא האנגלי דברתי באריכות, וצינתי המקורות.

לפנינו הם פריטה מן מחזור ייני, שהשתמש בו ענן הקראי ושהיה לפני עיני רנמיה. כשנעיין היטב בפיוטים האלה נמצא כי נתחברו על סדרי התורה לפי חלוקתם של בני מערבא שהשלימו את קריאת התורה בשלש שנים, והוא ממש מה שאמר רנמיה כי ייני פייט קרובות לכל סדר ומדר של כל השנה. גם תכנם מעיד על מקורם, כי בפיוטים האלה לא הסתפק בתהלות ותשבחות לכר כי אם הבליע בתוכם כל ההלכות השייכות לסדר אשר הוא עומד בו. ולא יפלא עוד כי השתמש ענן במחזור זה לעניני הלכה. מן הקרובות אשר לפנינו נראה כי המחזור היה כעין מדרש פיומי על כל התורה, ומזה יצא לנו ג"כ סעד לדברי בעל הערוך שהמלה „קרוי" הוא שם נרדף לדרשן ו„קרובה" הוא שם נרדף לדרשה.

קשה לשער מתי החלו להשתמש בשם „קרובות" לפיוטים שנכתבו בשביל חזרת הש"ץ בתוך התפלה, אבל לפי ידיעתנו עתה היה ייני הראשון בין הפיוטים שנתן צורה מונבלת לקרובות. אם הוא היה הממציא של התמונה הזאת או לא, הוא דבר שאי אפשר עדיין להחליט, ואולי ימים יודיעו.

מן קורות חייו של ייני לא נודע לנו מאומה, ואפילו שם אביו נעלם מאתנו. כמו כן לא נודע לנו הרבה מפעולותיו והשפעתו על בני דורו. אולם רנמיה מעיד עליו שהיה חכם גדול, ופיוטיו ג"כ מעידים על גדל תורתו.

נוסף על פיוטי ייני שנמצאו בנניוה נתתי פה מקום גם לשאר פיוטיו שכבר נדפסו, כדי שיהיו כלם לאחדים בידי הקורא, וגם עליהם הוספתי הערות ועשיתי בהם תקונים, ובאחרונה נתתי פיוט אחד למחבר כלתי נודע, מפני שנמצא בין פיוטי ייני ויש בו דברים המפיצים אור על תכונת הקרובות בכלל.

עוד יש לי להעיר שהנחתי את ה„כתיב" של הקטעים האלה ממש כמו שהוא בכ"י, ולא שניתי ממטבע שמבע לו הסופר הקדמון הזה, שהשתמש באמות הקריאה תחת תנועות אפילו במקום שהוא נגד חקי הנקוד המקובלים אצלנו. ואף כי צדק שד"ל באמרו כי „פיוטים בלא נקוד הם כפגרים מתיים", בכל זאת חרלתי מפתח „נשמת הנקוד" בפיוטים האלה, והנחתים כלתי מנוקדים כמו שהם בכ"י, מפני שאי אפשר להשתמש באמות הקריאה ובתנועות יחד מבלי לבלבל את עין הקורא, ומפני שרוב השירים נלקו בחסר עד כי בכמה מקומות הפרוץ מרובה על העומד.

ובמסרם אצא מאת פני הקורא אני רואה חוכה לעצמי להביע תודתי לידידי פרופיסר לוי נינצבורג שהואיל בטובו להוסיף הערות על הערותי, ובכמה

¹ עיין במבוא האנגלי, הערה 34.

² שניאה נפלה בדברי המתרגם ספרו של נרעץ כאמרו כי ינאי שם על פיוטיו „ככלי האלפא ביתא בראשי החרוזים ושמו ושם אביו בסופי החרוזים" (דברי ימי ישראל ח"ג, 167). המלים המפורזות לא רק שמעותם מוכחת אבל לא נמצאו כלל במקור האשכנזי (נעשיב-מע, ח"ה, הוצאה ד' 165).

³ אגרות שד"ל עמ' 1276.

לאשבנוים אשר בגלילות איטליה ובסדור שלי"ה. עוד ידענו כי ייני היה הראשון בין הפיטנים שחתם את שמו בראשי הכתים, והראשון שהשתמש בחרוזים בעלי הברות שוות. מחקירותיו של הרכבי נודע לנו ג"כ, כי הקראי אבו יוסף יעקב אלקרקסאני, בן דורו של רב מעדיה גאון, מביא בספרו הערבי כתאב אלאנואר (ספר המאורות) פיוטי ייני בשני מקומות, ומשם „נראה כי כבר בימי ענן נתפשטו. פיוטי ייני באומה והיו מקובלים גם בבבל, אף כי נתחברו בארץ ישראל, וענן סמך עליהם בשני דינים". גם אני מצאתי בקטע אחד ראשיתם של ארבעה פיוטים כלתי נודעים עד כה, לקוחים ממחזור ייני, כמו שמוכח מן המלים הבאות אחריהם: „וכו' במחזור ייני". ארבעה המקומות האלה יוכיחו למדי כי נמצאה לפנינו אספת פיוטים בשם „מחזור ייני". אבל עד כה לא היה איש אתנו יודע כלום על דבר תכונתו של המחזור הזה, כמותו או איכותו. ואף על פי שבעל „שכלי הקט" מודיענו בשם הרנמ"ה כי ייני „פייט קרובות לכל סדר וסדר של כל השנה", אין במלים האחרות האלה די באור להראות לנו את טיבן של הקרובות האלה. והנה גם בפעם הזאת באה הננייה לעזרתנו, כי זה עתה נפל בנודלי למצא חלק נכבד מן „מחזור ייני" עצמו.

הדבר נתגלגל ובא בדרך זו: לפני עשרים שנה, כשהובאו כתבי-יד הננייה לקנטברניא, נמצאו ביניהם פלימססמים אחרים של גויל, שרידים מספרים כתובים יונית, וביניהם פליטה מתרנומו של עקילם, חלק מ„הקספלה" של אריניץ וחלק מן ה„ברית החדשה". אחרי מאות בשנים כאשר נשכחה השפה היונית מפי יהודי מצרים ויהיו הספרים האלה להם לכלי אין חפץ בו, מחקו את כתב היוני מעל הנוילים וישתמשו בהם לצרכיהם הם. הפלימססמים שאנו רנין עליהם עדיין אפשר להכיר את הכתב היוני מתוכם ורבים יכילו חלקים מן תלמוד ירושלמי, ומעומם מדרשים ופיוטים. כתבי-יד אלה מסר רש"י שכבר לידי שנים מירידיו מחכמי אומות העולם מתושבי קנטברניא, מר בורקיס ומר מיילאר, ושני אלה הוציאו לאור את הכתוב יונית בשרידים, ואל הכתב העברי שעל נבו לא שמו לב. והנה הטיבו אשר עשו המויליים בהוסיפם העתקות פוטונראפיות של כתבי היד, למען יוכל כל איש ואיש לראות את כתבי היד עין בעין.

כשבאו הספרים האלה לידי שמתי מעיני בפיוטים הנמצאים בהם ואראה שמו של ייני יוצא מראשי הכתים בארבעה מקומות. ואחרי עיון נוכחת, כי כל הפיוטים האלה הם ליניי הידוע, רבו של ר' אלעזר הקליר, והשרידים אשר

¹ לקוראים העברים אולי לא יהיה למותר להגיד, כי פלימססם הוא גויל או נייר, שנכתב עליו כתב מאוחר על נבי כתב מוקדם שנמחק, ובכל זאת אפשר לפעמים להכיר את הכתב המוקדם מתחת למאוחר.

* אריניץ הוא אחד מאבות הכנסיה הנוצרית, שחי בשנות המאה השלישית, והוא ערך את התנ"ך בששה עמודים מקבילים. בעמוד הראשון העתיק את הנוף העברי של התנ"ך, בעמוד השני העתיק את התנ"ך העברי באותיות יוניות, ובארבעה העמודים האחרים העתיק ארבעה תרנומים יוניים — של עקילם, מומכום, תרנום השבעים ותרנום תיאודוציון, וספרו זה נודע בשם „הקספלה".

שריד א

BURKITT, FACSIMILE VII

[קרובה לסדר: איש או אשה קדמאה?]

(ויקרא י"ג כ"ט) א

מ

VI

-
- 1 אם יכחה במ בהרת. ותבחק במ ממארת. לכל גוף אם פושה ובווערת. מומאטו לקיני עוברת:
 - 2 אם ימק עור בשרם. יבינו כי מאין הוא סחורם. נאה לחיים יהי ייסורם. אם לא יקוצו במוסרם:
 - 3 אם יסופחו בשאת לבנה. עזה וכשלג מלובנה. עודי כמוד היכל אם דומת. ייסגר עד ידע מה:

¹ ההעתיקות הפוטוגראפיות מן שרידי המחזור שבספרו של בורקט אינם מסומנים במספרים, ולפי שמדר השרידים עפ"י תכנם היוני משונה מסדרם עפ"י תכנם הפיזי ע"כ הנני נותן בזה סימנים שיוכל הקורא למצא על פיהם דבר דבר על מקומו. שריד א' של המחזור נמצא בפוטוגראפיה הששית של בורקט (בורקט VI) שריד ב' בפוטוג' החמישית (בורקט V), שריד ג' בפוטוג' הראשונה (בורקט I), שריד ד' מתחיל בפוטוג' השניה של בורקט (בורקט II) ונמשך בפוטוג' הראשונה של טיילאר (טיילאר I), שריד ה' נמצא בפוטוג' השניה של טיילאר (טיילאר II), שריד ו' בפוטוג' הרביעית של בורקט (בורקט IV) ושריד ז' בפוטוגראפיה השלישית (בורקט III).

² עי' במבוא האנגלי הע' מ"ב.

³ בלי ספק הוא מימן הדף של הכ"י.

⁴ המספרים הרומיים מציינים חלקי הקרובה. עי' במבוא האנגלי מעיף ח' שהראיתי שם שכל קרובה וקרובה מתחלקת לתשע חלקים.

⁵ עי' ויקרא י"ג י"ב—י"ג.

⁶ זכריה י"ד, י"ב.

⁷ כלומר, אם יקחו מוסר אזי יהי יסודם שסבלו למוב להם.

⁸ צ"ל: כסיד, וז"ל המשנה ננעים פ"א מ"א: „מראות ננעים שנים שהם ארבעה. בהרת עזה כשלג, שנייה לה כסיד היכל, השאת בקרום כיצה, שנייה לה בצמר לבן.”

⁹ וז"ל הספרא פרשת ננעים, פרשתא כ': „אין לי אלא בהרת לבנה, מנין לרבות את השאת ת"ל לממן שאת לבנה וכו'” (הוצאת ראה"ן, ס"א).

מקומות שהנחתי אני בלי פירוש הצליח הוא בבקיאותו הנדולה להפיץ עליהם אור. ולהערות האלה שמתי מדור בפני עצמן בסוף הספר וציינתי אותם באותיות הא"ב בנוף הפיוטים.

נויארק, כ"ה לחדש סיון, שנת ה'תש"ח
ואין שיוור רק התורה הזאת" לפ"ק.

ישראל ב"ר דוד זאב ז"ל דאוידזאן

12	כי	מירר כויתקי מצוות מלומדותיו
	כי	נקם נמר ניאץ נועםיו
	כי	סרה שחיו שגא שיכל
13	כי	עיווית עיוול ענה עזות
	כי	פיץ פיו פלנות פשע
	כי	צרר צרה ציער צימדויה
14	כי	קיהה קילקל קילל קודשייט
	כי	רמות רמו רעות רזם
	כי	שחד שחידוי שינה שם
15	כי	תעה תיעתוע תמימי תום
VIII 16	תום ויושר	עד יתבעי שובה משו [ב]ה
	רעות רוח	עד ירחיק קרביו וליבו
17	צדק ושלום	ע' יצמיד פילול ותחן
	[ע] גיין רע	ע' יעלים סיכלות מעמ
18	נפש נענה	ע' ינקה מרת נפשו
	[לב ה] ותל	ע' ילמד כופרו ופידיונו
19	יד ידי	ע' ידע טוב ורע
	[חדר] י במן	ע' יחפש זדון ושגגה
20	ועל מכתו	ע' יודה הודייה לחלקיב
	[דר] כיו	ע' ידאג גבוהת גבהה
21	בעזון ביצ [עו] [ע'] [י] בין	ע' יאמין [אמונת אומן]

22 VIIIa כי אתה מוחץ ורופא מן ויריד שאול ומעלה ממית ומחיה מ תיד ולוקיח יודיע ועד ב[ותן]

¹ נ"ל שהוא פירוש של המאמר: „הנכנס בתחום שאינו שלו“ שנוכר בהערה שלפני זו.

² ראו להעיר כי הפיוט הזה נוסד לעמדת הפיוט שקדמו כן בתמונתו וכן כתבנו. לעמדת שהפיוט שקדמו נוסד עפ"י הא"ב הפיוט הזה נוסד עפ"י התשר"ק, ולעמדת שהפיוט הקודם הולך וחושב העבירות שבשבילן הננעים באים על האדם הפיוט הזה הולך וחושב המעשים טובים שבשבילם יתרפא האדם, וסדר הענינים בפיוט השני הוא הפך סדר הענינים בפיוט הקודם לו, ולפי זה מנבילים החרוזים בשני הפיוטים זה לעמדת זה עד שהענין הנמצא באות תי"ו בפיוט השני הוא לעמדת הענין שבאות תי"ו בפיוט הראשון וכן הלאה.

³ צ"ל יד ית, וזה רכרו של המופר שלנו לכתוב ר' תחת ה' במקומות כאלה.

- 4 אם יפרדו) בם גושנת¹. ולא פשתה והיא נעשנת².
 צחצוח³ כקרום כיצה וצמר אם נחשבת. מומאת חומרו בו יושבת⁴:
 5 אם יקיפם ראש ותלאה⁵. וישפילו ראש מהלאה⁶.
 רמייה ישיבו לנחלה⁷. לחייו הם ולשוב אל נחלה⁸:
 6 אם ישוך בם שבט מוסר. וירושפש בהם בשר.
 תורת אמת מרפא לכל בשר. לברך לרופא לכל בשר⁹ :

7 VII	ובכן ואיש או אשה ¹
8	כי ¹⁰ אמר אין אמונה אומין
	כי ב[ז] [ב]רית בער בליבו
	כי גם נדונו גאה גובהו
9	כי דילגיא דת דיבר דופי
	כי הגיד הירחר התל הפכפכי
	כי והוסיף וגרע וריבה ומיעטי
10	כי זמם זרותי זדון זולת
	כי חרש חשבונות חיצו חלקות
	כי מס טפף טפל טורה
11	כי יעץ יהירות ירינת יקוש
	כי בעם כפר כרה כושל
	כי לימד לשונו ליצת ליוזות

¹ ויקרא י"ג, י"א.

² כלומר, מתחזקת, תרנום של יעז בהותו (תהלים נ"ב, ט'): "עשין בממוניה".

³ מלשון צחצוח זיבה (בבא קמא, כ"ה).

⁴ עי' ויקרא י"ג, י"א.

⁵ איכה נ', ה'.

⁶ צ"ל סתלאה, או אולי צ"ל וישפילו ראשם הלאה.

⁷ מלשון ביום נחלה (ישעיה י"ז, י"א).

⁸ כלומר, אם יבנעו בלבבם אזי יהיו הננעים, שבאו עליהם, למוכתם וישובו אל המחנה.

⁹ ויקרא י"ג, כ"ט.

¹⁰ הפיוט הזה נוסד על ההנדה שיש עבירות שבשכילן הננעים באים על האדם (עי' תנחומא, בובער מצורע י' ושם נסמן) ואם נספור ונמנה כל הענינים הנזכרים במקורות האלה נמצא כי מספרם עולה ל"ז, והם לשון הרע, שפיכות דמים, שבועת שוא, גלוי עריות, נסות הרוח, גזל [נ"א: הנזול את הרבים, ועוד נ"א: הנזול את שאינו שלו], צרות העין, עבודה זרה, חלול השם, ברכת השם, ננכות, המעיד עדות שקר, הדיין המקלקל את הדין, הנכנס בתחום שאינו שלו, החושב מחשבות של שקר, המשלח מדרנים בין אחים, מנאץ בדברי תורה. אמנם הפייטן שלנו לא אספם כלם אל תוך פיוטו ולעמדת זה הוסיף משלו כמו לאו דלא תקום ולא תמור (עי' תרו"ב).

38 פחתת פחתתנוי ובקנו ובוקקנו וכבוקק בוחקנו
צוערנו [ורעדנו]

39 קרב קיצינו ומלאו ימינו למחר ניגענו
רחום כאשר ראונו

40 שובינו ונקינו שובבינו וזכינו משינוף בוחק נותקינו
תמור בדד ישבנו במח

41 מצרות דלינו ומבור העלינו וממצוקות הצילנו ומצרעות פרינו תרפאנו ..

42 רופא אומנה) ומרפא חנים תעשה אומנך ותיקרא ואענך

להיות

¹ מלשון חז"ל בר פחתי (שבת נ').

- 23 ובודק מנסה וצורף רודה בעם טובים ורוצה על כל
 נא מן שמך ה
 24VIIIb הנכתר בקדש כ"כ וקרא ב
 המי
 25 יאמרו ק'ק'ק' [מיודעי] מוכך ק' ממכירי רחמיד ק' מן מקדישי
 [שמך]
 26 רע טובה ק' עד לא יחרה רוגזו יקדים רחמיו ק' עד לא
 27VIIIc דעמתם כל יאמרו שיבט מ
 28 מיני חלקנו נינעי שיכל מרדות שכלים לרדות מי"י יראו זמ

29 פעמים אחד

- IX 30 ארבע מלכיות נידמו לארבעת נינעי דימיונות¹
 בבל במשאתיכו) ממשלה ל[שאת]²
 31 נודעה ונפלה ושקעה כמו שק[ערוות]
 דלקה מדיי ונספחה³ עדי
 32 הוריק אנני פנינו ירוקות כזיו' קר
 וחמם פי
 33 זרחה ובהרה יוזן וביהרה⁴ ונמשל[ה לבהרת]
 חרה להדימנו בר
 34 מפפה שלישית ומבחוה בחרב שלישתה בני שיבט שלישיכר)
 יד אדום נגעה ו
 35 כבודינו בה שפל כמראה שפל כמו כן תושפל
 דך היא ככהן
 36 מיתים בחיינו אנחנו וחיינו כי אתה הוא חיינו
 נקמה נפשונו וק
 37 סמר בשרינו וצפד עורינו וכהה אורינו
 עזו שכינתך ממ[נו]

¹ הפיוט הזה נוסד על התנחומא תוריע ^א (הוצאת בוכער, מ"ו) ויקרא רבה פמ"ו: "ארם כי יהיה כעור בשרו שאת או ספחת... הכתוב מדבר בארבע מלכיות וכו'."
² רמז למה שנאמר במדרש הנ"ל: שאת זו בבל שנאמר ונשאת את המשל הזה על מלך בבל".

³ רמז למדרש הנ"ל: ספחת זו מלכות מדי שהיה המן מספה עם אחשורוש.

⁴ אולי צ"ל: כזהב, ע"י מעריך למנחם די לונזאנו ערך: ירק. ועל אדות המכמא הוריק פנינו ע"י תנחומא ריש פ' נצבים.

⁵ גם זה נוסד על המדרש הנ"ל: בהרת זו מלכות יון שהיתה מבהרת על ישראל וכו'.

- 6 מהכות כסיל מאהי ונ' ישב כרד וידום כי נמל עליי ונ' מקימי מעפר דל ומאשפות ירים אביוני ונ'
 7 מי האיש החפץ חיים אהב ימים לראות טובי ונ' נצור לשונך מרע ושפתך מדבר מרמה ונ'
 8 אל תתן את פיך להחמיא את בשרך ואל תאמר לפני המלאך כי שגנה היא למה יקצוף האלדים
 9 על קולך וחבל את מעשה ידיך^א
 1. ידיך החזיק במוסר מחזיק להיתגונן מכל זיקלא

מנן

ב'י

- 10 מאדם חולי צעירתולב) נאמגיל) בוחק צרעתו שיתנו היא מכתו
 11 פיצע אשר היכה אם | ריפא צרוע מצירוע ירפא קושי מיפעליו אם הירפא
 12 שיבירי ליבו בהיבחן שניכנעו לפני בוחן תועבות שבועלי) במואסו בהן תרופתו תיזרח בצאת כהני
 כ"כ ויצא הכהן אל
 13 מחוץ למחנה וראה הכהן והנה נרפא ננע הצרעת מן הצרועי ונ' יעזוב רשע דרכו ואיש און
 14 מחשבותיו וישוב אל ימי וירחמהו ואל אלדינו כי ירבה לסלותי ונ' הרופא לשבורי לב ומחבש
 15 לעצבותם^ב ונ' הסולח לכל עוניכי הרופא לכל תחלואיכ^ב ונ' וזרחת לכם יראי שמי שמש

1 משלי י"ז, י'.

2 איכה ג', כ"ח.

3 תהלים קי"ג, ז'.

4 שם, ל"ד, י"ג.

5 שם, ל"ד, י"ד.

6 קהלת ה', ה'.

7 ר"ת מחתימת הכרכה הראשונה בש"ע.

8 אולי צ"ל מירכתו.

9 כל הפיוט הזה נוסד על התחומא מצורע מעיף ג': „אם עשה תשובה אין

הצרעת חוזר עליו".

10 ויקרא י"ד, ג'.

11 ישעיה ג"ח, ז'.

12 תהלים קמ"ז, ג'.

13 שם ק"ג, ג'.

שריד ב

BURKITT, FACSIMILE V

[קרובה לסדר: וידבר זאת תהיה]

(ויקרא י"ד א')

זאת תהיה תורת'

1 1

- 2 אנר'כו) טוב הוא מגורך בכך רע לא יגורכי)

גבר המיבין גערך³ דריש [ת] טוב בעדו יהי גומרך'כת)
- 3 הן גודוכט) עד לא עודו | ספרתה' זאבריו בו סדרתה

זמם לשוננו בלחיו אסרתה' חיים ומות בידו מסרתה'
- 4 טפילת שוא שגג | חורייתו יחמיא וימיק גיווי בירייתו'

כי בכך למנמאתו ולמהרתו לימדתה עירך: תורתו

כ"ב וידבר י"י אל

- 5 משה לאמר זאת תהיה תורת המצורע כיום טהרתו והובא אל הכהן ונ'

תחת גערה במיבין

¹ ויקרא י"ד, ב'.

² מלשון חז"ל: אנרא רכלה דוחקא (ברכות ו'), ונ"ל שהחרוים האלה נוסרו על התנחומא תוריע סעיף ט' (הוצאת כובער, סעיף י"א): מהו לא יגורך רע... אין עומדין לפני הקב"ה אלא מלאכי שלום וכו'.

³ ע' משלי י"ז, י'.

⁴ הפיטון משתמש בפעל „נמר" במשמעות כליון והשחתה, והוא מלשון חז"ל: שבקשו לגמר ממונן של ישראל (פסחים פ"ו): ור"ל שהצרות הבאות על האדם תהינה בסוף למותו, ודומה לזה נמצא בשריד א' חרוים ב' וה'. ע' ג"כ תנחומא (הוצאת כובער תוריע סעיף י"ד): קשה לפני הקב"ה לפשוט ידו באדם זה אלא מתרה אותו... חזר בו יפה וכו'.

⁵ תהלים נ"ו, ט'.

⁶ ע' משלי י"ח, א'.

⁷ ר"ל שהקב"ה חזרה לבני אדם שהגוף יתמרק בעון וְשָׁקַר. ונ"ל שנוסר על התנחומא מצורע סעיף ב': לכך נאמר זאת תהיה תורת המצורע ללמדך שהמספר לה"ר הננעים באין עליו.

⁸ ויקרא י"ד, א'—ב'.

- 28 [ד]כה, ולך חיכה אם לשון אשר בו חיכה וכו הוכה עשה רכה ונוכהו
דיכה ואת
29 . . ויארע בה תנחמו על רע צרעת הרע ממנו ינרע מוחץ ורופא קדוש

- 30 Ivb [א]....תלי)במצורע הזהרות
חקתה קורא דורות להשכיל ולהורות
31 [ב].....לח) סיפרי דת נתונה מאש
המבעיר לשונו ברע כצרבת אש
32 [ג].....[לש]ונו....למ) ובריעו בנוגעו ברע יהיה נוגע
33 [ד]....אשר קודחות דומעות
יישמם מצרות ומינגעי צרעות
34 [ה]מ).....[מ]וכים כמיתים
אם תיגע בהם יד אשר ממתים
35 [ו]מא).....העיוורים
ומתמעמי מהונם ומצמרעי מעונםמב)
36 [ז].....עגומות בהםמנ) עגומות בהםמנ)
מיתים בחייהם קנאיים בין אחיהם
37 [ח].....מד) ציפוי לו
תמיד אפלל לו הצור תמים פעלו
38 [ט].....ברעה לא יידוןמה) ברעה לא יידוןמה)
לשונו יחסוך מרע וייחסוך מרעמו)
39 [י]....וסמו) ובשרו לא יחמיא
פן יירדה על כי הטא והחמיא
40 אל נא לעולם זאת

- v 41 [אדם].....פיו ולבו עת ימחר
בצאת אליו כהן המטהר כאשר נישמא, בו הוא מהור
42 [ג]מה).....מצורע ובדד הוא יחנה
ברב וידידי בתשובת מענה ישתר וישוב לדיר מהנה

- 16 צדקה ומרפא בכנפיה ויצאתם ופשתם כעגלי מרבקי ונ' ישלח דברו וירפאם וימלט משחיתותם²
 17 ונ' בורא ניב שפתים שלום לרחוק ולקרוב אמר יי' ורפאתיו³
 II a 18 ורפאתיו חינם תען רופא | חינם חי לחוננם

מחיה

ב'

- III 19 יד' גבוה אתה ושונא גבוהים
 אשר בגובה וגאון רוח מגביהים
 20 נושפת⁴ צרעת במכה באש צרבת
 בשוש [לש] ון היכת, בו בשוש הוכחלה)
 21 ייצר אם היכניע [ו רא] שו [לארץ המריח]
 צר [עתו ימריח] ומכתו מגו יבריה
 22 [יה] הבדיל פצחו ככל
 בע..... חין פיצעו
 23 כיכ בעוון בצעו קצפתי [ואכהו] הסתר ואקצוף וילך שובב בדרך לבו⁵
 ונ' דרכיו ראיתי
 24 וארפא[הו ונאנחהו ואשלם] ניהומים לו ולאביליו ונ' כי אעלה ארוכה לך
 וממכתך
 25 [ארפאך נאם ה' כי נ] רחה קראו לך ציון היא דורש אין לה⁶

אל נא

ואתה קדוש

- IVa 26 . . . עה מפיד טהור לא תיפתח טומאהלו) כי כל חפצך להיטיב
 [לרעים?] וגם כל
 27 ם עד לא יוכה אנוש מכה, נמתה ערוכה תהיה ארוכה⁷, כי
 אנוש תשב עד

1 מלאכי ג', כ'.

2 תהלים ק"ז, כ'.

3 ישעיה נ"ז, י"ט.

4 קרי: יה; עי' לעיל עמוד 3 הערה 3.

5 קרי: נשפת; עי' במבוא האנגלי הערה פ'.

6 ישעיה נ"ז, י"ג.

7 שם נ"ז, י"ח.

8 ירמיה ל', י"ז.

9 עי' מנילה י"ג: "אין הקב"ה מכה את ישראל אא"כ בורא להם רפואה תחלה"

שריר נ

BURKITT, FACSIMILE I

[קרובה לסדר: וידבר דונתתי נגע]

(ויקרא י"ד ל"ג)

VI

- 1 לזבת..... חנא) אדמה..... ר לאדם היא דומה
[לח]..... מזבח אדמה
- 2 למפ..... גב..... גוי אכה..... אה..... ל מובך ריקה
[לי]..... תהי מריקה
- 3 לכ..... וגם ג..... שימה
לכן בחיט ג..... ש..... מהיב) בזכות ענוים היא שלומה
- 4 למכונה וק..... נ) והברית הכרותה לה לא נשויה
ניטמאי[תם] בה תהי לישיאה, ניטתרתם בה תהי לישיעה:ד)
- 5 לסוב נחלת קרואה חלד, העושה חלודה כמו גלד
עלי צבי צדיקנה) תסלסל ב[ס]ל[ד], בהפרישכם בין סב לילדני)
- 6 לפקודה בשם פקודת תבל, ובהיפקד עון יושביה תיאבלני)
צימחה מומעם בכל ינוכל, ומנוחתה שמימה ויוכל
- 7 לקנות צבי ציבאות גוים, בזאת תאכלו חיל גוים
רעות בכל אשר היו יגי[עים], א מיטמא בינגעים
- 8 לשוב ולראות שלום רשעים הוא שילום רשעים
תמורה) כי מו.... לרשע[ים].... אין [שלום] אמר יי לרשעים

9 VII ובכן ונתתי נגע צרע[ת בבית אר]ץ אחותכם

- 10 אחותכם [אט] מא בינגעים [בג]נעים לגלות גנוזיה¹
- 11 גנוזיה.... יבאוני) דריה | ד² כלוא השוכים חסם

¹ נוסד על התנחומא מצורע סעיף ד' (הוצאת בובער סעיף י') : "כיון שעינו של אדם רעה להשאיל תפציו... מה הקב"ה עושה מלקה אותו בצרעת וכו'".
² הפיוט הזה וחבא אחריו הם ממין הפיוטים המשולשלים, כלומר שנעשו כמין שלשלת נדולה, שעקבו של חרוז אחר אחוז בראשו של החרוז הבא אחריו ע"י שווי המלים (ע"י מאמרי : פרפראות לשירה העברית, סעיף ז', לוח אחיעבר לשנת הרע"ח עמ' 101), ומפני זה השתמש הכותב רק בר"ת של המלים הכפולות.

- 43 [ה]ט).....מדוברי סרה ופורצי פרץ
ועל כי היגביה עצמו כארז יושפל עד יתחמא בעץ ארז
44 [ז]י).....ועת יודה ודרכו יעזוב
חפאו דרכיו ושפל כאיזוב יתקומם בהויית איזוב¹

¹ עי' תנחומא מצורע מעיף נ' (הוצאת בוכער מעיף ח'): „לפי שהגביה עצמו כארז בא עליו הצרעת... ולפי שהשפיל עצמו לפיכך מתרפא על ידי איזוב“.

שריד ד

BURKITT, FACSIMILE II

[קרובה לסדר: וידבר דאיש איש כי יהיה]

(ויקרא מ"ו א')

- 1 1 [איש איש כי יהיה זב] מבש[ר] וי
- 2 אשר.....רם..... [ב].....סר.....
נב בדין תאמרנו..... [ד].....כויבה א.....
3 המי..... | עשיתו וייצרו.....אם.....תה.....
[ז]... יו מנו ומשפטו וש... (ענ) [ח].....
4 טומאתו | בו אם קץ במוסרו י.....עליו מוסירועד)
[כ] י העווה במאורו מיבוסרועה) לכן יהיה זב מבשרו
כ"ב
5 וידבר י"י אל [מש]ה ואל אהרן לאמר דברו אל בני ישראל ואמרתם
אליהם איש איש כי יהיה
6 זב מבשרו זון[בן] טמא הוא' וני' איום ונורא הוא ממנו משפטו ושאתו
יצא' וני' ממנו פנה ממנו
7 יתר ממנו [קשת מל]חמה ממנו יצא כל נוגש יחידיו' וני' מפי עליון לא
תצא הרעות והטוב' וני' לכן
8 אבות יאכלו בנים בתוכך ובנים יאכלו אבותם וידעתם כי אני ה' וני'
אשרי הנבר אשר תיסרנו
9 יה ומתורתך תלמדנו' וני' כי את אשר יאהב י"י יוכיח וכאב את בן ירצה'
10 ירצה בעובדיו | יתרצה בש[רידיו] [וי]תן עז [לחמו]דיו Ia

¹ ויקרא מ"ו, ב'.

² שם מ"ו, א'—ב'.

³ חבקוק א', ו'.

⁴ זכריה י', ד'.

⁵ איכה ג', ל"ח.

⁶ יחזקאל ח', י'.

⁷ המלים: "וידעתם כי אני י"י" אינם חלק ממשק הנ"ל, אבל נמצאו הרבה

פעמים ביחזקאל.

⁸ תהלים צ"ד, י"ב.

⁹ משלי ג', י"ב.

ה' ודמם וממונםסא)	ו' אל זרותסב)
12 ז' חירסב)	ח' פן תובא מ[ומ]אה
13 מ' ע ידייםס)	י' אל תממאו בה כהם
כ' ובחוקותיהם חלו.... לסה)	י' סו) עלי מעגליה
14 מ' אל תעשו נועסו)	נ' תנוע מפני סיק.... סח)
15 ס' התמדת עיניים	ע' אשר כיונים פקוחות
פ' ופוקדות כל צדדיה	צ' ש.... קיבועיהסמ)
16 ק' על תוהו ועל רוהע)	ר' נושבת והיא שו....
17 ש' מן יד אשר לה תלת	ת' לה שבועת תינואי[ם]

18 VIII תינואים מהיות [ל]עולים שמה שמה אם תהי רציתם	ר' [ק]יצאו
19 צ' מלאה ימינך לה פתח	פ' עדי.... ת אשר עורערו
ע'	ס' כי נאהעא) בו נגע
20 נ' אשר נישתנה מראו	מ' בארבעה דמיונות לקח
י' חלמ [כ]ן	כ' לא תעש ידידותיך
21 י' רפא וגם מחר	מ' ניגעו בית חיינו
ח' גי..... עב)	ו' ועזבתה בית וועדך
22 ו' עדיין בניגעו הוא	ה' לו דלתיו
ד' בעו.....	ג' בו ביתה
23 ב' חרב ברכה אין	א'

24 VIIIa קללה ער תהפוך לברכה תתנינו לחיים תכתבינו ל
 25 ולשמך תקדישנו חילק וחבל וגורל וגם אנחנו נק[דיש]ך מלך
 בשילוש

26 VIIIb קודש כיכ וקרא בארץ ובחוצה לה בבית ובנלות ובכל צד
 27 יענו ויאמרו קקיק ק' מנוי נחלתך ק' מאום ירושתך ק' מנחלת אחו[ז]תך
 קקיק ק'

28 ארצות נזים הינחלתנו ולא בצדקותינו ק' זכותנו ול . .

29 VIIIc ברשותינו ק' ולא בכוח מעשינו לעומתם

30 כל יאמרו קניא לארצו וישיב שבועתה יזכור

31 בריתה ויקים שבועתה וירפא שכריה וימחר

פעמים

אל נא

וא[תה קדוש]

IVa

- 24 מעט חיי אדם ורעים א ממנו מומאתו ממך ארוכתו
 25 הוא זובר על כן הבטיח לכן
 26 ממזמא[ת] בשר ודם אנוש ואדם בחייו זיכה ולחה במותו רימה ותולעה
 27 לא ניברא כי אם לכרכך ולשכחד ולהקדישך קדוש

- 28 IVb אנוש במסוה [תת] ה בו רוח
 פן יהיה גבה רוח אם רוח
 29 במידה תיכנת לו מים גם דם¹
 היות חציו מים וגם חציו דם
 30 גם בצידקו ה[תקנת] בכל . . . הם
 לא [רבית דם] על מים ולא מים על דם
 31 דולף הוא צוגים אם כיזבו מימיו
 ולוקה בויבה אם יזובו דמיו
 32 הן האיש אשר מראות דם ענוש
 ייראה בזוב הוא כאיב אנושעה
 33 זמכה אשר היא מדי[קה] וכותשתעט
 היא זיכה אשר היא ניגורת ונשתתת
 34 זרע קודש חוייבו כמצורעים וזבים
 מיום אשר עשו עיגל וזבים²
 35 חוללו בפירצה וניפרעו בשימצה
 עד ניגדור פירצה ותדיה שמצה
 36 מעם זרה . . שופ) שאר אשר חסד ליבם
 איזוה על כן ליבם נידוזה וניזורו כמו דוזה
 37 י
 והם חביאו עליהם מכת מכל מום

¹ השוה לזה מה שדרשו על הפסוק ומים תכן במדה (איוב כ"ה, כ"ה): "אדם היה משקלו חציו מים וחציו דם בשעה שהוא זוכה לא המים רבין על הדם ולא הדם רבין על המים" וכו' (ויקרא רבה פט"ו).
² נוסד על התנחומא מצורע סעיף ד' (הוצאת בוכעד סעיף י'): "שבשעה שעשו ישראל את העגל לקו בצרעת".

מנן

ב'

- II 11 ממקום.....ומ.... ניראה | לו זוב באו....
 ס...פר..... עוד יוסיף על מי גמרו.....
 פ....ע מרבית חיום צהנת זובו וכאיבו
 12 קושי ממך..... [ר].....
 שווה הוא ל'..... שאיר.....כתים
 13 תחיית | נפשו יתים תעב זוב.....

- [כ"כ זוא]ת תהיה טמאתו גזובו רר בשרו את זובו או החתים
 14 בשרו מזובו טמאתו הוא זנ' אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חץ זנ' כי
 הוא יכאיב ויחבש
 15 ימחץ וידיו תרפינה זנ' וזכור את בוראך בימי בתורותיך עד אשר לא
 יבאו ימי הרעה והניעו
 16 שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ זנ' נכוננו ללצים שפטים ומהלמות
 לנו כסילים זנ' הרופא
 17 לשבורי לב ומחבש לעצבותם

- IIa לעצבותם תעלה בריופ[אות] [ות]עלה כמל תיחי מעלה

מחיה

ב'

- III 18 יד' אל נאמן, ורופא אומן רפואתך תוזמן, לכל ל[ך] יוזמןעו
 19 נשוב עדיך,עו ורפיון ידינו תחזק...בחיווק ידך
 20 יושם למכה פרייה...חו... ולמכת תא...[יה], הובש תעיה
 21 יחבוש שיבריני, אבינו רופאינו, ישוב וירפאינו
 22 כ"כ לכו ונשובה [אל ה' כי הוא טרף] וירפאנו יד ויחבשנו [זנ' רפאני]
 ה' וארפא הושיעני
 23 [ואושעה] כי תהילתי אתה

¹ ויקרא ט"ז, נ'.

² משלי ז', ל"ד.

³ איוב ה', י"ח.

⁴ קהלת י"ב, א'.

⁵ משלי י"ט, כ"ט.

⁶ תהלים קמ"ז, ג'.

⁷ קרי: יה.

⁸ הושע ו', א'.

⁹ ירמיה י"ז, י"ד.

52	הן במימאות.....	ב'	ויאכל גם חצי	ב' ¹
	זוב אשר יזוב	מב'	חותם הוא על	ב'
53	טיפים אם רר	ב' ²	יירזה משמן	ב' ³
	כי מולידיו סיגסגיד	ב'	לכן מנוער רוטפש	ב' ⁴
54	מיתאבלים אברי	ב'	נפשו אנוסה	ב'
	סומר תמיד יהיה	ב' ⁵	עוד.....רימת	ב'
55	פיתחן מקור מרקיה	ב'	צופד עורו בכלות	ב'
	קציפת הסתר אם תך	ב'	רתום כמה לך	ב' ⁶
56	שוברו רוחו אשר	בב'	תחלים את מיתת	ב'
	וכל איש אשר רעה	בב'	תורה מרפא לכל	ב' ⁷

זבכן זובו טמא הוא⁸

57 VII

58	הוא אנוש	לכן יאנש	הוא בשר	לכן יבלה
	הוא גורמיו	לכן יגווע	הוא דם	לכן ידעך
59	ה' הותל	ל' יהפך	ה' ומאיין	ל' יזכה
	ה' זרון	ל' יזוב	ה' חלול	ל' יחולחל
60	ה' טמא	ל' יטריח	ה' יילוד	ל' ייאש
	ה' באיב	ל' יכלה	ה' לחה	ל' ילקה
61	ה' מים	ל' ימס	ה' נבוב	ל' ינחר
	ה' סיגים	ל' יסריח	ה' עפר	ל' יעפוש
62	ה' פגר	ל' יפלומצו	ה' צחנה	ל' יצורע
	ה' קלון	ל' יקיא	ה' רימה	ל' ירתיה
63	ה' שימץ	ל' ישנה	ה' תוליעה	ל' ייתום

ישראלים שיעור שימורינו
יקרא קץ קריבתינו

יתום תאל תחלואינו
ידפא רור דיטפושינוצח

64 VIII

¹ במדבר י"ב, י"ב.² ויקרא, ט"ו, ב'.³ ישעיה י"ו, ד'.⁴ איוב ל"ג, כ"ה.⁵ תהלים קי"ט, ק"פ.⁶ תהלים ס"ג, ב'.⁷ משלי ד', כ"ב.⁸ ויקרא ט"ו, כ'.

אל נא לעולם כי יהיה 38

V 39 אשר.... זומאת זיבה בזומאתו הוא זבה

בכנ הכל מיטמיאים בזיבה¹, בשיפלות תידלוף מעזיבהפא)

40 גיוו..... כתמים, ורד תמיד מי....מים

דולף שלושה לשלושה ימים, המו..... אחת [כשל] שזה דמיספב)

41 הן לזיבה טבע מוקק בשבע דרכים היא נבדק²

ואם ראייתו ידוקדק לטמא כל אשר.... מרחקפנ)

42 זב אם רק במחור ייטמא³, צרור אם זרק לא ייטמאפד)

חנייתו תהי במקום טמא, כי גזר לפנות מחור מטמא

43 מרייה אם יוכה ב[ז] וב חמור, בעוון בי[צ] עו האמור

יקרא זה זב גמור, עד ידע לאיין הוא שמור

44 בלימה בו לא יסתר אם הוכה [מ] כת הסתרפה)

להישלחפז) וגם להיסתרפז) ימים אשר לפניו הוא סותר

45 מטומא ב..... כב

נחל מדלף ומושב ומשכבפח), על כן בלילה ליבו לא ישכב

TAYLOR, FACSIMILE I

46 סחי ומאוס אם נתחייב, ייחשב כניצד.....

[ע]..... כאב, יירצה כמו בן לאב

47 פיריים אם היה לסיגים, כי פרצו מעיינות סיגיםפט)

[צ]..... גים, כי גבול עולם מסיגיםצ)

48 קצף עליו רוב העוון, ושכב למעציבה בדון

[ר]..... צא), מאשפות ירים אביון

49 שלם ישלם לטוב טובתוצב), שלמו את ימי זומאתו

[תורים או שני בני יונה יביא] קרבן מחור על מהרתו .

VI 50 ובכן כי יהיה זב מבשרו

51 אתה צרתה נפש בבשרו בצאתה מה יועיל בשרו

נמות רווחו היא אש בשרו דיבור פיוצג) מחמיא בשרו

¹ זבים ב', א'.

² ז"ל המשנה: „בשבעה דרכים בודקין את הזב“ (שם ב' א').

³ עי' ויקרא ט"ו, ח'.

⁴ ויקרא ט"ו, ב'.

⁵ קהלת ה', ח'.

שריד ה

TAYLOR, FACSIMILE II

[קְרוּבָה לְסֹדֶר: וְאִשָּׁה כִּי יוֹזֵב]

(וּקְרָא ט"ו כ"ה)

[וְאִשָּׁה כִּי יוֹזֵב זֶן] ב דְּמָה

I 1

- 2 אֲזִרְחוֹת שְׁחֻרוֹת וּמִמָּאוֹת [ב].....
- 3 נִלִּיתָה סוֹד לְחֻכְמֵי מִרְאוֹת דְּמִים וּכְתָמִים | לִירְאוֹת
- הוֹרִיית זֶב וְזָבָה כִּי..... [ו]..... ת אַחַתְק
- 4 זִירוֹ דְּבִרִּיךְ תִּשְׁמִיעַ בְּנַחַת חִיית | שׁוֹמְעֵיהֶם פֶּן תִּיחַתְקֵא
- טַע..... [י]..... שְׁחֻרוֹת כְּעוֹרְבִים
- 5 כִּי בְשִׁפְלוֹתָה דְּמִיָּה מְרֻבִּים־מְקַלָּעַת | תִּזְוֵב וְתִאֲחֹר יָמִים רַבִּים
- כִּיכ וְאִשָּׁה כִּי יוֹזֵב זֶב דְּמָה יָמִים רַבִּים בְּלֹא עֵת נִידְתָּה אוֹ כִּי תִזְוֵב
- 6 עַל נִידְתָּה כָּל יָמֵי זֶב מִמָּאוֹתָה כִּימִי נִידְתָּה תִּהְיֶה מִמָּאָה הִיא זֶן בְּיוֹם [נִמְעַ]ךְ תִּשְׁנִשְׁנִי
- 7 זִבְכָּקֶר זֶרַעַךְ תִּפְרִיחִי נִד קֶצֶר בְּיוֹם נַחֲלָה זִכָּאֵב אֲנוּשִׁי זֶן כְּעֻצְלָתִים יִמְךָ ה[מַק]רָה וּבְשִׁפְלוֹת
- 8 יִדְיִים יִדְלָף הַבִּיתִי זֶן יָמִים רַבִּים לְיִשְׂרָאֵל לֵלֹא אֱלֹדִי אִמַּת וְלֵלֹא כֶהֱן מוֹרָה וְלֵלֹא תוֹרָה זֶן רִאשׁוֹ
- 9 כְּתָם פֹּז קוּצוֹתָיו תִּלְתְּלִים שְׁחֻרוֹת כְּעוֹרְבִי
- 10 כְּעוֹרֵב תִּכְיִן צִידֵנוֹ וְלֹא יִיצֹר צִעְדֵנוֹ זֶתְגוֹנְגִּינוֹ | מְכַל צִדְדֵנוֹ

Ia

מִגֶּן

ב'

נִידוֹת וְיִלְדוֹת | זִכְבוֹת זִכְבִּים
עִימְרָתָם לֶךְ כְּכַתְמֵי זִהְבִּים

II 11 מִיטְמָאִים וּמִטְמָאִים וְנִעְזָבִים
סוֹדֵרִים כְּרָאוֹי בְּלֹא כִזְבִּים

- 1 וּקְרָא ט"ו, כ"ה.
- 2 שֶׁם, שֶׁם.
- 3 יִשְׁעִיָּה יִשְׁ, יִא.
- 4 קֶהֱלֵת יִ, יִת.
- 5 דֶּה־ט"ב ט"ו, נ'.
- 6 שֶׁה־שֶׁ ה', יִא.

65	יצליח צורי ציעורינוצט)	יפנה פחת פחתתינו
	יערה עוו עלינו	יסוף סיפק סיפוחינו
66	ינח נוע נידתינו	ימנע ממה מכינו
	ילפת לייץ לענינו	יכתב כופר כליאתינו
67	ייבש ייצר יחירתנו	ימחר מימאוי מינופינו
	יחשר חזיו חיינו	יזרם זיו זוהרנו
68	יותחדש ויתחלף ויתורינו	יהולל הוד הדרתנו
	ידום דלף דמעתנו	ינדר גל גינתנו
69	יבריאנו בנייני בימינו	יאמנו אותיות אותותינו

70VIIIa אותותינו תראינו ומופתינו תחווינו זממכתנו תירפאינו זמחולאינו תחתלינו

71 זמשברינו תחבשינו זמרונונו תניחנו זמזובינו תזכינו זמנענינו תנקינו
72 זמצואתינו תרחצינו זמצחנתנו תדיחינו זממינופינו תטהרינו זמחילולינו תקרשינו

73 ולשמך הקדוש תקדישינו וננעים קידושינו והיקדשנו במקדישינו בקודשי קודשינו

74VIIIb שילוש קודשינו כ"ב וקרא
75 אשרי נושאי זעפך ומיתוודים לך ומודים לך וקוראים קק"ק ק' ממבקשך בלב ק' מדורשיך

76 בפה ק' מפוקדיך בצר קק"ק ק' לכל אשר יבקשך במשכבו תירדה ותיקנה ק' לכל אשר

77 ידרשך בחולייו תשובב ותחייה ק' לכל אשר יפקדך ב[יים]ורו תכפר VIIIc ותוצה לעומ[תם]

78 כל יאמרו מ"מ אם יכאיב לאדם לנקותו מפשע מ"מ אם יחליץ

79 לאדם לזכותו מרשע מ"מ אם יימר לאדם לתת לו ישע

פעמים

¹ ע' לעיל שריד א' חרוז ל"ת.

24 ציון זאת דמי ירושלם ידיה מקרבה ברוח משפט וברוח בערי

אל נא

ואתה קדוש

IVa

- 25 אומנם על שלוש עבירות הנשים עוברות ומיתות עברות¹ על חלת קודש
ועל נר שבת קודש ועל נידת עונש כי
26 לא שומרות בקודש חלה כי חיללה עיסת אדם אשר הוא היה חלה
העולם ונר כי כיבת נשמת אדם אשר
27 הוא היה נר העולם ונידה כי טימאה טהרת האדם אשר הוא היה דם
העולם מטומאת נידה ומטומאת זיבה
28 נישתנו מימינו כתמינו דמינו עד תלבין אודמינו ותכבם טינופינו ותרחיץ
צואתינו ותטהר מטמאתינו מהור

[קדוש]

- 29 IVb אז חמשה צערים הימנעתה לאישה
וחמשה דמים מימאיתה באשה
30 בה ניתן צער עידוי ועיבור²
נפילה ולידה וגידול בנים
31 גם חמישת דמים אשר הם דומים
אדום ושחור ומי אדמה וכקרן כורכום וכמוז³
32 דם אדום כי חמאה על אדם ואידמה פניו
ודם שחור כי הישחירה פניו
33 הדם הדומה למימי אדמה
כי לא העמידתו במימיו והחזירתו לאדמה(ק)
34 וכקרן כורכום כי כירכמתו וגדעה קרנו
וכמוז כי כוס מות מוזה לו
35 זיו דמי נשים נמשלו ביינות גפנים(ק)
כי הם משונים כמראה פנים
36 חכמים הישכלתה על פיהם היסכמתה
בין דם כי הוא דם לדם כי אין הוא דם(ק)
37 טינוף לא היתה ראוייה להיטמא
כי אם בעבור לתת מהור מטמא

¹ ישעיה ד', ד'.

² עי' ירושלמי שבת ה': ותנהומא בובער מצורע סעיק י"ו.

³ עי' בראשית רבה פ"ב, ד"ה: «עצבונך זו צער העבור» וכו'.

⁴ עי' נדה ב', ו'.

- 12 פתרתה עתיק ימים ציווי | [ט]ומאה כמה ימים
קרועים כשמלה מנוללה בדמים רחיקי מומאה כן דומים(ק)
13 שביל מתוכן ולא | מעוכב שומרי מומאה לממא מורכב
תחת כן ליבם לא ישכב תולי מומאה למדף ומושב
ומשכב¹
כ"ב
14 כל המשכב אשר תשכב עליו כל ימי זוכה כמשכב נדתה יהיה לה וכל
הכלי אשר תשב עליו
15 ממא יהיה כמומאת הנדה ונ' כי כל ימיו מכאובים וכעס ענינו גם בלילה
לא שכב לבו גם
16 זה הכל² ונ' ונהי כממא כלנו וכבנד עדים כל צדקתנו ונבל כעלה כלנו
ועונינו כרוח ישאנו³ ונ'
17 כי כל סאון מואן ברעש ושמלה מנוללה ברמים והיתה לשריפה מאכולת
אש⁴ ונ' נותן ליעף
18 כח ולאין אונים עצמה ירבה⁵
IIa ירבה מחילה ועצים במלחקר) כמל תחי נחלה

מחיה

ב'

- 19 III יד' מהיר מומאת מינוף דמינו
תלבין ותצהיר צואת אודמינו
20 ניטמאינו בכל מומאת מהרינו בכל מהרה
מונפנו בכל מקום נקינו מכל מקום
21 יקוד באנו באש ככל אשר יבוא באש
ועברנו במים ככל עובר במים
22 יקוש דמי ירושלם הריח משמים
להירחץ במים בני הירחצתה במים
23 כ"כ וארחצך במים ואשטף דמיד מעליך ואמוכך בשמן⁶ ונ' אם רחץ יי
את צואת בנות

¹ ע' כלים כ"ג, ה'.

² לשון הכתוב הוא "כממאת נדתה" (ויקרא ט"ו, כ"ו).

³ קהלת ב', כ"ג.

⁴ ישעיה ס"ד, ה'.

⁵ שם מ', ד'.

⁶ שם מ', כ"ט.

⁷ קרי: יה.

⁸ יחזקאל ט"ו, מ'.

שריד ז

BURKITT, FACSIMILE IV

[קרובה לסדר: ויאמר דאמר אל הכהנים]

(ויקרא כ"א א')

1 VI	מילטולי שוממא אהיל	טפת על טפת מיטמא באהיל
	יקוש שוממא לו אם היחל	בה לא ירבה לצאת יבהלסב
2	כהניי אשר במעלה שחורים	כהניי אשר במטה יהוא שחורים
	למעלה באש מיטהריםקבא	למטה במים יהוא ממחרים
3	מצווה גוררת מצוהקבב	מצווה מלומדת לכם ציווה
	נכונה אליכם זאת המצוהקבב	הזהרת כל מת מצווה
4	שיח למי להיטמא באונם	ולמי להיטמא בלא אונם
	על מי להיטמא ברשות	ועל מי בהובה בלא רשותקבר
5	פרשה אשר בה גורלם	הפרשה אשר בינה לדרך גדולם
	ציווה תבל על חומר גורלם	ועד עת תיזרח טל בא בגבולסקבה
6	קרחא לא יקרחו בראשם	על מת אדם לא יפרעו ראשם
	ריבוי זקן לא יגלחו משרשםקבו	סורשה בגיוויים לא יורשם
7	שירות בד יהיה בקודש	ימלא לישראל משרתי קודש
	תיפארת קידושם בקודשי קדש מיתקדשים ומטהרים לשם קודש	
8 VII	ובכן לנפש לא יטמא בעמיו ²	
9	לאם אשר אומנתו במיעיה	ייטמא ³
	לבאב אשר הביאו לעולםקבו	ייטמא
10	לגידולי א' גידל אותם רך	יימ' ⁴

¹ עי' אהלות ג', ז'.

² ויקרא כ"א, א'.

³ שם כ"א, ב'.

⁴ מפני שנחוצץ להפיטן להשתמש במלה המתחלת באות נימל עבור סי' הא"ב השתמש במלה "גידול" תחת "בן", מלשון בנים גדלתי (ישעיה א', ב'), וכן בחרו הבא השתמש במלה "גידולה" תחת "בת" מפני שהפעלים גדל וגדל מתחלפים לפעמים (עי' מלון בן-יהודה ע' גדל, א').

- 38 ימים שנים או שלשה או יתר
ולִיפְרִישׁ מאשה ולחיות חביבה לו יִוְתַרְקָה)
- 39 אל נא לעולם תוערץ ואשה
- V 40 כי תאחר בזוב ימים רבים אל תיגע בשער בת רבים(קט)
בעת יהיו דמיה מרובים אות למזבה דמיה מרובים(י)
- 41 כי תנעלה מכה חמורה נחלה אנושה האמורה
דם המתיש כוח וגבורה(יא)אמת זו היא זבה גמורה
- 42 כי תהיה זבה ונידה דם נידה כמו דם זיבה
וכל ימים אשר תדלוף כמעזיבה תיקרא אשה עזובה
- 43 כי תזוב זוב דמיה וישתנו לה ווסתות ימיה
חכמים יבדקו כתמיה והיא תיבדוק מעיין חותמיה(יב)
- 44 כי תמיה . . רה תיבדוק כי שובה בנשים ידי מרובה לבדוקי
יודע לה מחבק לירחוק(יג) וכל כלי אשר תטמא בו אל
תידחק(יד)
- 45 כי תכתם במים אדומים כמו בשר צלי מאדמים
למראה או למי תלתן דומים(טו) שמלה מגוללה בדמים
- 46 כי תמוק בעוון בצעה(טז) קציפת הסתר הוא פיצעה(יז)
נא לא תכחד לתנות פיצעה(יח) להכניע מצחה להוריד נצחה
- 47 כי תסרה בשומאותיה לא תסלף היא מענותיה
עליה אם נהפכו עיתותיה לב[קר]ים תבקה² או[תותיה] (יט)
-

¹ נדה ב', א'.

² צ"ל תברקה.

עניו ועונה עניים	סובל וסומך סכופים
נקי ונעים נאמנים	מקודש ומל [ך] מקדשים
ל..... ולמיד לבבים	כביר וכובש כעסים
יחיד ייודע יריאים	טהור ומפול טהורים
חנן וחונן חיים	חסיד וחפץ חסידים
זך וזמון זהירים	זוהיק וזעוד זועדים
תהור וטהר תלולים	דיין ודורש דמים
גדול וגולה גנוזים	נבזה וגועל נבזהים
ברוך ומבורך בבנים	אמיץ ואזהב אמונים

27vIIIa אדיר ואמיץ אדירים נערץ באלפי אלפים נקדש בריבוי רבבות בקדוש קדוש

28 ומקדש ביקהל מוקדש כ"ב זקרא

.....

¹ מלשון חז"ל דווים וסכופים (בראשית רבה פרק פ"ח).

לדגולה	א'	כוזויית או קמנחכח	יימ'
להאח	א'	שניהם מקור אחדקכט	יימ' ¹
ולאהות	א'	לא תינשא	יימ'
לזכים	א'	זכים לו בחייו	יימ' ²
לחסים	א'	חייבים לו במוריו	יימ'
לטפים	א'	הם פרי בטנו	יימ'
ליהידים	א'	מיוחדים לוקל	יימ'
לכל	א'	פתע נע הוא מת מצוה	יימ' ³
ולמי	לא		יימ'
ללא	א'	הותר לו להיטמא	יימ'
למלך	א'	הוא בעל בעמיו	יימ'קלא
לנשיא	א'	כל מיטפלים בו	יימ'קלב
לשר	א'	כל העם קרוביוקלג	יימ'
לעמיתו	א'	הוא מוב כאח מוב	יימ'
לפקיד	א'	שיני לו בעבדה	יימ'
לצדיק	א'	אין תמורו בדודקלד	יימ'
לקודש	א'	בו יחללנו	יימ'
לרוע	א'	כנפש ויתר מאח	יימ'
לשימע ספיק כל מומאח והיא מהורה	א'	לא	יימ'
לתוקן קדוש אשר הוא מקודש	א'	לא	ייממא

ובכן ואתה אלהינו

תקיף ותומך תמימים	שליש ושוכן שפלים	21 VIII
רם ורוצה ריעים	קדוש וקושב קוראים	
צפון וצופה צנועים	פקיד ופודה פקודים	22

¹ ע' מועד קמן כ':

² מקור המאמר הזה הוא כספרא אמור פרשתא א' סעיף ט"ו: „מטמא הוא לאשתו כשרה ואינו מטמא לאשתו פסולה".

³ גם זה נוסד על הספרא אמור פרשתא ב' סעיף ד': „לאביו ולאמו לא יטמא מטמא הוא למת מצוה".

⁴ שם פרשתא א' סעיף י"ג: „לה יטמא מטמא הוא על הווראי ואינו מטמא על הספק".

שריפה כל גשף להעמיד
 11 [פ] ניתת ליִשְׁעוֹתִי מֵאֲחִים
 עולה העשויה להתמיד
 צדק עולות מיחים
 קנוי כשושן מחוהים
 12 שגגת לצונם להעלים בהעלוית צאנמקס)
 תשורת קרבן ציונם
 תמים לציביונם ולרצונם

כ"ב

13 לרצונם תמים זכר בבקר כבכשים ובעזים² ונ' עולות מיחים אעלה
 לך עם קמורת
 14 אלים אעשה בקר עם עתודים מלה³ ונ' רצון יריאיו יעשה זאת שועתם
 ישמע ויושיעם⁴

15 ונ' יהיו לרצון אמרי פי והניון לבי לפניך יי' צורי וגואלי⁵

16 IIa וגואלי חי אמרתי בחי | מחיה במל רדומי

מחיה

ב'

17 III [יכ] ון בית תפילה ויאור מאפילה

חיות[ה] נהולה כימי תחילה

18 נכון ומכון לכס [א] כבוד

מכון זבולו אומר כבודקמא

19 יוקרבו שלימים ויקריבו שלמיםקמב)

ויעלו להעלות זבחים ועולות

20 יד דבר בקודשך על לב עם קדושך

להביאם להר קודשך לרצותך במקדשך

כ"ב

21 והביאותים אל הר קדשי ושמהתים בבית תפילתי עולותיהם זבחייהם
 לרצון

22 על מזבחי כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים⁷ ונ' בואו שעריו בתורה
 הצרותיו

¹ מלשון וישע ה' אל הבל (בראשית ד', ד').

² לשון הכתוב הוא: 'בבקר כבשבים ובעזים' (ויקרא כ"ב, י"ט).

³ תהלים מ"ו, מ"ו.

⁴ שם קמ"ה, י"ט.

⁵ שם י"ט, מ"ו.

⁶ קרי: יה.

⁷ ישעיה נ"ו, ז'.

שריד ז

BURKITT FACSIMILE III

[קרובה לסדר: וידבר דאשר יקריב]

(ויקרא כ"ב י"ז)

אשר יקריב קרבנו

1 I

2	אז עשיית עולה	בקורבנות עשתה מעולחמלה
	גורלך בה ניתעלה	דוד זיו פניך ניתחלה
3	הניכללת ברצון אישימסלו	זכולה כליל לאישימסלו
	זרע יעבדך לה מגישים	חדרי קודש מרגישיםמלה
4	מעם ציוויתיה אל קנוא	יקר איש אשר כיבד ממיקנו
	ברצונו יתום על כבוד קונו	לעולה בתקריבו קרבנוקלט

כ"ב

5	וידבר י"י אל משה לאמר דבר אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל ואמרת אליהם איש	וידבר י"י אל משה לאמר דבר אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל ואמרת אליהם איש
6	איש מבית ישראל מן חצר בישראל אשר יקריב קרבנו לכל נדריהם ולכל נדבותם אשר	איש מבית ישראל מן חצר בישראל אשר יקריב קרבנו לכל נדריהם ולכל נדבותם אשר
7	יקריבו לי"י לעולה ז' אז תחפוץ זבחי צדק עלה וכליל אז יעלו על מזבחיך פרים ז' זרע	יקריבו לי"י לעולה ז' אז תחפוץ זבחי צדק עלה וכליל אז יעלו על מזבחיך פרים ז' זרע
8	יעבדנו יספר לאדני לדורי ונ' נדרו ושלמו לי"י אלדיכם כל מביבו יובילו שי למורא	יעבדנו יספר לאדני לדורי ונ' נדרו ושלמו לי"י אלדיכם כל מביבו יובילו שי למורא

9 Ia למורא | ולרצון ניזבת לך צאן ממגנינו בכל עת רצון

מגן

ב'

10 II מיתמתך הצור תמים ניתאוויתיה שיי תמים

- 1 ויקרא כ"ב, י"ח
- 2 שם כ"ב, י"ז—י"ח
- 3 תהלים נ"א, כ"א
- 4 שם כ"ב, ל"א
- 5 שם ע"י, י"ב

אל נא לעולם

38

-אישים איך אותם יקריבו.....[א] 39 v
-לגידברים ולמודברים.....[ג] 40
-לכל הגודכי בשיי נדבה.....[ה] 41
-על הירחורי לב תכפר עולחקיב.....[ז] 42
-אשר להגשת שיי יבוקר.....[ט] 43
-

23 בתהלה חודו לו ברכו שמוי

זאתה ק' אל נא

- IVa 24 מאום היפה אשר אין בה מוסקמנ) חפצתה קרבן אשר אין בו מום
קורבנות תמימים וכהנים
25 שלימים אילו שלימים ואילו משולמים כי כמזבח כן כהניו וכקרבן כן
מקריביו כתמים כן [תמימיו]
26 כאיום כן איומתו כאדון כן ביתו כמלך כן כבודו תמימים לתמים ישרים
לישר בחורים
27 לבחור טהורים לטהור קדושים לקדוש

- IVb 28 [א] ומנם שגנה חמאה ניקראהקמנ)
וגם הירבה נידה קרואהקמה)
29 [ב] מו בחר נמתה לא ייכנסקמו)
קרבן מאיש אשר ייאנם
30 [ג] מת כעם אין לרצות בכעסקמו)
ובעין רוע מעש אין להשעות למוב לכל מעשקמח)
31 [ד] נה כיבודים בקול לא מכבדים
לזוקק כפופים להחרים לא כופפים
32 [ה] אם תהיה לרצונםקמט)
ייעשה רצונם כרצונם וילבשן כרים צאנם
33 [זנא אמר] ינו יהיה לרצון
וגם אומריהם יהיו לרצון
34 [ז] [ע] גומים אין מעליסקנ)
ולמאד נעלה מהם און מחליסקנא)
35 [ח] גלוי ומימי סתר
איך יקריבו ל.....
36 [ט] מקריב מאיליו
רוצה.....
37 [י] ולא שבורי
.....

¹ תהלים ק', ד'.

מיתרפקת	12
במו.....[קת]	
דלתיך דופקת	13
.....	
ושופר מ.....	14
ובקול.....	15
.....	16

שריד ח

Ms. E. N. ADLER, 2875 FOL. 4A

בשמך רחמנא זי' דריש שתא דרי יניי

אימת בקר בערב ביעתנו	1
חיתית דין מעתה אחזתנו	
תוציא כאור צדקותינו	2
ותכריע בכף מאזנים זכותינו	
ותמגנינו בצדקת אבותינו	3
ב' מנן	
בעזכרנו תחת שבט כצאן על ידי מונה	4
פקיד עלינו תמנה	
מליץ צרף בעדינו יענה	5
ואתה תתפתה בסיח [מענה]	
וארצינו בטל תחי תענה	6
ב' מחיה	
נדול חם [מליך] בצדקה	7
תשפוט בצדק זרע הצדקה	
מכון כ [מאך] שתה חסד וצדקה	8
חלילה לך מעשות מ [שפט בלי] צדקה	9
ותגובה במשפט ותוערץ [בצדקה]	
אתה בחרתה	10
איומה [קת]	11
בשופר לך מ [קת]	

¹ הוא ר"ת של שבעתא ומציין שהוא פיוט למוסף של ר"ה ועי' נ"ב להלן עמוד 41 הערה 1.

כל בכור שהוא¹, בכליון מצית² לילה כחוש השערה³ בעת חצית

כב'ת ויהי בחצי הלילה וי' הכה כל בכור בארץ מצרים ונ' למכה מצרים בבכוריהם כי לעולם חמדו⁴ ונ' רנע ימתו וחצות לילה ינעשו עם זיעברו ויסירו אכיר לא ביד⁵

ביד ובימין תסמכנו, ומנגף ההסכנו, ובצל מגינד תגוננו

ב'א י'י מגן אברהם אתה

מתים בכל בית בנוף⁶ כנחנקו⁷ נאקות חללים נאקו¹⁰
סכרו¹¹ ולבותם נמקו עלפו¹² ורוחותם גבקו¹³
פגרים מתים למו עשית צורת כל בכור גם במעיהם¹⁴ לא
חסת¹⁵

¹ פיכ'א : אפי' אם לא היה בכור אלא כל שהוא, כמו מאביו ולא מאמו, או מאמו ולא מאביו.

² פיכ'א : כמו ימצו ישתו כל רשעי ארץ (תהלים ע"ה, ט'), כשם שאדם ממצה את הכלי ואיננו מניח בו כלום כך לא הניח הקב"ה כיניהם שום בכור. נוסח כ"ג : בכליון מחצתה.

³ פיכ'א : באמצע הלילה [ע'י' פסיקתא רכתי פיסקא ויהי בחצי הלילה, סע'יף ד', ותנחומא, בוכער דף כ"ו.].

⁴ שמות י"ב, כ"ט.

⁵ תהלים קל"ו, י'.

⁶ איוב ל"ד, כ'. כל הפסוקים האלה חסרים בהד"ק ושער השמים, וכרס"ב חסר הפסוק השני, ומן האחרון נמצא רק ראשיתו.

⁷ נוסח כ"א : ומנגף תחשכנו ; כ"ג ; ומנגף תחליצנו... תגוננו. בכל הדפוסים נמצא כחתימה זו חרוז רביעי : „כאברתך תסוככנו" ובצל מגינד וכו' אבל זה הוא נגד שיטתו של ינאי שבכל חתימותיו לא השתמש רק בשלושה חרוזים. ויש לשער כי המעתיקים האחרונים הוסיפו חרוז רביעי כדי להשוותה לחתימותיו של קליר. ע'י' על זה במבוא הערה 50.

⁸ פיהד"ק : זו מצרים.

⁹ נוסח שעה"ש : כנחקו.

¹⁰ פיכ'א : כדכתיב כי אמרו כלנו מתים (שמות י"ב, ל"ג).

¹¹ פיהד"ק : נפתחו מלשון ויסברו המים [כל זה אינו נכון, וצ"ל נסגרו מלשון ויסברו מעינות תהם, בראשית ח', ב'].

¹² פיהד"ק : מלשון ויתעלף ויקרא נפשו למות (יונה ד', ח') [גם זה אינו מדויק והוא מקרא מפורש בניד עלפו, ישעיה נ"א, כ'].

¹³ פיהד"ק : מלשון ונבקה רוחם [צ"ל : ונבקה רוח מצרים, ישעיה י"ט, נ']. וענינו ריקות.

¹⁴ פיהד"ק : ר"ל גם אותם שהיו במעי אשה מתו אם היו בכורים [ע'י' להלן עמוד 37 הערה 7].

¹⁵ נוסח דס"ב והר"ק : ולא חסת.

[קרובה לשבת הגדול¹]

אוני פמרי רחמתי² בתקת³ במשולי חמורותי⁴
נדלך פסע בנתיים דבר להמשיל בינותים
הן רגע ימותו דברת וגאונם בדבר הדברת⁵
זרוע צר בבכוריו⁶ שברת חצות לילה שם עברת
טמאים זה בזה נצית⁷ ידידים זה לזה רצית⁸

¹ הפיוט הזה שנרשם אצל האשכנזים יוצר לשבת הגדול חובר — לרברי שייר (עי' המגיד שנה שביעית עמ' 23), — רק ליום ראשון של פסח, וזה מפני שאין בו שום רשימה מזמנו של קודם הפסח רק מחג הפסח עצמו; מתחיל: „אוני פמרי רחמתי“ ומדבר מתחלה ממכות בכורות ואח"כ מציאת ישראל בחצות הלילה ועוד פיוט: „ויהי בחצי הלילה“. ולא כן פיוט שבת הגדול לר' יוסף מוכ עלם, הוא מסיים הפיוט הראשון שלפני ברכת מנן אברהם: „לשעבר קדמת מתן שבת“ ולבסוף פיוט: „אלהי הרוחות“ זהו מדבר בהלכות פסח מהנעלת כלים וכדיקת חמץ והכל לפני הפסח. ואף כי צדק שייר ברבריו בכל זאת יחסתי את הקרובה הזאת לשבת הגדול מפני שכבר נתקבל כך בין העם ונרשם ככה בכל המחזורים הנרפסים. כרי לעמוד על הנוסחא הנכונה השתמשתי בשלשה כ"י של ביה"מ לרבנים דנויארק, אשר דברתי עליהם בכפוא, וצינתי אותם בס' א', ב', ג'. ועוד היו לפני ארכעא ספרים נרפסים ה"ה: מחזור אשכנז שראשית הרפתו היה בסכיוניטי ונשלם בקרימונה בשנת ש"ך, ואני קראתיו מחזור סכיוניטי (סכ), מחזור עם פ' הדרת קדש ד"ו שנת „יד ליצירה“ (שנ"ט), שער השמים ד"א תע"ז ונס מדור עבודת ישראל לר' יצחק בן אריה יוסף רוב (רעדעליים 1868) שנמצא בו הפיוט „אז רוב נסים“. מלבד שנויי הנוסחאות הכנסתי פה בהערותי הפירוש הישן שנמצא בכ"י א', ומן הפירושים הנמצאים בשלשת הספרים הנרפסים הכנסתי רק מה שנמצא בהם דבר חדש. ומה שהוספתי אני, מלבד ציוני המקורות, הכנסתי בשני חצאי מרובע.

² פ' כ"י א' (פיכ"א). זה בכורות, כמו כחי וראשית אוני (בראשית ט"ט, ג') [אולם הפירוש הזה אינו מדויק, והנכון שהבכור מן האב נקרא בכור און והבכור מן האם הוא בכור פמרי, והכונה כי הבכורים, הן מן האב והן מן האם בתקת. ועי' להלן IVb אות ה': כל בכור לאיש וכל בכור לאשה].

³ פיכ"א. לשון נעץ כמו בתקת בחרבותם [צ"ל: ובתקוד בחרבותם, יחזקאל ט"ז, מ"ף].

⁴ פיכ"א: אילו מצרים כרתיב בשר חמורים בשרם (יחזקאל כ"ג, כ'). נוסח כ"א: למשולי.

⁵ פ' מחזור הדרת קדש (פיהר"ק): כמו הנהנת [צ"ל הכנעת] מלשון ידבר עמים וחתניו (תהלים מ"ו, ד').

⁶ נוסח כ"א: בבכורך.

⁷ פיכ"א: שהיתה מריבה בין ישראל ובין מצרים. [ולא נהירא לי, והנכון הוא] פיהר"ק ופ' מחזור דפום סכיוניטי (פירס"ב): עשית מריבה בין בכורות לבין אביהם כמו שאמר רז"ל למטה מצרים בבכוריהם שבני מצרים הורנו והוכו מיד בכוריהם עצמם [עי' תנחומא, בובער, בא, סעיף י"ח; פסיקתא דרב כהנא, פסיקא ויהי בחצי הלילה, דף מ"ה].

⁸ נוסח הר"ק ורס"ב: זה כזה רצית.

נפרעת מפתרום בתכלית מכת עשירית¹,
ומאדום² תפרע בתכלית קרן עשירית³
ידרו ראמים⁴ עמם, בכורי מלכות עמם,
מזר⁵ תערימם⁶ באף תחרימם
ישע שמור הוא ליל שמור
אמר⁷ שומר אתא קץ אשמור⁸

בכתוב משא דומה אלי קורא משעיר שומר מה מלילה וגו' וני אמר
שומר אתא בקר וגם לילה⁹ וני והיה יום אחד הוא יודע ליי לא יום
ולא לילה¹⁰ וני ימלך ימי לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה¹¹

ואתה קדוש [יושב תהלות ישראל] אל נא¹²

IVa

לישע עמך בחצי ליל יצאת, ובעצם היום¹³ אותם הוצאת, הרן עמו
ביום¹⁴ ועמים כלילה¹⁵, כי לך יום אף לך לילה¹⁶, לילה אשר בו נפרו

¹ פיכ"א : כלומר במכות בכורות .

² נוסח הרפוסים : בארם, נוסח כי"ב : מארם, וכי"א נמחקה התיבה .

³ דברי הפימן נוסדו על מאמר חז"ל שנמצא בשנויי נוסחאות בשלשה מדרשים : מדרש תהלים ע"ה, איכה רבה פ"ב ס' ו' פסוק נדע בחרי אף, ומדרש שמואל פ"ד ופ"ה, ולזה רמז המפרש כבי"א אף כי נפלו שניאות אחדות בדבריו, חז"ל : שעשר קרנות היו לישראל, נ' קרנות נ' אבות [במדרש לא נזכר רק אברהם ויצחק], משה ואהרן וכו' [צ"ל : וכל] עשר מפרש כאגדה, וכשכאה מלכות הרשעה נמלתן מישראל והיינו רכתיב וארו חיוה [צ"ל : וקרנין עשר לה, דניאל ז', ו'] ועתיד הקב"ה להחזירם לישראל דכתיב כל קרני רשעים אנדע תרוממנה קרנות צדיק (תהלים ע"ה, י"א).

⁴ ישעיה ל"ד, ו'. פיכ"א : צדיקים [צ"ל עריצים] וניבורים .

⁵ פיכ"א : זה כתר כמו זר זהב (שמות כ"ה, י"א).

⁶ פיכ"א : לשון ערום ; פירס"ב והד"ק : מכתר תפשיטם ותניחם ערומים .

⁷ נוסח כי"ב : יאמר .

⁸ [מלשון ואשמורה בלילה, תהלים צ', ר' ; והכונה כי אתא קץ לליל הנלות] .

⁹ ישעיה כ"א, י"א .

¹⁰ שם כ"א, י"ב . חסר בבי"נ ובדפ"ב .

¹¹ זכריה י"ד, ו'. נוסח הכתוב בכי"א משובש .

¹² תהלים קמ"ו, י'. כל הפסוקים חסרים בהד"ק ובשעה"ש .

¹³ כבי"א נפרדו התיבות "אל נא" מן ואתה קדוש ונתחברו אל התיבה "לישע", ובדפ"ב נכפלו שתי התיבות האלו ומסיים ואתה קדוש ב"אל נא" ומתחיל עוד פעם : "אל נא לישע".

¹⁴ נוסח כי"ג : היום הזה .

¹⁵ פיכ"א : דכתיב תקעו בחרש שופר בכסה ליום חננו (תהלים פ"א, ר').

¹⁶ פיכ"א : דכתיב אל תשאף הלילה לעלות עמים תחתם (איוב ל"ו, ב').

שהיו חבירי אויב אומרים שהקב"ה דן עמים כלילה .

¹⁷ תהלים ע"ד, מ"ו. נוסח כי"א : ואף לך הלילה ; כי"ב : וגם לך לילה ; כי"ג :

ואף לך לילה . נוסח הרפוסים : כי לך היום .

קומי לך לבכורך שחתי¹ רפוא ונגנף שמה שמת²
שואה ומשואה ובהלה³ שמות ושאון והלחלה⁴
תקפה בהם⁵ היללה תמהון קמו ויצאו בלילה

כתוב ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו וכל מצרים ותהי⁶ ונו' ונ' שהכה בכורי מצרים מאדם ועד בהמה⁷ ונו' ונ' ונבקה רוח מצרים בקרבו⁸ ונו' ונ' וסכרתי מצרים ביד אדונים קשה ומלך עזי ונו' ונ' ונגף י"י את מצרים ננוף ורפוא ושבו עד י"י⁹ ונו' ונ' בחסר ובכפן גלמוד הערקים ציה אמש שואה¹⁰ ונו'

IIa שואה ומשואה, תפיל צר לשוחה¹¹, ונחיה בגשם ישועה

ב"א יי מחיה המתים

III ישמע לאדום¹² כשמע מצרים,
משא דומה¹³ כמשא מצרים¹⁴

¹ נוסח כ"א זכ': סתתה. פיהר"ק: ישראל שנקרא בנד בכורך דברת ואמרת קומי לך.

² פיהר"א: כראמר לקמן לבכורים [צ"ל: לבכורי צר] ננוף ולבנד בכורך רפוא. [ע' להלן IVb אות ז'].

³ פיהר"ק: לשון המיה, ואב לכולן כשאון מים בכירים ישאון (ישעיה י"ז, י"ב) ואמר כי ההמיה הואת היתה סבה שנבהלו [זה אינו מדויק, והנכון כי הוא מלשון הפסוק אמש שואה ומשואה, איוב ל', ג', שמביא למטה].

⁴ פיהר"ק: מלשון תשאה שממה (ישעיה ו', י"א), והוא יותר מהמיה ולכן אמר והלהלה מלשון ותתלהל המלכה (אסתר ד', ד') [נ"ל שיותר נכון לומר שהוא מלשון בא שאון, ירמיה כ"ה, ל"א].

⁵ נוסח כ"ב: בם.

⁶ שמות י"ב, ל'. ככ"א זכ' נוסח הכתוב משובש.

⁷ תהלים קל"ה, ח'. חסר ככ"ב זכ'.

⁸ ישעיה י"ט, ג'. חסר ככ"ב זכ'.

⁹ ישעיה י"ט, ד'.

¹⁰ ישעיה י"ט, כ"ב.

¹¹ איוב ל', ג'. כל הפסוקים חסרים בהר"ק ושעה"ש, וברס"ב נמצאו רק פסוק

א' זה'.

¹² ע"ד מה שינאי חורז ח"ת עם אל"ף ועי' ע' במבוא הערה 82.

¹³ ככ"א נמחקה התיבה לאדום, נוסח הר"ק ושעה"ש: ישמע לכוש.

¹⁴ פיהר"א: היינו אדום שעתידי לישב בניהגם בשאול תחתית כדומן.

¹⁵ פיהר"א: כלומר כמו שעשית לנו נמים במצרים כן עשה לנו באדום.

כל בכור לאיש וכל בכור לאשה¹
 ובכור לבחמה ובכור לכל דבר
 בבית ובחוץ דבר שכל דבר
 זעף ונחת גגלית גגוף ורפוא²
 לבכורי צר גגוף ולבנך בכורך רפוא
 חצות לילה³, בכן יודוך מודיך
 על משפטי צדקיך⁴ ועל צדק אוהביך⁵
 מכם אצבעך עשתה תשע מכות⁶
 ידך עשתה תשע מכות בכורות⁷
 ימין עוזך מבעה⁸ צר וירוממוך הכל
 וזרוע קדשך⁹ תפדנו ותרומם על כל

אל נא לעולם תוערץ ולעולם תוקדש וכו'¹⁰

.....

ובכן ויהי בחצי הלילה¹¹

בלילה
 הלילה

אז רוב נסים הפלא¹²
 בראש אשמורות זה

¹ ע' לעיל עמוד 32 הערה 2.

² פיהד"ק: זעף למצרים ונחת לישראל. גגוף למצרים ורפוא לישראל.

³ פיהד"ק: עשית נסים.

⁴ פיהד"ק: זה מרת הרין לאומות.

⁵ פיהד"ק: מרת הרחמים לישראל [ע' פסיקתא, שם].

⁶ בכ"א זכ' חסר המלה 'תשע'.

⁷ פיהד"ק: מכם, בתכסימי מלכות בא אצבע אלקים, כמו שדרשו בפסיקתא [פסקא: ויהי בחצי הלילה, ונמצא נ"ב בתנחומא בא, ובשאר מדרשים ע' הערות רמא"ש ובובער] מלך כשצר על עיר בתחלה מותם מעינותיה הרי הרם, ואחר כך תוקע עליהם הרי הצפרעים וכו', נמצא שבתכסימי מלכות אצבעך עשתה תשע מכות, היינו דצ"ך עד"ש בא"ת, אבל במכת בכורות שהיא מכה יותר חשובה ידך עשתה תשע מכות בכורות, מ' מיני מכות בכורות, בכור לאביו, בכור לאמו, בכור משפחה, גדול הבית, בכור השפחה, בכור השכי, בכור כמע' אשה. בכור מארץ אחרת והוא במצרים, בכור מצרים והוא בארץ אחרת. כנ"ל.

⁸ פיהד"ק: המכיעה כים סוף כמו שנאמר ימינך ה' תרעץ אויב (שמות מ"ו, ו').

⁹ נוסח בכ"א: זרוע עוזך; כ"ב: זרוממוך הכל ובזרוע עוזך; כ"ג: זרוממוך הכל.

¹⁰ ברפומים נמצא הפיוט הזה בשלמותו.

¹¹ שמות י"ב, כ"ט.

¹² על הפיוט הזה יש פירושים שונים. בכ"א ובדפוס מכיונימי נמצא פ" קצר ובמחזור הד"ק הפירוש הוא יותר ארוך, ובעל מדר עבודת ישראל כתב עליו פירוש

ראשונים, שמורים נמת יהי לאחרונים, ומה שהיה בראשונה הוא שיהיה
באחרונה, כשמע מצרים תשמיע לצורים. תצנח⁸ ותצרח⁹ ותצלח תרכב
תתקע ותתקף¹⁰ על עם נורא ומרום

קדוש⁶

IVb

אז תשע מכות היו אדונים קשה
אשר במ סכרת⁷ גוי לבו⁸ מקשה
בעזות מלך עז⁹ היתה מכת עשירית
אשר המשלת בנוגשי¹⁰ בני נוסח עשירית¹¹
נדיעת¹² בכורות היתה תכליתם
אשר שתה אפך על תכליתם¹³
דנת לפניהם את אלהיהם¹⁴
וגם צורתם הפלת באהליהם¹⁵
הכית כל בכור וראש משפחה¹⁶

¹ נוסח כ"א זכ': שיהיה לאחרונה.

² פיהר"ק: על שם יחילו כשמע צר (ישעיה כ"ג, ה').

³ פיהר"ק: תרד לפרוע להם נמולם, כמו ותצנח מעל החמור (שופטים א', י"ד).

⁴ פיכ"א: לשון הומה, כמו יריע אף יצריח על אויביו יתנבר (ישעיה מ"ב, י"ז).
כולם בנבוכה שיעור נקמה באדם. פיהר"ק: לשון צעקה, תרנום ויצעקו וצרחו [לא
מצאתי תרנום כזה אלא וועקן, או וצוחו או וצלו].

⁵ פיכ"א: לשון תוקף. נוסח חרוז זה הוא לפי נוסח הרפומים אבל בכ"י משונה
הוא. נוסח כ"א: תצמח ותצנח תצלח ותרכב תתקע ותתקף תצרח ותצוח על עם וכו'.
נוסח כ"ב: תתקע ותתקף תצלח ותרכב ותצרח ותצוח ותצמח על עם וכו', נוסח כ"ג:
תצרח ותצנח תצלח ותרכב תתקע ותתקף תצרח ותצמח על עם וכו'.

⁶ נוסח כל המקורות הוא „נורא ומרום וקדוש“, אבל אין כל ספק כי צ"ל
„קדוש“, והיא מלה עומדת בפני עצמה.

⁷ פיהר"ק: הסנרת, מלשון וסכרת את מצרים (ישעיה י"ט, ד').

⁸ נוסח הרפומים: לבם.

⁹ פיכ"א: על שהקשה פרעה לבו ולא שלח בני ישראל.

¹⁰ נוסח כ"א: לנוגשי; כ"ב: היתה עשירית אשר המשלת בנוגשים.

¹¹ פיהר"ק: בני אברהם שנתנסה בעשרה נסיונות.

¹² נוסח כ"ב: נועת.

¹³ פיהר"ק: תועכותם והוא לשון פסוק אפי על תכליתם (ישעיה י', כ"ה).

¹⁴ פיכ"א: שהכית בכוריהם מאדם ועד בהמה ומשתחווים היו לבהמות [ע']

פסיקתא פיסקא ויהי בחצי הלילה; מכילתא פ' בא, ותרנום יונתן שמות י"ב, כ"ט].

¹⁵ [רמו למה שאמרו בפסיקתא פ' ויהי בחצי הלילה: „כיום שהיה בכורו של
אהר מהם מת היה צר אוקינין שלו בתוך ביתו, אותו היום היה נירקת ונישחקת וניורת
והיתה קשה עליו כאלו אותו היום קברו].

¹⁶ נוסח הרפומים: לראש משפחה.

¹² בכ"ט נסח כל המאמר הזה משונה במסדו וז"ל: ולילה יתוה דעת בקרים יינודו חסדיך ולילות ישננו אמונתך וחושך לא יחשיך ממך ונהורא שרי עמד ושרת ובקר וצהרים ונהה וערבים ונשף לילה וכל עידן וזמן ודנע.

נר צדק נצחתו כנחלק לו
לילה ויהי בחצי הלילה

דנת מלך גרר בחלום
הפחדת ארמי באמש
לילה וישראל ישר לאל ויוכל לו
לילה ויהי בחצי הלילה

זרע בכורי פתרום מחצת בחצי
חילם לא מצאו בקומם¹
מסת² נגיד חרשת סלית בכוכבי
לילה ויהי בחצי הלילה

יעץ מחרף לנופף אווי חובשת פגריו בלילה
כרע בל ומצבו באישון
לילה לראיש חמודות נגלה רז חזות
לילה ויהי בחצי הלילה

משתכר בכלי קדש נחרג בו
נושע מכור אריות פותר בעתותי³
לילה שנאה נמר אנגי וכתב ספרים
לילה ויהי בחצי הלילה

עוררת נצחך עליו בגדד שנת
לילה פורה תדרוך לשמר מה
מלילה

מרויק זרק במופו קצר קצת. ומפני שם עבודת ישראל מצוי ביד כל אדם אין אני רואה חובה לעצמי לכפול פה דבריו, זרק במקומות שבעל עבודת ישראל קצר אביא דברי בעל הדרת קדש.

¹ פיהר"ק: יש מפרשים לשון ממון, כמו עושה חיל, וקאי אמצרים, שלא מצאו ממונם, כי לקחו ישראל ממונם, כדכתיב וינצלו את מצרים (שמות י"ב, ל"ו).

² פיהר"ק: ויש מפרשים מיסת כנוי לדגל, על שם שטם ופודת.

³ נוסח ב"ב: פותר בחזיונות לילה.

⁴ פיהר"ק: היינו אדם שכתיב בהו (ישעיה כ"א, י"א) משא דומה אלי קורא משעיר שומר מה מלילה אמר שומר אתא בקר וגם לילה ופי' רש"י אלי קורא, אמר הקב"ה אלי קורא המלאך או הנביא מעול מלכות שעיר שומר ישראל מה תרא מן הלילה ומן החשיכה הזאת אמר שומר, הקב"ה, אתא וכו' יש לפני להזריה ולעשות בקר לבם וגם לילה מתוקן לעשו לעת הקץ. ושמוש הלמ"ד לשומר פירוש בשביל אותה הקריאה שקורא המלאך שומר מה מלילה. וס"א: שומר מה מלילה.

ז. לפסח דר', ינאיי

שיר השירים: אשירה נא לידידי ישקני בכרמי עין גדי
לדיה כופר נרדי משכני לקרית מועדי
שחורה אני ואתה אל מגן בעדי

ב[רוך וכו' מגן אברהם]

אל תראוני ביום מאסי הנידה לי מנת הלקי וכומי
אם תכפר יהפך כעסי לסומתי החישה עושי
נאוו לתחיה מללי רסיסי

ב[רוך וכו' מחיה המתים]

תורי ניל גשמע בארצנו עד בית חיינו להריצנו
צרור המור מלא חפצנו אשכל הכופר ירצנו
הנך יפה יאמר מעריצנו

ב[רוך וכו' האל הקדוש]
אתה בה[רתנו]

הנך וגו' עד¹

¹ כן נסמן ברשימת נויכוער וקאולי ח"ב סי' 1^a, 2708. הכ"י הזה היה לפנינו בירי ה' ווערטהיימער וממנו הרפים הפיוט הזה בננוי ירושלים ח"ב ע' י"ח, והוא רשם עליו "ז' לפסח לרמושה דר' ינאי", וכבר העיר על זה בצדק ה' בראדי בהעניציקלופדיה האנאלית XII 586, שצ"ל 'דרמושה' והוא שם יוני נרדף לשבעתא, כלומר פיוט שנוסד לתפלת מוסף (ע' צונץ, מינאנ', פאעזיע עמ' 69, הע' ב'), ו"א"ב אות הוי"ן הוא ר"ת תמורת שבעתא והפיוט הזה איננו לו' של פסח אלא לתפלת מוסף של פסח, וכלי ספק נוספה המלה דרמושה מיד מעתיק מאוחר.
² הפיוט הזה נוסד עפ"י פסוקי שיר השירים והא"ב בדרך זו. כל חרוז מתחיל בפסוק, ואותיות הא"ב תבאנה בחרוז הראשון של כל בית ובית אחרי דברי הפסוק.

³ בננוי ירושלים: יתפר כעסי.

⁴ שם, השישי עושי.

⁵ ה' ווערטהיימער מעיר על זה כי בונתו לאמר משה"ש א', ט"ו עד שה"ש נ', ו', וזה מעות דמוכת מן הפסוקים הבאים, וצ"ל מן שה"ש א', ט"ו עד שה"ש ח', ה': מי זאת עולה מן המדבר מתרפקת וכו'.

זמופתי¹ נפלאותיך, המחדש ישועות ומפליא פלאות ועושה נוראות.
 הסופר ימים זמנה עתים ויומך אלף שנים ושנותיך לא יתמן, כי הכל
 כלה ואתה לא כלה וכאשר אתה חי בן משרתיך חיים, מהור זהם מהורים
 קדוש² זהם קדושים, וקדושה לקדוש מקדישים ומשלשים בכתוב על יד
 נביאך **וקרא**

.....	VIIIb
.....	VIIIc
.....	IX

¹ נוסח ב"א: מופתי; ב"ב: נמי פלאיך ואותות ומופתי.

² נוסח ב"א, ב' ונ': ומחליף נוראות.

³ נוסח ב"ב: אתה מהור זהם מהורים אתה קדוש וכו'.

סילוק אחר לשמעון דר, יניי

תעו אז בפתרום¹ וכמו לא נתבוננת, כי בבית עמרם צפית², והמירו על על ימי ועל פשע עברתי, כי באריה וזאב נתקדשת³. חטאו במעשה ענל ולחמאתם נשאתי כי במטה לוי ראיתי, סמו בשימים וצחנתם כפרתי כי במקנא נשענתי, מרו בדבת ארץ ולעונם סלחתי כי בכלב ויהושע נחמתי, ועד אחד תבעתי וכם לא מצאתי, והנני קראתי ולא נענית, ונראיתי כנכור לא יוכל להושיע ומהם נעליתי וביתי עזבתי, ונחלתי נמשתי ומעל פני שילחתי, ולמענם לבבל שולחתי, ונלותם לויתי, ועת בנהרות נזכרתי וזכרתי ברחמים שבתי, וברית ראשונים ורחמים נתתי וכבכור נראיתי, וידי גיליתי ונלותם הושבתי, ואותם הושעתי וטובי השמעת⁴, ובקדושים נתקדשת, וממעלה וממטה נתפארתי, כסוד אלי קורש ב"ב

¹ מזה מוכח כי הוא מלוק של קרובה לסדר ואלה ממעי שאז מפתירין שמעון דבר ה' (ירמיה ב') ולא כדברי המו"ל במבוא שלו (ננוי ירושלים ח"ב עמ' ט') שהוא מפני שאחריו נמצא בכ"י פיוט המתחיל, שמעון הרים את נאמו, כי ייב ל"י עם עמו. ומה שנמסן עליו מלוק אחר, הוא כדברי המו"ל, בעבור שנכתב לפניו סילוק מפיטן אחר המתחיל ובכן ולך תעלה קדושה וכו', תשמיע נחומים ללישה, שמוע ברית חדשה⁵, וסיומו: ,הנה יסדתיך במהרה, כספיר ובאבן יקרה⁶ ונקדישך וכו'.

² הפיוט הזה דומה בענינו למזמור ק"ז בתהלים.

³ כלומר גאלם בזכות משה בן עמרם [הערת ווערטהיימער].

⁴ ע"י תהלים ק"ו, ז' ולפי זה צ"ל והמרו על ים.

⁵ ר"ל בנחשון שהיה משבט יהודה שנמשל לגור אריה (בראשית ט"ט, ז') וכשבט בנימין שנמשל לזאב (שם, כ"ז) ושניהם ירדו לים תחילה כמ"ש במכילתא פ' בשלח וסוטה ל"ז ע"א [הערה ווערטהיימער].

⁶ שהם לא חטאו בענל.

⁷ פינחם אשר קנא לאלהיו.

⁸ בונתו שעל גהרות כבל שם ישבו גם בכו בוכרם את ציון [הערה ווערטהיימער].

מי זאת עולה תמיד
מים רישתיה לא ימיד³
שימני שמה וזכרה להעמיד²
אחות קמנה יפדה ולא ישמיד
אם חומה היא [צור]⁴ תרצה כעולת תמיד

ב[רוך וכו' המחזיר שכינתו לציון]

אני חומה פרוצת יושבת
כרמי שלי במוך במחשבת
[כרם] ערבוביה⁵ מישבת
היושבת נועם מקשבת
ברח דודי מחולל בכל נושבת⁶

ב[רוך וכו' המוב שמך וגו']

כולך יפה לְקֹדֶשׁ וּלְבָרֶךְ
[ועית] קומי כי בא אורך
אם שכחנו ה' זכרנו יברך
ומום אין בך יבורך מקורך
את עמו בשלום יברך

ב[רוך וכו' המברך אע"י בשלום]

¹ הפיוט מכאן ואילך נוסד על פי פסוקי שיר השירים ותשרק, ואותיות התשרק תבאנה ככל חרוז וחרוז אחרי דברי הפסוק. ומוה שחמר סוף הא"ב וסופו של התשרק אין להחליט כי הפיוט שלפנינו חסר, כי פעמים רבות לא ראו הפיטנים חובה לעצמם להשלים את הסימנים האלה. ראה לדוגמא החלק הרביעי (IVb) בקרובות של ינאי שמי' הא"ב אינו מניע בכולם רק עד אות יו"ד.

² כלומר, שימני כחותם על לכך שמה וזכרה להעמיד.

³ כן הוא בדפוס, ואין כל ספק שהוא טעות המעתיק, ואולי צ"ל: מים רשפיה לא יעמיד, כלומר מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה אשר רשפיה רשפי אש.

⁴ המלה הזאת הוספתי מפני מי' התשרק, ונ"ל שבלשון הפיטן "אם חומה היא" הוא כנוי לישראל ונ"ל צור רצה את ישראל עתה כבזמן שהביאה עולת תמיד.

⁵ ע"י כלאים פ"ה מ"א. המלה כרם חסר בדפוס.

⁶ כלומר בכל ארץ נושבת (ע"י שמות מ"ו, ל"ה).

⁷ בבית הקודם הניע הפיטן עד סופו של שיר השירים, ובבית זה האחרון משתמש בפסוק ז' מקפיטל ד' בשלמותו.

הערה נוספת: סוף הפיוט הזה נמצא ג"כ בכ"י ברימיש מועדום ס' 6197. שם אלשבעה ל' ינאי ונ"ל ושם נמצאו הנוסחאות השונות האלו: "שמך וזכרך להעמיד. מים רבים ריעותיה לא ימיד. אחות לננו... ואל ישמיד. אם חומה היא צו לעולת תמיד. ב' ש"א מורים ונ"ל... ערבוביה מיושבת... ככל מנושבת... ואם שכחנו... יברכך מקורך יי"י עז לעמו יתן יי"י את עמו בשלום יברך. ב' עושה השלום.

לאחר נבאר כל זאת, ולהרבה נבאר עד כמה בחזיונות¹.

וכולם רבותי צוארי חרוזות², מוראכם עלי לחזות.

מלך יאזין תחן במסיבו, לצג עתה מיליי לקשבו,

והדם³ מלדבר בהציבו, יהי לו צור משגבו.

נועם ריגוג⁴ הקרובה הלכה גמורה, ובמקום דרשה אני אומרה

חיקור גורן עגולה⁵ אצהירה, והכיננו רבותי בהילכות סדר יקרה.

¹ נ"ל שר"ל כי מרוב החמד שלפניו יבאר את הענין במהירות, וחזיונות הוא לשון ברק (עי' איוב כ"ח, כ"ו).

² כלומר כל הפירוש כתוב בתרומים.

³ נ"ל שצ"ל "והדם לדבר בהציבו", ור"ל בהתיצבו לדבר לפני הש"י בכל איכריו, כענין כל עצמותי תאמרנה ה', ומלת "הדם" היא מלשון "הרמין תתעבדון" (דניאל ב', ה').

⁴ תרגום ותאותם יביא להם (תהלים ע"ח, כ"ט) ורגוניהון אייתי להון, ור"ל הדבר היותר נחמד בקרובה היא ההלכה שבה.

⁵ עי' סנהדרין פ"ד מ"ג.

רשות לסדר¹

אכן מעין סדר יום התחלתי, ואגדה לכל פסוק ערכתי,
וברעד ומורא נכנסתי, להשיף נועם מילתי.
באתי לחוות אמרים, מדבש מתוקים וברורים,
בחינון ולא ביהורים, בין ישישים ושרים.
נשתי ברשות בורא כל נשמות, ושחתי מול מגלם גולמות,
מי אנכי ומי מחיי משול כבחמות, מהומר קרוץ לדמות.
דבריי ככסיל באין חכמות, ואיך אפתח פי לברר נעימות,
ואני כנער לא אדע ערמות, בדתות וחזקות רשומות.
הגיגי אפער בניבות, ברשות גאוני יעקב ראשי מתיבות,
ומרשות ראשי כלות מהדרי ישיבות, ומחוקקים בעלי אסופות נובעי
עריבות.
וגלמי שפר החצובי להרבותי, ומרשותכם רבותי יושרי נתיבות,
בקייאם בשני תורות וגאים לדר ערבות, ויחסים בני שלשת אבות.
וזרתי לימול רשות מישישיי זקני ונעורי, וממנהיגי עדה ברורי,
מפלשי בזימה בביאור תנאי ואמוראי, ומאחרי שבת ונוערי גום אבירי.
חכמי וגבוני וסופריי, הרשוני לדבר דבריי,
גדוליי אלימיי ובחורי, הדוריי געימיי ופאריי.
טעם אשמיעכם מקודשים, זמותי פתוח הלכות מאוששים,
איסור והיתר חיוב אנשים וגשים, חמורים וקלים במאמר פרושים.
ידועי כשרתי² חכמתכם ארתה, זחלתי בלי להעגש למחיתה,
כנמו חכמים בדת חרותה, כל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה³.
כבוד רב בעמוסי מעיים, חשוב למולם בכפלים⁴,
ונהרת בקדומה מיומיים, מורא רבך כמורא שמים⁵.

¹ ע' במבוא האנגלי סוף סעיף מ'.

² ג'ל שצ"ל לרהבות מלשון הפסוק המחצבת רחב (ישעיה נ"א, מ').

³ ר"ל, כשראיתי, מלשון לא תשורנו עין ראי (איוב ז', ח').

⁴ עירובין י"ג, ע"א.

⁵ ר"ל הכבוד שבני ישראל (עמוסי טעיים) חולקים לרב הוא חשוב מאד.

⁶ אבות פ"ד, מ"ו.

היינו שאם פרט בו הנגע אחר ימי פטורו טומאת חומר בו יושבת שהרי הפורה מן המהור טמא.

(ח) ולי נראה כי „מהלאה” משמשת תחת טענת ההיא והלאה, ור"ל אם ישפילו ראש מיד תבא להם רפואה.

(ט) רמז לחותם ברכה של אשר יצר. וראוי להעיר שמירושלמי ברכות פ"ט ה"ו (י"ד ע"ב) נראה שבימי האמוראים לא נהנו לחתום ברכה זו, וכבבלי שם ס' ע"ב, נחלקו אמוראים בחותם ברכה זו.

(י) מלבד המקורות שהעיר עליהן בובער אומיף את אלו: תוספתא נגעים ו', ז'; פרקי ר' הקדוש הוצאת שיינבלום ל"ג, ע"א; מדרש תרשא פט"ו. להגדה זו צדף הפיטן עוד הגדה אחרת שנמצאה לפנינו בויקרא רבה ריש פט"ו ונוסדה על משלי ו', ט"ז—ט"ט, ועל ידי צדף אלו שתי ההגדות קשה לעמוד על דעתו של הפיטן בדבר העבירות שבשבילן הנגעים באים, ואפשר שהשתמש במקור שנאכר מאתנו כי בתלמוד ובמדרשים הרי נולה ושפיכת דמים מן העבירות האלו ויני לא מנאן. וראוי להעיר נ"ב שהמקורות הישנים (עי' לדונמא תוספתא הנ"ל) הבדילו בין נגעים לצרעת ומנו עבירות שנגעים באים עליהן ועבירות שצרעת באה עליהן אבל במקורות החדשים לא הבדילו בין נגעים לצרעת.

(יא) צ"ל דינל והוא בלשון חכמים כמו שקר בלשון המקרא, ובהרבה מקומות נשתבש דנל לדלג, עי' לדונמא שיה"ש רבה ב', ד' מה שדרשו על ודנלו עלי אהבה.

(יב) רמז למשלי ו', י"ב וי"ד, עי' הע' י' לעיל.

(יג) „רבה ומעט” הוא מבטא מלאכותי בלשון התלמוד, והפיטן השתמש בו על דרך ההעברה; ובחרו זה מכון למשלי ו', י"ו.

(יד) מכאן עד סוף חרוז י"א הוא מונה את הדברים הנזכרים במשלי ו', י"ה וי"ט,

(טו) מכון לדיין המקלקל את הדין שהוא מהפך מצות התורות המתזקות למרה.

(טז) כלומר ניאץ דברי תורה והפיטן קרא לתורה נועם עפ"י הפסוק דרכיה דרכי נעם (משלי נ'), י"ז). וזה מסכים לנוסח במדבר רבה פ"ו, ו': „ורבותינו אומרים על מי שמנאץ בדברי תורה.” וראוי לשים לב לזה שינאי מסכים עם המדרש המאוחר כמ"ד ולא עם המקורים היותר ישנים כתנחומא וויקרא רבה. [אי אפשר לומר שינאי השתמש במ"ד כמו שהוא לפנינו כי צונץ כבר הראה (ג. ד. פ. 273 הע' e) שפיוטי הקליר היו נודעים לבעל המדרש הזה, ואולי השתמש במקור ישן שממנו שאב גם המדרש הנ"ל. המו"ל].

(יז) מכאן עד פשע בחרו הבא הוא מתאר את עד השקר ומשתמש בסננון הכתוב (דברים י"ט, מ"ו וי"ח).

(יח) צמד נרדף הוא עם חיבר, וצימדו הוא כמו חברו, ור"ל שמי שנעשה צד לחבירו ומצערו הרי הוא נענש כנגעים.

(יט) ול"נ שהוא רמז למקלל את השם הנזכר בין אלו שהננעים באים עליהם.

(כ) רמז למשלי ו', י"ג וי"ז.

(כא) ר"ל עד אשר ידע להפריש בין טוב לרע והפיטן אחז בלשון הכתוב הארע בין טוב לרע אם יטעם עכר (שמואל ב' י"ט, ל"ו).

(כב) חלקו הוא הקב"ה עפ"י מה שנאמר ה' מנת חלקי (תהלים ט"ז, ח').

(כג) כלומר במשאות הנביאים.

(כד) מלכות יון שהיא מלכות שלישית מפפה על ישראל ונהרנו בחרב חדה וגדולה (עי' יחזקאל כ"א, י"ט) של החשמונאים בני לוי שהוא שבט שלישי. ודברי הפיטן נוסדו על ההגדה כבראשית רבה פצ"ט, נ"ז, „לוי כנגד מלכות יון, זה שבט שלישי וזו מלכות שלישית... כיד מי מלכות יון גופלת כיד בני חשמונאי שהם משל לוי.” וראוי להעיר כי גם ר' מעדיה נאון פייט כעין זה „עודני כהני שבט שלישי על מלכות שלישית (עי' מעדיה לרש"י שעכמער עם' 50).

הערות נוספות

טאת

לוי גינצבורג

- (א) הסדר איש או אשה קדמא מדרב מדיני נתק, וכבר ידוע שאין מראות ננעים בנתק (עי' לדונמא ספרא י"ג ל"ב פרשתא ה' פרק מ' סעיף ב': נתקים שאין מממאים בארבע מראות) אבל הפיטן דן כאן בהלכות מראות ננעים משום שבאמצע ובסוף סדר זה נמצאו נ"כ דיני ננע עוד הכשר ודינים הנוגעים לכל ננע צרעת (ויקרא י"ג, ל"ח ול"ט, מ"ג עד מ"ו).
- (ב) מפני חסרון הכ"י אי אפשר להחליט אם השורה הראשונה היא סוף מאמר הקודם או ראשיתה של המאמר שלפנינו ושייך לשורה השניה, ולפי זה יש לפרש דברי הפיטן בשני אופנים. האחד הוא שאם פשה הננע בכל נוף האדם טהור הוא אפילו לא נשתנה מראהו, וזהו מה שנקרא בלשון חכמים פורח (ננעים ח', א') שכולו הפך לכן, והשני שאם כהה הבהרת ונשתנה אחד ממראות המומאה טהור אפילו אם פשה הננע, שמומאת ננעים ע"י פשיון תולה במראה (עי' ננעים א', נ'). רש"י בפירושו על התורה (ויקרא י"ג, ו') מפרש שאם עמד במראיתו או פשה ממא, אבל ההלכה אינו כן. [עי' נ"כ דברי ה' דוד האפסמאן על הפסוק הזה בפירושו על ויקרא. המו"ל].
- (ג) כלומר מומאת הסנר שהיא רק לזמן קבוע עוברת ע"י סמנים אלו, וכירושלמי נמצא כמה פעמים "קצים" במשמעות עתים קבועים, ראה לדונמא ברכות פ"א הלכה ה' (ג' ע"א) וסוכה ריש פ"ה (ג"ה ע"א).
- (ד) ר"ל המצורעים כאשר בשרם יכאב עליהם, רמז למה שאמרו שאין ממא עד שיצמער מן הננע ספרא י"ג, בפרשתא א' פרק א' סעיף ו'), יבינו כי מאין ואפס מנינם, שאין ביד האדם להנע עליו מחלאים וננעים אם ה' לא ירצה, ולפי זה צריך לנקר סתורם (בכמ"ץ תחת הח' והר') על משקל חותם והוא מלשון צנה וסחרה (תהלים צ"ד, ד'). [על דבר שמוש הוי"ו תחת הקמ"ץ, עי' במבוא האנגלי הע' 80. המו"ל].
- (ה) נ"ל שצ"ל נוח או נאה, ור"ל נוח וטוב לחיים יהי יסורם אם על ידי כך ישובו בתשובה. [אמנם לפי שטתן של המדקדקים שלפני חיון שיש מלים בעלות שתי אותיות, נא"ה הוא אחד עם נאה", וכן אמר נ"כ ר' מנחם כמחברת שלו "נא מתחלק לנ' מתלקות האחר דבר נא (שמות י"א, ב') השני, הניא מחשבות עמים (תהלים ל"ג, י') השלישי, מה נאוו על ההרים (ישעיה נ"ב, ו') ולפי זה אין כאן צורך לשום תקון. המו"ל].
- (ו) ר"ל עוד מראה אחד חוץ מעזה כשלג ממא והיא מראה כסיד היכל, ועי' הנהת הנר"א על ננעים א', מ"א.
- (ז) אין ספק שפירוש אם יפרח הוא שאם יפרח הננע בכל הנוף, וזהו מה שנקרא בלשון חכמים פורח (ננעים ח', א') מלשון הכתוב ואם פרוח תפרח (ויקרא י"ג, י"ב) אבל לפי זה לא לכד שדברי הפיטן נראין כמותירין דברי תורה שהרי אם כסותה הצרעת את כל בשרו טהור הוא אלא שמתירין דברי עצמו שאמר לעיל לכל נוף אם פשה טומאתו לקץ עוברת. לכן נ"ל להעיר שדברי הפיטן נוסדו על ההלכה הפורח מן הממא טהור הפורח מן המהור ממא (ננעים ח', מ"א) כלומר אם פשה הננע בכל הנוף אחר שהסניר אותו הכהן טהור, ולזה מכוונים דברי הפיטן לעיל לכל נוף אם פשה טומאתו לקץ עוברת שאם פשה הננע בכל הנוף בימי הסנר טומאת הסנר עוברת, שהפורח מן הממא טהור; אבל אם יפרח בו נושנת

- (מ) צ"ל חנון הוא ולכן צפוי לו, כלומר הקב"ה חנון לכן אצפה לו.
(מה) צ"ל מוכ כדעה לא יידון, כלומר הקב"ה שהוא מוכ אינו דר עם הרשע, וידון הוא מלשון לא ידון רוחי באדם (בראשית ו', נ'). וכן אמר נ"ב בשורה הראשונה של הפיוט הזה: כן רע לא יגורד.
- (מו) יחסוך הראשון מן חסך והשני מן חם, כלומר אם תחשוך לשונך מרע יחוסו עליך מן השמים שלא תבא עליך רעה. [לפי זה צריך לתקן לשונך תחמוך. המו"ל].
- (מז) צ"ל ימנע נאום, כלומר אם ימנע מלדבר לה"ר לא תבא עליו צרעת, ורמו לנה שאמרו אין הננעים באדם אלא על לשון הרע שיוצא מפיו ורוח הקדש צווחת אל תתן את פך לחמיא את בשרך להלקות את נופך (תנחומא הוצ' ב', מצורע ב').
- (מח) צ"ל נלמוד ישב ונענה, כלומר המצורע ישב בדר כעיניו.
- (מט) צ"ל הנביר לשון בארץ, והיה מדוברי סרה וכו'.
- (נ) צ"ל זרון לבו כי יעזוב.
- (נא) צ"ל לזבה נמשלה אדמה.
- (נב) צ"ל בחים גיאונים שוממה, כלומר ארץ ישראל תחרב כעון בעלי נאווה ובזכות עננים יהיה שלום בה.
- (נג) צ"ל למכונה וקדם קנויה, כלומר אלו דיני ננעים נאמרו בארץ ישראל שהיא מקום המקדש ומכון לשכתו של הקב"ה (שמות ט"ו, י"ז) ונח היא קנינו של הקב"ה מראשית הכריאה שארץ ישראל נבראת קודם לכל (ספרי, דברים ל"ז) ועוד שכתה לה ברית שלא ישכחיה כמו שנאמר והארץ אוצר (ויקרא כ"ו, מ"ב).
- (נד) ר"ל אם תטמאו את הארץ תהיה לשאיה ושטמה ואם תהיו טהורים עליה אוי ישעה הקב"ה אליה.
- (נה) כוונת המאמר הזה היא שהננעים מטמאים ארץ ישראל שהיא נחלה לישראל וקרואה חלד משום שהיא עושה חלודה. עי' אבות דר' נתן נוסחא ב' פס"ג: „חלד שכל באי העולם חולדים בה“, וכמדרש משלי פ"ח, ט' „שכני אדם חלודים בה“. וענין חלודה פתום כאלו המדרשים, אבל מפורש במקום אחר במדרש תהלים פ"ז י"ג „ממתיים מחלד אלו הנחבאים מפני הצוררים עד שעלתה נופם חלודה“. והפ"ט באמרו העושה חלודה עלי נלד עלי צבי לצדיק ר"ל שהארץ מעלה חלודה על הנופים הנאים של הצדיקים. ולפי זה למדנו ששמות הארץ המנויות במדרשים הנ"ל הן שמות של ארץ ישראל, וכן מוכח נ"ב ממה שנאמר בספרי דברים ל"ז, תבל זו ארץ ישראל שהיא מתובלת בכל'.
- (נו) ר"ל הארץ רוקדת בשמחה אם אתם מקימים מצות והדדת פני זקן ואתם מפרישים בין זקן לנער. עי' ספרי, דברים כ': „ותקרבון אלי כלכם כערבוביא...ילדים מכבדים את הזקנים וכו'.
- (נז) ר"ל הארץ נפקדה בשם תבל משום שתיאכל כעון יושבתי, וכמדרש משלי טעמים אחרים על שם תבל. עי' הערה נ"ה לעיל.
- (נח) על שמוש המלה תמור במקום תמורה עי' מה שכתבתי בהערות לכן מירא כספר חיובל למלאות שבעים שנה. לנאעלדיקי עמ' תר"י.
- (נט) צ"ל ננוויה אשר חיבאו דריה.
- (ס) מלשון וכל דארי ארעא כלא חשיבין (דניאל ד', ל"ב).
- (סא) ר"ל הנשים וכל אשר להם באין נחשבו והותר דמם וממונם. עי' תנחומא הוצ' ב' שמיני, י': „התיר דמם של ז' עממין ונכסיהון“, ועי' מה שהעיר על זה ר' ישראל לוי בפירושו על הירושלמי בבא קמא ק"ב.
- (סב) צ"ל ולא אל זרותם, כלומר התיר רק כספם וזהבם אבל לא עבודה זרה שלהם שהיא אסורה כהנאה כמו שהולך ומפרש.
- (סג) כלי מפק יש פה רמו לדברי התורה פסילי אלהיהם תשרפון באש...כי חרם הוא (דברים ו', כ"ה, כ"ו).

- (כה) עי' מנהדרין צ"א ע"א : רופא אומן תקרא .
- (כו) נ"ל שצריך לנקד אנר (ציר"ה תחת הא' וקמ"ץ תחת הנ') שפירושו ננ או עליה, וזה כנוי לשמים עפ"י תהלים ק"ד, נ': המקרה במים עליוניתו. ולפי ראות עיני יש בכ"י שתי נקודות כעין ציר"ה ממעל להא' בתיבת אנר. ואפשר נ"כ שצ"ל אנר והוא כנוי לשמים מלשון הכתוב ואנדרתו על ארץ יסדה (עמוס מ', ו').
- (כז) עי' נ"כ מנהדרין ק"נ ע"א ר', כתות אין מקבלין פני שכינה... כת מספרי לשון הרע דכתיב כי לא אל חפץ רשע אתה לא ינורך רע". והמצורע שנלקח בצרעת על עון לשון הרע לא ינור אצל הקב"ה.
- (כח) ול"נ שפירוש יהי נומרך הוא כמו סוף מעשך.
- (כט) חז"ל משתמשים בלשון נור תחת עור, כמו אתמול היה הנור הזה מלא נידים ועצמות (ויקרא רבה פ"ג, נ') וכאן הוא כנוי לנופו של האדם, ור"ל שהלשון נוצר קודם לאיברים של האדם שיצירת הולד מתחיל בעור ובשר ונומר בנידים ועצמות (ויקרא רבה סוף פ"ד) והלשון הוא רק מעור ובשר.
- (ל) רמז למה שאמרו 'לשון זה נתון בין שני חללים' (ויקרא רבה מ"ז, ד'), וזמם הוא לשון מתנ, כמו זממא נפלה בפומיה (מנהדרין ק"ז, ע"א).
- (לא) ר"ל אתה ה' מושיע ומחזיק (עי' דניאל י"א, א') אל תרף ירך ממזר התומאים ומומרך יהי להם למנן מכל זיק.
- (לב) רמז למה שאמרו 'מאדם יהא שלא יבא חללים עליו מאי מעמא דאמר ר' אחא והסיר ה' ממך כל חולי, ממך הוא שלא יבאו חללים עליך' (ויקרא ר' מ"ז, ז') והפיטן מוסיף ואומר שאף חלי אצקע קמנה לא בא לו לאדם אלא ממנו, וצעריתו היא כמו זרת שלו כי זרת נתקצר מוערת, ואין בין זער וצער ולא כלום, ששניהם משמע קטן.
- (לג) נ"ל שצ"ל נאמו, ור"ל שבוהק צרעתו בא לו ע"י דבורו ונאמו כמו שמוסיף ואומר שיחתו היא מבתו, וכל זה עפ"י ההנדה 'מצורע מוציא רע' (תנחומא, בובער, מצורע, א', ושם נסמן).
- (לד) רמז לשבע העבירות שבעכוין הננעים באים על האדם, עי' ויק"ר ריש פמ"ז והערה י' לעיל ומומרש משלי על הפסוק ושבע תועבת נפשו.
- (לה) עי' מכילתא עמלק ב': 'בך מדה מהלכת על פני כל הדורות שומי שישאל לוקין בו מופו ללקות', והפיטן משתמש במאמר זה על דרך ההעברה והוא שבמדה שאדם מורד מורדין לו.
- (לו) כוון להמאמר : 'עקם הקב"ה שתיים ושלש תיבות כרי שלא להוציא דבר מומאה מפיו' (בראשית ר' ל"ב, ד', ושם נסמן).
- (לז) נ"ל שצ"ל ארחות, ור"ל הרינים שנתנו במצורע מזהירים ; ועי' להלן שריר ה' המתחיל נ"כ אורחות מזהירות וכו'.
- (לח) צריך להשלים : בשרת בספר, כלומר נלית בתורה שהמבעיר לשונו כרע, היינו שמספר לה"ר יהיה לו חמאו כצרכת אש.
- (לט) נ"ל שצ"ל : נדולות מדבר, לשונו פנע, וכבר ידוע שהפסוק לשון מרבית נדולות (תהלים י"ב, ד') נדרש על לה"ר, עי' תנחומא מצורע, הוצ' ב' ר', וש"נ. [התקון לשונו פנע לא נראה לי, ואולי צ"ל נדולות וחלקות בלשונו הנה. המו"ל].
- (מ) מכוון להנדה הידועה : 'ארבעה חשובין כמת : עני, מצורע, מומא, ומי שאין לו בנים' (נדרים ס"ד, ע"ב), ולפי זה צ"ל הנה יש אשר מובים וכו'.
- (מא) צ"ל וארבעה הם העקרים העורים וכו'.
- (מב) צ"ל מעוונים.
- (מג) ר"ל שנפשמ ענומות עליהם בעת שיעלה זכרון מצבם על לבם [לפי זה נ"ל להשלים את החסרון כות : זעפו ונפשותיהם ענומות וכו'. המו"ל].

(פנ) צ"ל כל אשר ינע מרחק, כלומר אם נברך הוב ונמצא טמא כל אשר ינע יהי טמא, ומרחק הוא נדרף עם טמא.

(פר) בירושלמי עבודה זרה סוף פ"ד (מ"ד, ע"ב) מצינו שאין הגוי עושה יין נמך בוריקה ואמרו על זה בבבלי מ' ע"ב כל שבוב טמא בעכו"ם עושה יין נמך כל שבוב טהור בעכו"ם אינו עושה יין נמך, ואם כן זב שורק אינו מטמא, ויש לשער שהיה לפני הפימן במקור שנאמר מאתנו הלכה כסגנון כזה, זב שורק צרור אינו מטמא ולפינו לא נמצא בשום מקום כסגנון זה, ואף שפשוט הוא שזריקת הור אינו מטמא שהרי אין זה לא היסט ולא נוגע לא נאמר זה בפירוש. אבל נדולה מזו מצינו במומאית המת שאמרו בספרי, במדבר קכ"ו אם זרק חץ והרג אדם אינו טמא, מה נוגע על ידי חיבורו אף הורג על ידי חיבורו. ויש להעיר שהמבטא צרור וזורקו נמצא בירושלמי נמין פ"ה (מ"ו, ע"ב) ובבבלי (שם, ס"ה ע"א) אבל לא לענין מומאה.

(פה) ר"ל סבת זיבה שהיא אינה גלויה לעין.

(פו) כלומר להשתלח מזה הכית שאין זכים וזכות נכנסים לשם (בלים א', ה').

(פז) זב שראה זוב אפילו יום שביעי סתר שלפניו (זבים א', ב') ולזה כוון הפימן כאן והולך ומפרש דבריו מאי להיתר ימים, אשר לפניו הוא מותר,

(פח) ר"ל שהזב קשה עליו תשמיש והוא מוכרח למנוע עצמו ממושב ומשכב של אשתו ומלדלוף שו"ר (ע' שבת א', נ', וסדר אליהו רבה פט"ו, עמ' ע"ה).

(פט) כלומר פרי האדם שהם בניו ובנותיו אם היו לבעלי מומין זאת באה להם מפני שאבותיהם שמשו ממוותיהם עם נדות ופרצו מעיינות הנשים בעת מומאיתן, וכן אמרו בתנחומא הוצאת ב' מצורע, נ' : אם שמש אדם אשתו נדה הבנים לוקין בצרעת, וש"ג.

(צ) נ"ל שצ"ל : צמחם אם יהיו זולנים כי נבול עולם מסינים, ור"ל אם נענשו הבנים בזכות והם זולנים, זבים מבשרם, זאת באה להם משום שעברו על דברי תורה שהם נבולי עולם. ועי' מדרש משלי כ"ב כ"ח, מנתה שעשו אבותיך אל תשנה אותו.

(צא) נ"ל שצ"ל : רחם ירחמנו אל עליון.

(צב) כלומר כשיתרפא הזב יביא קרבן להכיר תורתו עבור הטובה שקבל מאל שהוא מוב.

(צג) דבור פיו הוא לשון הרע, ודע שלא מצינו במדרשים שזיבה היא ג"כ עונש על לשון הרע, אבל הפימן אינו מחלק בין זיבה לננעים וכן אמר לעיל בחרזו 47 שבעוון נדה זיבה באה, ובעלי המדרש לא אמרו זה אלא לענין מצורע, אולם לפי דברי המדרש בויקרא י"ח נ' ור' נראה כי כבר האמוראים השוו זיבה לצרעת.

(צד) עי' הערה פ"ט לעיל.

(צה) כלומר אם השלים ביאתו בנשים בעת אשר מקור דמן נפתח נענש בזיבה שהיא צופרת עורו ומכלה בשרו. המבטא, ביאת המירוק" נמצא רק בבבלי יבמות נ"ה ע"ב, אבל הפעל מרק כמובן השלים רניל הרבה בתלמוד ובמדרשי א"י.

(צו) כלומר עצמים בגופו.

(צז) יפלוט הוא כמו יזוב, עי' ירושלמי יבמות פ"ו (ז', ע"ב) : עד שיפליט.

(צח) הוא הזיבה שבאה על האדם בעת הניעו לימי נערות, ועי' חרוז 53 לעיל.

(צט) נ"ל שצ"ל ציעורינו, ור"ל הצורים אשר נצטור עליהם.

(ק) נ"ל שצ"ל הורית זכ וזבה כמרחקת, ולכן לא נאמרו בבת אחת, ורמו למה שאמרו בויקרא ר' פ"ט, נ' ,הלכות זיבה... עריבות עלי... תדע לך שהוא כן שהרי פרשת זב וזבה לא נאמרו באחת אלא זו בפני עצמה וזו בפני עצמה, ומרחקת הוא כנוי לדבר שהוא מתוק וערב.

(קא) כלומר הקב"ה השמיע התורה בנחת בעת מתן תורה למען לא תצא נפשם של ישראל מפחד ומורא, והפימן כיון להנהיג שבעת מתן תורה פרחת נשמתן של ישראל כיון שראו מלאכי

- (סד) צ"ל מומאה היא ובה לא תנע ידים .
- (סה) צ"ל ובהקוותיהם הלוח לכת, כלומר אל תממאז כהנוים ללכת בחוקותיהם .
- (סו) אולי צ"ל לכת בארץ עלי וכו'. כלומר שלא תלכו בארצכם על פי דרכי עבודה זרה .
- (סז) כלומר אל תגרמו לארץ ישראל לנוע מפני חטאתיכם .
- (סח) צ"ל מפני סיקוק, כלומר א"י תחרב מעון בנותיה המשקרות עיניהן .
- (סט) ר"ל עיני הקב"ה אשר הן כיונים על אפיקי מים (שה"ש ה', י"ב) פקוחות ופוקרות את הארץ מכל צד וצד וכל אשר נקבעה בה .
- (ע) כלומר הארץ קבועה על תהו ועל רות, והוא עפ"י מה שאמרו במדרש כונן (ביהמ"ד ליעללינעק ח"ב, ל"ב) ובסדר רבה דבראשית(בתי מדרשות לווערטהיימער ח"א, י') שהארץ עומדת על מים, והמים על תהום, ותהום על תהו, ותהו על מים, והמים על רות, עי"ש בארוכה. ודע שבמקורות הישנים נ"כ נזכר שהארץ עומדת על רות, אבל מתוהו לא נזכר דבר, עי' ירושלמי ריש פ"ב דהנינה ושם בבבלי י"ב, ע"ב (אבל עי' שם י"ב ע"א מאמר רב יהודה אמר רב) וראוי לשים לב שינאי כבר השתמש בבריתות על מעשי בראשית .
- (עא) נ"ל שצ"ל נראה בו ננע .
- (עב) המלה האחרונה היא בלי ספק ונחת .
- (עג) צ"ל ושאנו ואין ספק שהפיטן רמו כאן להנהיג בויקרא ר' פי"ח שדרשה את הפסוק בהבקות א', ז' על זיבה וצרעת .
- (עד) צ"ל ישים עליו מוסירי, כלומר מכת צרעת וזיבה, והם הכבלים והמוסרות שהקב"ה משים על החוטא שקץ במוסרו, והמקור לדברי הפיטן הוא בתנחומא הוצ' ב' תזריע י', בשר ודם כשהוא רוצה עבדיו לרדות מביא מנלכין וכבלים ורודה אותן ומצערן אבל הקב"ה אינו כן אלא מכל נופו של אדם רודה אותו ועל המקורות שנמסר בהערות רש"י אוסיף נ"כ מדרש תרשא פט"ו. [לפי ראות עיני בכתב יד אי אפשר לומר שהמלה החסרה היא, וישים"כ כי האות האחרונה שנשאיר רשומה נראה לי כאות ק' ולכן יש לתקן ידים עליו מוסירי, מלשון אריק חרבי (שמות ט"ו, מ') המו"ל] .
- (עה) כלומר יענש על אשר חטא ביצר הרע, הוא השאור שנתן בנופו מראשית יצירתו כאשר היה עוד בוסר. הכנוי שאור שבעיסה ליצר הרע ידוע, וכן ידוע שלפי חז"ל היצר הרע בא לו לאדם מיד אחר יצירתו או לכל הפחות בעת הולדו, עי' בראשית ר' פל"ד, י', ועל המקורות שהעיר עליהם מהעאראר אוסיף אבות דר"נ פט"ו .
- (עו) כלומר רפואתו של הקב"ה תהיה מוזמנת לכל אדם שמומן עצמו להקב"ה .
- (עז) נ"ל להשלים: „ונבוא אל כבודך“ .
- (עח) ר"ל שהזכר שראוי להעניש בדם יראה זוכ כבשרו אשר הוא כאב ענוש, ורמו למה שאמרו בתנחומא (הוצאת בוכער, מצודע מ"ז) שבראשונה גם האנשים היו רואים דם, ובימי רחל נתבטל זה מהאנשים ותחת דם רואים זוב. ודרשת כאב אנוש במשמעות כאב אנוש (סגול חמופה תחת הא') שהוא זוב נמצא בהרבה מקומות, עי' ויקרא ר' י"ח, ג', וש"נ .
- (עט) רמו למה שאמרו בויקרא ר' י"ח, ג', שויבות היא מכה מנרת ומתשת, שהיא זבה מבשרו של אדם ומתשת כחו ומדקת וכותשת אותו .
- (פ) צ"ל טעם זרה בקשו, ור"ל בקשו למעום טעם של מאכל אשר היה זר להם והוא הבשר אשר היה חסר להם, ורמו למה שאמרו בויקרא ר' י"ח, ד', שעל ידי המתאוננים נתחייב ישראל בויבות, ואין ספק שהמלה זרה היא נ"כ רמו לדברי הכתוב והיה לכם לזרא (במדבר י"א, כ') .
- (פא) רמו למה שאמרו בויקרא ר' י"ט, א' „ובשפלות ידים ע"י שהאשה הזו משתפלת מלברוק עצמה בעונתה ידלף הכית הרי היא מתרבה ברמים“ .
- (פב) צ"ל חמור כוב באחת בשלשה דמים, כלומר חוב שרואה ג' פעמים בשלשה ימים הוא זכ נמור, כאלו רואה אחת מרובה בשלש, ומקורן כובים א' מ"ג—מ"ה .

(קב) ר"ל אם נכשל במומאה ונכנס לאהל המת אסור לו לשהות שם והייב לצאת מיד אחרי שנודע לו שהוא באהל מת. ומקור הלכה זו היא במשנה נזיר פ"ג, ר' ומכות פ"ג, ח': אמרו לו אל תטמא וכו' חייב על כל אחת ואחת.

(קבא) הרבה הגדות נמצאו במדרשים המאוחרים על מכילת מלאכים באש, ע"י לדונמא מדר רבה דבראשית (בכתי מדרשות לווערטהיימער ח"א כ"ט, ושם נממן), במקורות הישנים לא נמצא מזה כלום, אבל ע"י מנהדרין ל"ט סוף ע"א: כנורא מכיל.

(קכב) אבות פ"ד, כ', והפימן רמו להמאמר הידוע של ר' פנחס בן יאיר שמהרה מכיאה לידי קדושה (ע"י משנה האחרונה בסומת וכמראה מקומות) והכהנים ע"י פרישותם ממומאה גורמין קדושה לעצמם.

(קכג) אחז בלשון הכתוב אליכם המצוה הזאת הכהנים (מלאכי ב', א').

(קכד) מחלקה ישנה היא בין התנאים אם טומאת כהן לקרובים חובה או רשות, ע"י סומה נ' ע"א; וזכחים ק' ע"א; ספרא כ"א, נ'; שמחות פ"ד ה"ט. אבל מעולם לא מצינו שיש שני מיני קרובים, קרובים שטומאת כהן להם אינה אלא רשות וקרובים שטומאתם חובה. לכן נראה לי שדברי הפימן יש לפרשם בשני דרכים האחד שאינו מדבר מכאן אלא מישראל שהוא מחויב לטמא לקרובים ורשאי ג"כ לטמא את עצמו לכל אדם והדרך השני שרעת הפימן שטומאת כהן לקרובים אינה אלא רשות ורק טומאת מת מצוה חובה. והראשון נראה יותר נכון משום שכל הפוסקים פסקו כר' עקיבא שטומאת קרובים חובה. אבל ע"י בויקרא ר' פכ"ו: אמירה ראשונה למת מצוה יטמא, והשניה לאחרים לא יטמא.

(קכה) ר"ל מפני חומר הקדושה שנפלה בגורל הכהנים צוה הקב"ה שטומאת זו תהנה לעולם ולא תבטל מהם עד ימות המשיח. ע"י ויקרא ר' ב"ו ו'. מיראה שנתירא אהרן מלפני הקב"ה וזה וניתנה לו הפרשה הוזה שאינה זוה ממנו ולא מבניו עד סוף כל הדורות ואיוזו או פרשת המת".

(קכו) כיון לרבה הספרא י"ט, ב"ז, וזקנם לא יגלוהו הא כיצד גילוח שיש בו השחתה".

(קכז) ע"י בבא מציעא פ"ב, מ"א: שאכיו הביאו לחיי העולם הזה.

(קכח) מטמא לאחתות בין גדולה (כווית, ע"י תהלים קמ"ד, י"ב בנותינו כווית) בין קטנה. וכן הוא ביבמות ס' ע"א, ובספרא אמור פרשתא א' סעיף י"ב: „אליו לרבות הבוגרת“, וכן בשמחות ד', ו': „בבוגרת הכל מודים שיטמא“, ומה שמצינו בספרא אמור פרשתא א' סעיף ט' „ולאחתותו הכתולה הקטנה ולא הנדולה“, כבר העירו על זה מהרי"ד וראהו"ו שנדולה במשמע נשוי או בעולה.

(קכט) „מקור“ מכון כאן להאב ולא להאם, ע"י ספרא, שם סעיף ה': „יצאו אחיו ואחותו מאמו“. (קל) כלומר רק לאלו המתים המיוחדים לו יטמא שלא יאמר אדם הואיל ונמטאתי אלקם עצמות פלוני בידי (ספרא שם סעיף י"ג).

(קלא) ר"ל הכהן הנדול שהוא נקרא בעל בעמיו (ויקרא כ"א, ד') לא יטמא אפילו למלך שהכל חייבים לטמא לו מפני כבודו. ונכון להעיר שהפימן הולך בשיטת הירושלמי שמפרש בעל בעמיו זהו כהן גדול (ע"י נזיר ריש פ"ז) וכך מתרגם אונקלס „לא יסתאב רבא בעמיה“, אבל הספרא שם והבבלי (יבמות כ"ב ע"כ וצ"ע) מפרשים בעל, בעל ממש. וזה שכהן הדיוט וכל ישראל חייבין לטמא למלך יוצא מדברי הירושלמי ביצה פ"ב (ס"א, ע"ג) דוד מת בעצרת והיו כל ישראל אונגין והקריבו למחר.

(קלב) גם זה מוסב לכהן גדול שאסור לו לטמא לנשיא אבל כהן הדיוט מותר. ע"י ירושלמי ברכות פ"ג (ו'), ע"א): מהו שיטמא כהן לבכור הנשיא כד דמך ר' יודן נשיאה אכריו ר' ינאי ומר אין כהונה היום.

(קלג) ע"י תוספתא מועד קטן פ"ב, י"ז „חכם שמת הכל קרוביו“, ולפי זה נראה ששר הוא חכם גדול כתורה כאמרם מאן מלכי רבנן.

(קלד) ע"י ירושלמי ברכות פ"ב (ה' ע"ג) „חכם שמת מי מביא לנו חליפתו מי מביא לנו

השרת שפרחה נשמתן של ישראל אמרו להקב"ה למי אתה נותן התורה למתים או לחיים, מיד הניף הקב"ה נשמי חיים על ישראל, עי' מדרש תהלים הוצ' ב' פס"ח עמ' 317, ועי' נ"ב בטרנום על הפסוק הזה (תהלים ס"ח, מ').

קב) עי' לעיל הערה פ"א.

קג) בני ישראל נמשלו בנלותם בשמלה מגוללה בדמים ושאר האומות מתרחקים מהם כמו מטמא.

קד) הב' שבמלה כמפק, ואולי צ"ל 'ויעצם חמלה', והוא מתפלל להקב"ה שחמלתו על עם ישראל תהי גדולה וחזקה.

קה) חיות האדם תלויה במים שבנופו, כמו שאמר לעיל בשריד ד' חרוז כ"ט: ,חיות חציו מים וכו', ולפי שחזה נרמה לו לאדם מיתה לא הניחה לו לאדם להישאר במימיו המכלכלים את חיינו.

קו) עי' נדה מ', י"א: ,נשים בכתוליהם כנפנים יש נפן שיניה אדום" וכו'.

קז) עי' נדה י"ט ע"א: כיון דם לדם בין דם טהור לדם טמא, ועי' נ"ב ירושלמי נדה פ"ב (נ', ע"א) מיכן שיש דמים טמאים ויש דמים טהורים.

קח) דברי היפמן מכוונים לדברי ר' מאיר (נדה ל"א, ע"ב): מפני מה אמרה תורה נדה לשבעה מפני שרגיל בה קצץ בה אמרה תורה תהא טמאה שבעה ימים כרי שתהא חביבה על בעלה בשעת כניסתה לחופה. ודע שמאמר זה של ר' מאיר לא נמצא בירושלמי אכל שנוי בנוסח אחר מעט בסדר אליהו רבה פמ"ו (הוצאת רמא"ש, עמ' ע"ה) ולי אין כל ספק שהפיטן לא השתמש בכבלי אלא במקור אחר של בני ארץ ישראל ואולי היה זה לפניו בירושלמי נדה, שהרי אין לפנינו כל המסכת כלה. וצריך להעיר שהפסוק מי יתן טהור מטמא (איוב י"ד, ד') נדרש בכמה אופנים על דם טמא וטהור שבנדה, עי' תנחומא הוצ' ב', שמני י"ג ונדה מ' ע"א.

קט) פירושו אם תויב דם אחר ז' ימי נדתה הרי היא זבה.

קי) עי' נדה ס"ד ע"ב: כל אשה שדמיה מרובין בניה מרובין. ובירושלמי כתובות פ"א (כ"ה, ע"א בסוף העמ') בנוסח אחר: כל אשה שדמיה מעוטין ולדיה מעוטין.

קיא) עי' לעיל הערה ע"ט.

קיב) חז"ל דרשו מעיין חתום בשה"ש ד', י"ב על צניעות בנות ישראל שאין פורצות בעריות. עי' טרנום על הנ"ל: ,ובתולתיך טמירן ונניון באנפילין וחתימן" ועי' נ"ב במדרש שה"ש, שם.

קיג) אם מוצאת עצמה נדה יורע לה שבעלה אסור לחבקה, והוא עפ"י הכתוב קהלת נ', ה' ועת לרחוק מחבק, שדרשו על תשמיש בימים שאסורה לבעלה, עי' שם בטרנום.

קיד) כלומר שלא תינע בכלי שלא תמאנו.

קמו) כוון להמשנה נדה ב', ו': חמשה דמים טמאים ...אף במימי תלתן וכו'. אבל פלא הוא שהפיטן פוסק נגד ההלכה שאלו דמים טמאים רק לבית שמאי וההלכה היא כת"ק דמימי תלתן תולין.

קמז) כלומר הויבה באה עליה משום שהקילה בנדה, עי' לעיל הערה פ"ט ועי' נ"ב מדר אליהו רבה פמ"ו (הוצאת רמא"ש, עמ' ע"ט): עברה על מה שכתוב בתורה נעשה זבה מתוך זבה.

קיו) עי' לעיל שריד ד' חרוז 55: קציפת הסתר אם תך.

קיח) עי' מדר אליהו רבה פמ"ו (הוצאת רמא"ש, עמ' ע"ט): אם חורה ועשתה תשובה מרפין אותה מיד ואם לאו הרי היא בחזקתה עד יום מותה.

קיט) ר"ל אשה שנשנתנה וסתה ואין לה זמזם קבוע צריכה לבדוק בכל יום בשחרית. עי' נדה א', ו' ,ופעמים צריכה להיות בודקת בשחרית ובין השמשות" ופירשו האמוראים בירוש' (מ"ט, ע"ג) ובבבלי (י"א ע"ב וי"ב ע"ב) שזה באשה שאין לה זמזם, אבל בבבלי אמרו שזה רק לטהרות, ובירושלמי סתמו הדבר ולא הזכירו ענין טהרות, והפיטן שלנו סותם דבריו בירושלמי.

- קמח) כוונת הפיסון היא שאין ראוי לאדם לבוא לפני הקב"ה שהוא הטוב בכל מעש בקרבן נוול אם הכהמה היא בעין כמו שהיתה בשעת נולה, אבל אם נשתנה הקרבן בשר, שקנה אותה על ידי שנוי, על פי הכלל כל נזילה שהיא בעינה ולא שינה אותה מכירייתה אומר לו הרי שלך לפניך ואם שינה אותה מכירייתה משלם כשעת הנזילה (תוספתא בבא קמא פ"י, ד').
- קממ) נ"ל שצ"ל הקרבת קרבניהם אם תהיה לרצונם יעשה רצונם כרצונם, כלומר הקב"ה ימלא רצון לבם כמו שהקריבו קרבניהם לרצון, עי' אבות ב', ד'.
- קנ) נ"ל שצ"ל זכרון ענומים וכו' ור"ל שהקב"ה אינו שוכח זכרון עמו ישראל.
- קנא) ר"ל הקב"ה נותן להם כח גדול יותר מראי.
- קנב) רמז למה שאמרו לעולם אין העולה באה אלא על הרהור הלב. עי' ויקרא ר' פ"ו, נ'; תנחומא לך לך (הוצ' ב' י"ג) תנחומא הנדפס שם, י' וצו, י"ג בסוף; ירושלמי יומא פ"ח (ט"ה, ע"ב).

תמורתו. ודברי הפיטן הם בניגוד לההנדה במדרש משלי פ"ט (הוצ' ב' עמ' ס"ב) שאין טומאה בצדיקים, ועי' נ"ב בבלי כתובות ק"ג ע"ב בתוספות ד"ה: אותו היום.

(קלח) אין כל ספק שצ"ל עשית מעולה, והפיטן רמז לדברי התנחומא צו (הוצ' ב' ב'): למה נקרא שמה עולה שהיא עליונה מכל הקרבנות...העולה אין בריה טועם ממנה אלא כולה להקב"ה לכך נקראת עולה שהיא עולה לקב"ה שהוא עליון. ועכשיו נעמוד על כונת החורו הזה, הקב"ה עשה את העולה מעולה מכל הקרבנות.

(קלו) רוב עולות הם קרבני נדבה ולכן אמר שהעולה אינה שלמה אם אינה נקרכת כרצון בעלים. (קלו) עי' פסיקתא ר' פ"ד ע"א, ויקרא ר' פ"ו, ובפסיקתא דר' בהנא פ"ו (ס"א, ע"ב) למזבח במקום לאישים.

(קלח) רמז אל הפסוק בבית אלהים נהלך ברגש (תהלים נ"ה, ט"ו) שדרשוהו על קרבן עולת התמיד שהיתה בפומבי. עי' ירושלמי יומא סוף פ"ב (ט', ע"א) ובבבלי שם כ"ה, ע"א. (קלט) רמז למה שאמרו שלא יאמר אדם לה' עולה אלא עולה לה' כרי שלא יחלל שמו של הקב"ה, עי' ספרי דברים ש"ו בראשית ר' א', י"ב, ובמקומות שהעיר עליהם מהעאדא. ולפי זה כונת דברי הפיטן היא כך: אתה אל קנוא ציותה טעם נכבד ויקר שבשיקריב אדם קרבן יהי חם על כבוד קונו ולא יחלל שמו. המבטא חם על כבוד קונו נמצא במשנה חנינה פ"ב, א'.

(קמ) הקב"ה מכפר ע"י קרבנות דברי לצון שנאמרו בשננה. אבל לא נמצא בשום מקום שקרבן מכפר על חטא זה.

(קמא) רמז למח שאמרו במכילתא, שירה פ", שכסא של מטה הוא מכוון כנגד כסא של מעלה ובחזינה י"ב ע"ב אמרו שבהמ"ס של מעלה נתון ברכיע שנקרא זבול, אבל אין מכאן ראיה שההנדה הזאת היתה לפני ינני שגם במכילתא לעיל רמזו על הפסוק בנה בניתי בית זבול לך.

(קמב) רמז לדברי ר' שמעון ביוקרא ר' פ"ט, ח': מי שהוא שלום מביא שלמים.

(קמג) אחז בלשון הכתוב שיה"ש ר', ז', אלא שבמקום "רעיה" כתב הפיטן "אום".

(קמד) עי' תנחומא ויקרא (הוצ' ב' י"א: הנדפס ו') ויקרא ר' ד', נ' כל התומא אפילו בשננה נקרא חוטא.

(קמה) ר"ל שגם להתנרב קרבנות אסור וצריך להתרחק מזה כמו שאמרו ביוקרא ר' פ"ד, נ': אף בנדרים ונדרות אסור. וזה על פי דברי ר' יהודה שמוכ שלא תדרור משתרור ותשלם, עי' תוספתא חולין ב', י"ז ובבבלי מקומות.

(קמו) נ"ל שר"ל שאם בחר לבטא בשפתיו קרבן מכל מקום אין בית דין רשאים לכופו על זה משום שנאמר לרצונו, עי' ערכין סוף פ"ו. ונראה שהפיטן השתמש במלה כמו לרמז למה שאמרו שהנודר כאלו נוסה חרב ודוקרו בלבו שנאמר יש בוטה כמדקרות חרב. עי' ירוש' נדרים פ"ט (ט"א, ע"ב) ובבבלי שם כ"ב, ע"א. [המאמר "במו בחר נמתה" הוא נגד כל חוקי הלשון, ולכן נראה לי שלפי הפירוש הנ"ל צריך לתקן "בט וכחד נאמו", כלומר נדר ולא קיים דברו מלשון הכתוב (איוב ו', ט') כי לא בחרתי אמרי קדוש. המו"ל].

(קמז) צ"ל נכיר מהכעס אין לרצות ככעס, וכיון הפיטן למה שמשלו חכמים שהמביא קרבן נוזל הרי הוא כמו שרוצה להפסיד דעתו של שלמון שיושב עליו בדין כגולה שנוזל ומנגורו הוא קמניורו, עי' ירוש' סוכה פ"ג (נ"ג, ע"ג), תנחומא אמור (הוצ' ב' כ"ו) ועי' נ"ב תנחומא צו (הוצ' ב' ב') אם בקשת להקריב קרבן לא תנוזל לאדם כלום, ובספרא נרבא פרשתא ה' מעי' ב': קרבנו להוציא את הנוזל. [אף כי הפירוש הזה יפה ומתקבל על הלב וגם יש לו מעד ממה שבא בסוף החורו, ככל זאת אי אפשר להסכים שצ"ל "נכיר מתכעס" מפני כמה טעמים כי רשום הנשאר מאות האחרון שלפני "מת" איננו של רי"ש, והאותיות מ"ם וחי' מרוחקות בכ"י מן המלה כעס, ואולי צ"ל: גם חמת כעס אין לרצות ככעס". המו"ל].

BM Mahzor Yannai
670
.P5A1Y2
1919

608131

UNIVERSITY OF CHICAGO

13 533 756

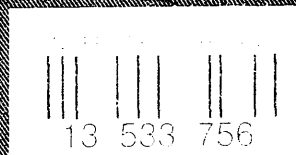
BM 670

608131

.PS A1Y2

1919

SWIFT LIBRARY

END

TIT